

Andrijan Lah

SPREHOD PO EVROPSKI KNJIŽEVNOSTI

ANTIKA

DIGITALNA IZDAJA

Ljubljana, 2020

STROKOVNJAKINJI IN PREVAJALKI

DR. MAJI SUNČIČ

S SPOŠTOVANJEM

naslov: Sprehod po evropski književnosti / Antika
avtor: Andrijan Lah

založba: samozaložba

digitalna izdaja: Studio Gandalf
oblika: pdf
organizacija: Tom Erjavec
izvedba: Aleš Wagner, s.p.

izdano: Ljubljana, november 2020
prva objava: http://www.erjavec.info/resources/andrijan_lah_antika.pdf
prost dostop: Narodna in univerzitetna knjižnica, portal dLib

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=38442755
ISBN 978-961-07-0261-0 (pdf)

Izdajo je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
Izdajo je podprla Ustanova Igor Grdina.

KAZALO

UVOD	9
I. ANTIČNA GRČIJA	15
KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED	15
GRŠKA MITOLOGIJA	17
NEKAJ DEL O GRŠKI MITOLOGIJ V SLOVENŠČINI	20
GRŠKA KULTURA	20
GRŠKA LITERATURA	21
1. GRŠKA LIRIKA	22
ANTOLOGIJE STAROGRŠKE LIRIKE V SLOVENŠČINI	23
IZBRANI GRŠKI LIRIKI	23
TIRTAJ	23
MIMNERMOS	23
SOLON	24
KSENOFAN	24
TEOGNIS	24
ARHILOH	24
ALKAJ	25
SAPFO	25
ANAKREON	26
PINDAR	27
KALIMAH	28
TEOKRIT	28
RAZMISLEK O GRŠKI(H) LIRIKI(H)	29
NEKAJ DOMAČIH LEKSIKONSKIH DEL O GRŠKI KNJIŽEVNOSTI IN O LIRSKIH OBLIKAH POSEBEJ	31
2. GRŠKA EPIKA	32
HOMER	32
KNJIŽNE IZDAJE HOMERJA V SLOVENŠČINI	32
PREDZGODBA ILIADE	33
VSEBINA ILIADE	34
POZGODBA ILIADE	35
SKLEPNE MISLI OB ILIADI	36
SPLOŠNO O ODISEJI	37
BISTVENA VSEBINA ODISEJE	38
POZGODBA ODISEJE	39
ODISEJ KOT LIK V EVROPSKI KNJIŽEVNOSTI	39
MANJŠA EPIKA	41
HEZIOD	41
APOLONIJ RODOŠKI	42
ARGONAVTI	42
PREDZGODBA ARGONAVTOV	43
BISTVENA VSEBINA ARGONAVTOV	43
MUZAJ	45
HERO IN LEANDER	45

3. GRŠKA DRAMATIKA	47
KRATKO O GRŠKEM GLEDALIŠČU	48
GLAVNI GRŠKI TRAGEDIOGRAFI	48
AJSHIL	48
SOFOKLES	52
EVRIPID	57
NEKAJ POVZETKOV OB GRŠKI TRAGEDIJI	64
GRŠKA KOMEDIJA	65
ARISTOFAN	66
MENANDER	67
DODATEK	68
4. GRŠKA PROZA	69
ZGODOVINSKA PROZA	69
HERODOT	69
TUKIDID	70
KSENOFON	71
POLIBIJ	71
ARIJAN	71
PLUTARH	72
FILOZOFSKA PROZA	73
PITAGORA	73
KSENOFAN KOLOFONSKI	73
HERAKLIT	73
PARMENID	73
EMPEDOKLES	73
ANAKSAGORA KLAZOMENSKI	73
PROTAGORA	74
GEORGAS LEONTINSKI	74
DEMOKRIT	74
SOKRAT	74
PLATON	74
ARISTOTEL	75
EPIKUR	75
ZENON	75
EPIKTET	76
MARK AVRELIJ	76
PIRON	77
DIOGEN	77
TEOFRAST	78
PLUTARH	78
PLOTIN iz LIKOPOLISA	78
DIOGEN LAERTSKI	78
GOVORNIŠKA PROZA	79
DEMOSTEN	79
ZNANSTVENA PROZA	79
HIPOKRAT	79
LEPOSLOVNA PROZA	79
EZOP	79
PSEVDO – KALISTEN	80
AHILEJ TATIJ	80
HELIODOR	80

LONGOS	81
LUKIJAN	81
NEKAJ GRADIVA H GRŠKI ANTIČNI KNJIŽEVNOSTI	82
LITERARNE ZGODOVINE /PO ČASU NATISOV/	82
KNJIGE O GRŠKI ZGODOVINI IN O GRŠKI KULTURI	82
BIOGRAFIJE	84
DELA O GRŠKI KNJIŽEVNOSTI IN O GRŠKIH KNJIŽEVNIKIH	84
IZ LEPOSLOVJA /PREDVSEM PRIPOVEDNA PROZA/ O GRŠKI ANTIKI	85
DELA O GRŠKI ZGODOVINI IN O GRŠKI KULTURI V JUGOSLOVANSKIH JEZIKIH	88
OPERNI LIBRETI Z ANTIČNO GRŠKO TEMATIKO	89
II. ANTIČNI RIM	93
KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED	93
RIMSKA MITOLOGIJA	95
RIMSKA KULTURA	96
RIMSKA /STAROLATINSKA/ LITERATURA	97
1. RIMSKA LIRIKA	98
GAJ VALERIJ KATUL	98
KVINT HORACIJ FLAK	99
OPOMBA K PISANJU IMEN RIMSKIH LITERATOV	102
ALBIJ TIBUL	102
SEKST PROPERCIJ	103
PUBLIJ OVIDIJ NAZO	104
MARCIAL	106
DECIM JUNIJ JUVENAL	106
NEKAJ ZAKLJUČNIH MISLI OB RIMSKI LIRIKI	107
2. RIMSKA EPIKA	108
GNEJ NAJVIJ	108
KVINT ENIJ	108
TIT LUKRECIJ KAR	108
PUBLIJ VERGILIJ MARO	109
BISTVENA VSEBINA ENEIDE	110
POZGODBA ENEIDE	111
PUBLIJ OVIDIJ NAZO	111
KLAVDIJ KLAVDIJAN	113
3. RIMSKA DRAMATIKA	114
TIT MAKCIJ PLAVT	114
PUBLIJ TERENCEJ AFRIČAN	116
LUCIJ ANEJ SENEKA	116
NEZNANI AVTOR	117
4. RIMSKA PROZA	118
ZGODOVINSKA PROZA	118
KATON CENZOR	118
GAJ JULIJ CEZAR	118
GAJ SALUSTIJ KRISP	119
TIT LIVIJ	119
PUBLIJ KORNELIJ TACIT	119
GAJ SVETONIJ TRANKVIL	120

FILOZOFSKA PROZA	120
MARK TULIJ CICERO/N/	120
LUCIJ ANEJ SENEKA	121
GOVORNIŠKA PROZA	121
MARK TULIJ CICERO/N/	121
ZNANSTVENA PROZA	122
GAJ PLINIJ SEKUND	122
LEPOSLOVNA PROZA	123
GAJ PETRONIJ ARBITER	123
LUCIJ APULEJ	123
SENEKA	124
GAJ PLINIJ MLAJŠI	124
NEKAJ GRADIVA K RIMSKI /STAROLATINSKI/ KNJIŽEVNOSTI	125
LITERARNE ZGODOVINE /PO ČASU NATISOV/	125
KNJIGE O RIMSKI ZGODOVINI IN O RIMSKI KULTURI	125
BIOGRAFIJE	127
DELA O RIMSKI KNJIŽEVNOSTI IN O RIMSKIH KNJIŽEVNIKIH	128
IZ LEPOSLOVJA /PREDVSEM PRIPOVEDNA PROZA/ O ČASU RIMSKE DRŽAVE	128
DELA O RIMSKI ZGODOVINI IN O RIMSKI KULTURI V JUGOSLOVANSKIH JEZIKIH	132
DODATEK	133
SLOVENSKE KNJIŽNE ZBIRKE Z ANTIČNO TEMATIKO	133

UVOD

V letih 1992-1996 sem izdal pri založbi Rokus Pregled književnosti v 5 knjigah. Ta projekt je bil v bistvu dopolnitev mojih skript za pouk književnosti v gimnaziji iz sedemdesetih let. Šlo je še vedno za koncept, ki bi ga bilo potrebno še likati, popravljati in dopolnjevati. Drugi in tretji del Pregleda sta doživela že drugo popravljeno in dopolnjeno izdajo, ki je bila tudi ilustrirana. Oba omenjena dela sta že delovala vsečno.

Žal pa pozneje ni bilo prave priložnosti, a očitno tudi nisem imel prave volje, da bi dopolnjeval Pregled. Tako je ostala zadeva nekaka »nedokončana simfonija«. Raziskoval pa sem različna literarna področja in čas me je hitro pripeljal v upokojensko dobo. Letos pa me je prešinila misel, da bi se spet po dolgem času sprehodil po stari evropski književnosti, a to brez navezave na srednješolski program tega področja.

Iz Pregleda nameravam obdržati trojček: Zgodovina - Kultura - Literatura, pri pregledu književnikov pa bom več prostora posvetil svojim simpatijam. Krajši pregledi so nujno pomanjkljivi, a namenjeni so navadnim ljubiteljem književnosti in ne strokovnjakom. Vedno pa imam navado, da navajam specialno literaturo za zahtevnejše bralce. Zgled za latinsko književnost: Gian Biagio Conte: Zgodovina latinske književnosti: od začetka do padca rimskega cesarstva, Ljubljana 2010, 880 strani. Predvidevam, da je ta knjiga dobra osnova za diplomu na klasični filologiji.

Najprej pa se kaže pomuditi pri naslovu. Sprehod nakazuje prijetno lahkotnost, medtem ko je Pregled že poučno zatežen.

Izraz evropska je na videz enostaven, a to je daleč od resnice. Evropa, ki je zemljepisno le zahodni del Azije, nima natančnih meja! Tolikokrat omenjeni Ural je seveda voluntaristična domislica, ki ne rešuje ničesar. Le kako gre meja Evrope od Urala do Sredozemskega morja? Že pred leti (2013) sem v zborniku *Bombax aeternus hominis ludentis* objavil članek *To in ono o Evropi* in se v njem lotil tudi nejasnih evropskih mej.

Najbolj smiselna geografska meja evropske podceline je takale: ožini Dardanele in Bospor, nato Črno morje (levo od Črnega morja je Evropa, desno Azija). Pri tej liniji ostaja Sankt Peterburg (Petrograd) kot pravi posnetek Zahodne Evrope v Evropi, Moskva pa je v Aziji! Kijev in Odesa sta na evropski meji, Krim pa je že v Aziji!

Da je Rusija večinsko v Aziji, ni nobenega dvoma, če le pogledamo na zemljevid. Rusko književnost pa vedno prištevamo k evropski književnosti! Meja evropske književnosti je torej meja ruskega jezika v daljni vzhodni Aziji! Nasploh je Evropa bolj kulturnopolitični pojem kot pa trdno geografsko dejstvo. Ob geografski nejasnosti Evrope pa kaže omeniti zelo razvidni grški mit o Europi. Zgodbo povzemam po Gravesovih Grških mitih.

Agenor, sin Libije in Pozejdona (torej Zevsov nečak!), je zapustil Egipt in se naselil v dežele Kanaanski (prim. mitsko judovsko seljenje iz Egipta v Kanaan!). Tam se je oženil s Telefaso (imenovano tudi Agriopa) in ona mu je rodila 6 otrok: 5 sinov: Kadma, Feniksa, Kilika, Tasa in Fineja ter hčer Europo. Ti sinovi so bolj ali manj znameniti: Kadmos je npr. ustanovitelj grških Teb, po Feniksu se imenuje Fenicija, po Kiliku Kilikija v Mali Aziji, po Tasu otok Tasos, Fineja pa srečamo pozneje v zgodbi o Argonavtih kot traškega kralja, ki ga preganjajo divje Harpije.

Pohotni Zevs se je zaljubil v Europo in si jo pridobil z naslednjo zvijačo: Svojemu sinu Hermesu je ukazal, naj nažene Agenorjeve krave k morski obali blizu Tira, znanega feničanskega mesta. Tam se je sprehajala Europa s svojimi spremljevalkami. Zevs se je pridružil čredi v podobi snežno belega bika. Europo je očarala bikova lepota, in ker je bil bik miren in prijazen, se je začela z njim igrati. Ko pa je sedla na bikov hrbet, je bik zaplaval v morje in jo odnesel na Kreto. Tam nastopi nadaljnja metamorfoza: Zevs se spremeni iz bika v orla in Europo posili (ali pa jo seksualno osreči v svoji božanski podobi - miti imajo vedno kake variacije!).

Europa je zatem rodila 3 Zevsove sinove: Minosa, Radamantisa in Sarpedona. To so spet trije znameniteži: Minos je npr. kretski kralj, oče Ariadne in Fedre, pozneje sodnik v Podzemlju itd., Radamantis je kretski zakonodajalec, pozneje vladar v Bojotiji, slednjič sodnik v Podzemlju. Sarpedona je Minos izgnal s Krete in ta se je zatekel k stricu Kiliku v Malo Azijo in tam postal vladar Milijancev. (OPOMBA: V Homerjevi Iliadi nastopi drug Sarpedon, sin Zevsa in Laodameje, vodja Likijcev in borec na trojanski strani. V boju ga ubije Ahilov prijatelj Patroklos.)

Agenor je poslal svoje sinove iskat ugrabljeno sestro, a njihovo iskanje ni bilo uspešno. (Hm, ali si niso nič ogledali bližnje Krete?!) Ker je Zevs zaradi preštevilnih ljubic kmalu zapustil Europo, se je ta poročila s kretskim kraljem Asterijem. Ker z njim ni imela otrok, je on posinovil njene tri sinove itd. Graves razlaga, da nakazuje Zevsova ugrabitev Evrope zgodnje grško osvajanje otoka Krete. Možno in glede na zgodbo verjetnejše pa je, da ugrabitev Evrope ilustrira roparski napad Grkov na Feničane. Roparski Grki so pri tem odpeljali številne ujetnike, med njimi pa je bila tudi Europa.

Kakorkoli že: mitska zgodba z zgodovinsko razlago kaže predvsem naslednje: Europa je bila azijska princesa in s tem zelo majhen del Azije! V primerjavi s kaotično geografijo je mitologija povsem nedvoumna.

Začetna Evropa je bila torej Kreta, vezni člen med Azijo (Malo Azijo) in med Grčijo. Nato se geografski pojem Evropa širi na Grčijo in dalje na zahodno obrobje Azije.

Vredno si je ogledati še imenitne Europine rodovne in družinske povezave: Evropa je med drugim Pozejdonova vnukinja (zveza z morjem), Zevsova ljubica (zveza z višino, z glavnim olimpskim bogom), žena kretskega vladarja Asterija, mati Minosa, kretskega kralja in poznejšega sodnika v Podzemlju (tu je tudi Europina zveza s Podzemljem!). V Europini zgodbi so obsežene torej vse tri bistvene ravni: bogovska višina, zemeljska in vodna ravnina ter Podzemlje. S tako močnim mitskim ozadjem je Evropa vstopila v zgodovino. (OPOMBA: ločevalno pišem za osebo Evropa, za geografsko in za kulturnopolitično območje pa Evropa.)

Ustaviti se kaže še ob besedi književnost (iz izvirne besede knjiga). Književnost je širši izraz in presega oznako leposlovje ali beletristika (tujka iz francoščine: belles-lettres). Književnosti pridajamo številne pridevnike (npr. verska, posvetna, strokovna, znanstvena, zgodovinska, filozofska itd.). Za naš zoženi pomen bi služila določna oznaka leposlovna književnost.

Bolj ali manj sinonimno se uporablja v zvezi s književnostjo tudi izraz slovstvo (iz izvirne besede slovo = beseda, a tudi črka), zdaj predvsem kot ljudsko slovstvo, ustno slovstvo.

In tu je še tujka iz latinščine: literatura (iz izvirne besede littera = črka, vse, kar je pisano, rokopis, spis, zapisnik, pismo, književnost, slovstvo). Enako kot književnost je literatura odvisna od dodanih pridevnikov (npr. strokovna, znanstvena, zgodovinska itd.). Izraz literatura se pojavlja tudi kot seznam del, uporabljenih v strokovnih knjigah in v razpravah.

In na koncu koncev je tu še izraz besedna umetnost, ki je še najbolj nedvoumen in vrednotenjsko jasen.

V pomenskem nizu temeljnih izrazov sledimo torej od najmanjšega do največjega: od črke preko besede do knjige kot predmeta in navsezadnje do umetnosti.

Glavna delitev književnosti na področja je že od starih Grkov naslednja:

- Lirika (iz izvirne besede lira = grško glasbilo).
- Epika (iz izvirne grške besede epos = beseda, govor, reklo).
- Dramatika (iz izvirne grške besede drama = delo, dejanje, čin, igra). (OPOMBA: Umetniška praksa vedno presega suho teorijo, zato obstajajo številna dela, ki so mešana: lirsko-epska, lirsko-dramska in epsko-dramska ali pa združujejo vsa ta področja!)

Poznejše mejno literarno področje je še esejistika (iz izvirne francoske besede essai = poskus).

Še bistveni seznam ljudi, ukvarjajočih se z literaturo strokovno:

1. Literarni ustvarjalci: pesniki, pisatelji, dramatik, esejisti.
2. Literarni preučevalci: literarni kritiki, literarni raziskovalci, literarni vedci (literarni zgodovinarji, literarni teoretiki).

Naša obravnava se bo ukvarjala predvsem z literarnimi ustvarjalci (za estetsko skromne pisce bi bil ustrežnejši izraz literarni proizvajalci). Stari Grki so umetnost(i) tako cenili, da so jo (jih) povezovali z bogovi. Grške Muze (hčere Zeusa in boginje spomina Mnemozine) so bile zaščitnice tehle umetnosti: Erato je bila modrica ljubezenskega pesništva, Evterpa je bila muza lirike in glasbe, Kaliopa je bila zaščitnica epskega pesništva, filozofije in govorništva, Klio je bila zaščitnica zgodovine, Melpomena je bila patronka tragedije in tragičnega pesništva, Polihimnija je bila modrica svetih pesmi, himn in zborskega petja, Talija je bila modrica komedije in pastoralnega pesništva, Terpsihora je bila muza plesa.

Od devetih muz samo ena ni imela zveze z umetnostjo po našem gledišču: Uranija (modrica zvezdoslovja). Očitno pa so Grki gledali na to področje bolj umetniško kot znanstveno (prim. mitologijo v zvezi z nebesnimi telesi!). Nekak božanski minister za umetnost je bil pri Grkih Apolon, s pridevkom Muzaget (voditelj muz), s sedežem na gori Parnasu (prim. Parnas kot podoba za pesništvo, za pesniško ustvarjalnost ipd.).

(OPOMBA: Grki so umetništvo videli tudi v filozofiji, v govorništvu in v zgodovini, kar so za nas neumetnostna področja. Na likovno umetnost pa so nasprotno od nas gledali kot na obrt!)

Davne začetke besedne umetnosti nam zdaj ilustrirajo pesmi prvobitnih ljudstev (prim. Sredi zemlje stojim: poezija nerazvitih ljudstev, 1968), drobna proza prvobitnih ljudstev, npr. enostavni izreki, uganke (prim. Eva Lips: Modrost v divjini, 1962) ter krajše prozne bajke in pripovedke številnih ljudstev (npr. pri Slovencih Jakob Kelemina (urednik): Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, 1930, 1997). Ljudsko slovstvo se je širilo dolgo časa ustno in je bilo zapisovano dokaj pozno, pri nas npr. od 18. stoletja dalje.

Preden preidemo k razvoju začetne evropske književnosti, je treba vsaj omeniti dve starejši civilizaciji, ki sta na Grke nedvomno vplivali: mezopotamska civilizacija (Sumerci, Babilonci, Asirci...) in egiptovska civilizacija, obe z začetki okoli leta 3000.

Vzorci egiptovskega pesništva najdemo v knjigi Stara orientalska lirika, 1991, in to:

- Ehnatonova himna sončnemu božanstvu (obredna pesem),
- Pogovor razočaranega človeka s svojo dušo (žalostinka),
- Začetek besed velike razveseljevalke srca (ljubezenska pesem),
- Pesem nosačev žita (delovna pesem).

Razviden je že širok tematski razpon. Primerke kratke proze pa nam ponudi Proza starega Egipta, 1967, npr.

- Sinuhejeva zgodba.

Tudi iz mezopotamske književnosti poznamo liriko in epiko. Vzorec za liriko v Stari orientalski liriki, 1991 je sumerska

- Ljubezenska pesem za kralja Šu-sina.

Mezopotamska književnost že premore obsežne epske pesnitve. Najbolj znano tovrstno delo je mitološko junaški ep Gilgameš, nastal med leti 2000 in 1600 na osnovi starih sumerskih pesmi. Ep je ohranjen v asirski verziji iz 7. stoletja in obsega okoli 3.500 verzov. Slovenski prevod Epa o Gilgamešu je izšel leta 1963 (prevajalec Mirko Avsenak).

Obe omenjeni civilizaciji sta torej razvili že različne lirske in epske zvrsti, elementi dramatike so se pojavljali v obredju. Pravo dramatiko pa so ustvarili šele Grki.

I. ANTIČNA GRČIJA

Antika (iz latinske besede antiquus = prejšnji, nekdanji, prastar, starodaven, starinski...) je obdobje grške in rimske civilizacije. Glavno delitev grške zgodovine povzemam po Bratoževi Grški zgodovini, 1997:

1. Predhomerska Grčija: okoli 2000-800.
2. Arhaična doba (iz grške besede arhaios = prvoten, začetan, zastarel, starokopiten, starodaven, prastar, starinski, častitljiv... - beseda je pomensko enaka latinski besedi antiquus): okoli 800 - 500.
3. Klasična doba (iz latinske besede classicus = pomorski, prvorazreden - izraz je pomensko širok: vzoren, zgleden, dovršen, popoln, mojstrski, odličen ...): 5. stoletje in 4. stoletje do smrti Aleksandra Velikega 323.
4. Helenistična doba (grško Hellas = Grčija, Hellen = Grk, izraza Grčija in Grk sta latinskega izvora): 323 - 30 pred n.š., ko propade ptolemajski Egipt.
5. Naslednje obdobje pa smiselno označimo kot zadnje obdobje rimskega imperija: 30 pred n.š. - 476 (propad zahodnorimskega cesarstva).

KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED

Predgrški prebivalci na širnem območju Sredozemlja so bili Pelazgi. O njih piše Jules Michelet v Rimski zgodovini, 2013 (prevod Saša Jerele) med drugim tole: »Pred Heleni so Pelazgi živeli po vsej Grčiji do reke Strimon in potemtakem zaobjemali vsa arkadijska, argejska, tesalska, makedonska in epirska plemena. Osrednje svetišče teh Pelazgov je stalo v dodonskem gozdu, v katerem je svetega stebra prerokovala orakeljska golobica. Drugi Pelazgi so bili naseljeni na otokih Lemnosu in Imbrosu ter na Samotraki, središču njihovega verstva na Vzhodu. Od tod so se razširili na azijsko obalo, v dežele, ki so se pozneje imenovali Karija, Eolida in Jonija, vse do Helesponta. Na tej obali se je, nasproti Samotrake, dvigala Troja, veliko pelazgijsko mesto, ki ga je ustanovil Dardan: ta je po različnih izročilih izviral bodisi iz Arkadije bodisi s Samotrake ali iz italškega mesta Krotona in je bil s svojimi bajeslovnimi selitvami identitetni simbol vseh pelazgijskih plemen.« Michelet označi Pelazge tudi kot predrimske prebivalce Italije: »Pelazgi so kolonizirali skoraj vse italške obale: najprej arkadijski Pelazgi (Enotri in Pevceti), potem pa še tirenski Pelazgi (Lidijci). Sikele, prvotne

prebivalce, so pregnali na otok, ki se je poimenoval po njih, bodisi so se zaradi podobnosti v običajih in jeziku z njimi brez težav zlili in staroselce potisnili v gore. Na obalah so ustanovili mesta Cere, Tarkvinije, Raveno in Spino, nekdanje Benetke ob Jadranskem morju. Na obali Lacija sta bili verjetno pelazgijski naselbini argejska Ardea s kraljem Turnom ali Tirenom in Ancij, ki ga je zgradil eden od bratov ustanoviteljev Ardee in Rima, pa tudi hispanski Sagunt, kolonija mesta Ardee. Velika srednjeveška medicinska šola v Salernu in tamkajšnje svetišče argejske Junone, ki ga je postavil Jazon, pelazgijski bog medicine, morda kažeta na to, da so bila sosednja mesta Herkulaneum, Pompeji in Marcina tirenskega izvora. Telebojske Pelazge najdemo nasproti teh treh mest, na Kaprejah in celo ob Tiberi; Tibur, Falerije in druga mesta so ustanovili argejski Sikeli, torej verjetno Pelazgi.

Po izročilu so zgradili 12 mest v Etruriji, 12 na obrežjih Pada in 12 južno od Tibere. Podobno najdemo v pelazgijsko-jonski Atiki 12 fratrij, 12 demosov, 12 polisov in aeropag, v katerem so bili prvi sodniki dvanajsteri bogovi. Po 12 mest je sestavljalo tesalsko amfiktionijo v Grčiji in amfiktioniji Eolcev in Joncev v Aziji. Tako kot v številih so sorodnosti tudi v imenih...

Presenetljivo je, da je ljudstvo, ki je bilo razširjeno po toliko deželah, iz zgodovine popolnoma izginilo. Njegova različna plemena so bodisi izumrla bodisi so se zlila s tujimi narodi, ali pa vsaj izgubila svoja imena. Podobnega primera tako celovitega izginotja ne najdemo nikjer drugje.«

Ime Pelazg se zanimivo pojavi v eni najstarejših grških tragedij: v Ajshilovih Pribežnicah. Argoški kralj v tej tragediji se imenuje Pelazg!

In zdaj h Grkom.

Grška plemena so se na sedanje grško ozemlje selila v drugem tisočletju. Grki, takrat še barbari, so ob svojem naseljevanju naleteli že na visoko razvito kretske minojsko civilizacijo. Zgodnji stik Grkov s Kreto nakazuje znani mit o atenskem Tezeju in o kretskem Minotavru.

Glavna grška plemena so bila Jonci, Eolci, Ahajci in Dorci. Grki so se naseljevali sprva na celini, pozneje tudi na otokih, širili pa so svojo kolonizacijo še na Malo Azijo (okoli 1000), na Sicilijo in na južno Italijo (okoli 700). V zvezi s kolonizacijo Male Azije je mit o Troji, v zvezi s prodiranjem na ozemlja ob Črnem morju pa je mit o Argonavtih. Grške trgovske postojanke so bile raztresene po celotnem sredozemskem prostoru (tudi v sedanji Dalmaciji).

Začetna grška civilizacija je mikenska (imenovana po mestu Mikene) v sredini drugega tisočletja (prim. knjigo Johna Chadwicka Mikenski svet, 1980, v srbsčini). To civilizacijo so uničili ob svojem naseljevanju okoli leta 1200 Dorci. Na grških tleh ni nastala država v smislu bližnjevzhodnih monarhij. Že geografska razčlenjenost je pripomogla k nastanku več mestnih in otoških držav, polisov. Večji polisi so imeli razumljivo tudi večji vpliv. Najbrž pa je ravno izraziti grški partikularizem ugodno pospeševal kulturni razmah. (OPOMBA: polis je v grščini sicer ženskega spola in ob ustreznem prenosu v slovenščino bi postala ta beseda nesklonljiva: tista polis. Zaradi prijetne

sklonljivosti uporabljam (ne samo jaz) pri tej besedi rajši moški spol.) Najpomembnejša polisa za grško politiko sta bila Atene v Atiki, mestna država od sedmega stoletja, in Šparta na Peloponezu, mestna država od osmega stoletja. V Atenah se je razvila že demokracija (ljudovlada), seveda v okviru suženjskega reda (ljudstvo so bili le svobodnjaki). Šparta pa je bila oligarhija (vladavina nekaterih) oziroma aristokracija (vladavina najboljših = plemičev). Okoli leta 500 pridejo Grki v sovražni stik z velesilo Perzijo, ki se je ozemeljsko širila v Malo Azijo in zasedla tudi grška maloazijska mesta. Sledi obdobje grško-perzijskih vojn, ki se končajo s presenetljivo zmago maloštevilnih Grkov nad mnogo številčnejšimi Perzijci (bitke pri Maratonu - 490, pri Salamini - 480, pri Platajah - 479 ...).

V petem stoletju dosežejo Atene svoj vrh z vlado Perikla (razcvet kulture), a v istem času poteka tudi peloponeška vojna med Atenami in med Šparto (431-404), ki se konča s porazom Aten. V grškem prostoru začasno prevlada Šparta. Poznejše pomembno dogajanje je še zveza bojotskih mest pod vodstvom Teb (sredina četrtega stoletja). Takrat pa že narašča moč makedonske države in kralj Filip Makedonski uniči samostojnost grških mest (bitka pri Hajroneji 338). Filipov sin in naslednik Aleksander Veliki pa ne razširi le makedonske moči v Grčiji, ampak napade Perzijo, osvoji Bližnji vzhod (tudi Egipt), prodre do Indije in po vrnitvi od tam še mlad umre v Babilonu (323). Njegovi generali si po bojih razdelijo velikansko Aleksandrovo državo (Ptolemaj dobi Egipt, Selevk dobi Sirijo, Perzijo, Antigon pridobi Makedonijo in Grčijo). Aleksandrove naslednike označujemo kot diadohe. Nastanejo helenistične države, ki grško kulturo razširijo na Bližnji vzhod. Ob omenjenih velikih državah so tudi nekatere manjše, npr Pergamon v Mali Aziji (po njem izraz pergament!). Aleksandrija v Egiptu pa postane kulturno središče helenističnega sveta.

V drugem stoletju (146) osvojijo Grčijo Rimljani, v drugem in v prvem stoletju pa Rimljani razširijo svojo oblast nad skoraj celotnim helenističnim svetom. Končno osvojijo leta 30 pred n.š. še Egipt (Kleopatra!) in s tem pride grški svet v svojo rimsko fazo. Tej fazi sledi na vzhodu še bizantinska faza (od četrtega stoletja n.š. do leta 1453).

GRŠKA MITOLOGIJA

Grška mitologija je izjemno bogata in je močno vplivala ne samo na grško kulturo in na grško umetnost, ampak tudi na poznejšo evropsko kulturo in na evropsko umetnost do naših dni.

Kozmogonijo (nastanek sveta) in teogonijo (nastanek bogov) je v bistvenih potezah obdelal že pesnik Heziod (okoli 700) v pesnitvi Teogonija (slovenski prevod Kajetan Gantar, 1974, 2009).

Naravne sile in naravne pojave so Grki poosebljali (personifikacije), olimpske bogove pa so prikazovali antropomorfne (človekolike), torej kot lepotno

idealizirana bitja v kipih in na slikah. Vse zgodbe o bogovih so zgolj podobe za dogajanja v naravi ali za odnose v človeški skupnosti.

Glavna linija kozmogonije (teogonije): Prvi verz Heziodove Teogonije se glasi: »V samem začetku je Kaos nastal, nato pa še Zemlja,« (grško kaos = prazni (svetovni) prostor, praznina! Nam je kaos nekaj nasprotnega: zmedena polnost narave in družbenih pojavov ali kar zmeda in nered!)

Iz Kaosa sta izšla Erebus in Niks (Mrak in Noč), iz njiju pa Eter in Hemera (Luč in Dan). Za Kaosom je nastala Gea (Zemlja), z njo tudi Tartar (Podzemlje) in Eros (Sila ljubezni). Ta Eros je neosebna sila in ni enak poznejšemu olimpskemu Erosu, sinu Afrodite in Aresa. Gea je rodila Urana (Nebo, Nebes), Oros (Gorovje) in Pontos (Morje). Grki so bili torej zelo zemeljski s to časovno in s pomensko prednostjo matere Zemlje. Je to zametek matriarhata?! Sledi pa zveza Gee in Urana (matere in sina - nekak Ojdipov kompleks v bogovski sferi!). Iz te zveze izidejo titani. 6 bratov in 6 sester (značilno mitsko število 12!). Bratje in sestre so se združili v 4 pare: Okean in Tetida, Hiperion in Teja, Kojos in Fojba ter Kronos in Rea. Titan Krejont se je oženil z Evribijo, hčerjo Morja, titan Japet pa se je oženil s Klimeno, hčerjo Okeana. Titanki Mnemozina (boginja spomina) in titanka Temida (boginja pravičnosti in zakonitosti) pa sta postali Zevsovi ženi.

Iz Titanov nastanejo posamezni elementi kozmosa (sveta), morsko-vodni in nebesno-zračni.

Za Titani je Gea rodila še Kiklope in Hekatonhejre = Storoke velikane (naravne sile).

Nasilni oče Uran pa je zatiral svoje otroke z Geo in jih je zapiral vanjo. Nastane prvi veliki družinski spor v bogovski sferi. Mati Zemlja celo nagovarja svoje otroke, naj se upro očetu Uranu. Prim. verza iz Teogonije:

**»Moji otroci, otroci očeta okrutnega, dajte,
ako vas volja poslušati, grehe očeta kaznujte!«**

Res je mater poslušal Kronos (Čas), napadel očeta in ga kastriral! S tem ga je nadvladal (Čas zmaga nad Prostorom!) in prevzel oblast nad svetom kot druga vladarska bogovska generacija. Iz Uranove krvi pa sledi vrsta zlih pojavov v življenju.

Ker se je Kronos bal, da bi se mu njegovi otroci, ki jih je imel z Reo (Tekočo), uprli, je hotel to preprečiti tako, da jih je 5 požrl, za šestega (Zevsa!) pa ga je žena Rea uspela prevarati: v plenice je zavila kamen in ta kamen je Kronos požrl. To dejstvo pa izkazuje zelo omejeno Kronosovo vednost! Bogovska ljudožerskost je očitno tudi spomin na človeško ljudožerskost. Iz omenjene zgodbe izhaja tudi izrek, da Čas žre svoje otroke (prim. imenitno Goyevo sliko na ta motiv!).

A že se pripravlja naslednji obrat v bogovskem vladanju. Rea je rodila Zevsa na Kreti (!) in tam je Zevs tako rekoč v ilegali odraščal. Ko pa je odrasel, je postal tako močan, da je prevladal Kronosa. Prisilil ga je, da je izbljuval najprej kamen (nadomestek za Zevsa), nato pa še vseh 5 požrtih otrok: Demetro, Hero, Hestijo, Hada in Pozejdona. Kamen je pozneje Zevs postavil v Delfe kot popek sveta.

Sledil pa je boj očeta in sina za vrhovno oblast. V tem boju so sodelovale na obeh straneh naravne in božanske sile. Boj je trajal 10 let (prim. 10 let trojanske vojne!). Na koncu je Kronos premagan in se umakne v Italijo. Tam ga mit enači z italjskim bogom Saturnom. Po velikih kozmičnih pretresih zavlada Zevs na Olimpu (olimpijski bogovi) in razdeli svet med svojo družino. Pozejdon dobi morje, Had podzemlje, Zevs pa nebo in zemljo. Zdi se, da ta mit upodablja prehod iz stanja nereda, iz barbarstva, iz prvotnih nagonov v svet kulture in civilizacije. A mit o človeških dobah ima presenetljivo ravno Kronosovo dobo za zlato dobo! Zevsove sestre so bile pokroviteljice naslednjih področij: Hestija – varuhinja domačega ognjišča, Demetra – boginja plodnosti v naravi (v zvezi z njo so bili znameniti elevzinski misteriji!) in Hera – Zevsova žena, najvišja boginja, zaščitnica zakona in žena. Zevs je imel več žen, še več pa ljubic. Z njimi je imel precej otrok, bogov in polbogov.

Nasploh so Grki upodabljali življenje olimpijskih bogov kot življenje zemeljskega višjega sloja, ki je živel v razkošju, v veselju, v zabavah, obenem pa tudi v spletkah, v sporih in v bojih.

Oglejmo si še glavne Zevsove otroke. S Hero je imel Aresa – boga vojne, Hefajsta – boga ognja in kovaštva, edinega ročnega delavca, obrtnika med bogovi, in Hebo – boginjo večne mladosti. Zatem je sam rodil Ateno: skočila mu je iz glave v popolni bojni opremi. Je deviška boginja, boginja znanosti, umetnosti, modrosti, zaščitnica poznejših Aten. Njeno mater Metido, najmodrejšo boginjo, svojo prvo ženo, je Zevs požrl in s tem postal še modrejši. V mitu gre očitno tudi za preprečevanje konkurence v modrosti. S to akcijo je Zevs nadaljeval bogožerskost svojega očeta Kronosa. Atena je torej modra tudi po svoji materi, ki je sicer ni poznala.

Z Leto je imel Zevs dvojčka: Apolona in Artemido. Apolon je bil bog modrosti, umetnosti, voditelj devetih muz, bog zdravilstva in preroštva ter pozneje sonca, eden najuglednejših bogov. Artemida je bila boginja lova in lune, deviška boginja. Z nimfo Majo je imel Zevs Hermesa, boga sla, boga trgovcev, z Diono pa (po enem izročilu) Afrodito, boginjo ljubezni in lepote. Le-ta je bila poročena s Hefajstom, najgršim bogom. V svoji ljubezenski stroki je bila zelo radodarna. Njen sin Eros, mladenič z lokom, ki sproža ljubezenske puščice, je iz njene zveze z Aresom.

In slednjič še Dioniz. Izhaja iz Zevsove zveze z Zemljanko Semelo, hčerjo tebanskega kralja Kadma. (prim. sorodnost besed Semela – Zemlja!). Semela je umrla pred Dionizovim rojstvom (Herina spletko), zato je Zevs Dioniza sam dorodil v svojem stegnu. Dioniz je postal bog rasti in rodovitnosti, predvsem pa bog vinske trte in s tem tudi pijancev. Iz obredja v njegovo čast izhaja grška dramatika. Nietzsche je iz očitnega nasprotja med Apolonom in med Dionizom izpeljal dvopolnost: apoliničnost (umerjenost) in dionizičnost (strastna prekomernost).

Poleg omenjenih bogov obstaja še množica bogov in polbogov. Glavni grški junaki (heroji) pa so: Heraklej (sin Zeusa in Alkmene, žene tebanskega kralja Amfitriona), Perzej (sin Zeusa in kraljične Danaje), Tezej (sin Egeja), Jazon (sin Ezona, Ahil (sin Peleja in boginje Tetide) in Odisej (sin Laerta in Zevsov potomec). Z večino omenjenih junakov se bomo podrobneje srečali v literaturi.

Končajmo ta mali mitološki pregled z boginjami usodovkami, Najprej so tu tri Mojre (rojenice, sojenice): Kloto, Lahezis in Atropos. Boginja maščevalka je Nemezis (Nemeza), boginja sreče, naključja pa Tihe.

NEKAJ DEL O GRŠKI MITOLOGII V SLOVENŠČINI

- Aubelj, Bronislava ; Antična mitologija, 2006
 Berens, E. M.: Miti in legende Grčije in Rima: Mitološki priročnik, 2015
 Bertman, Stephen: Vzpenjanje na Olimp: Miti in modrost starih Grkov, 2006
 Connolly, Peter: Grške legende: pripovedke in pričevanja, 1994
 Dommermuth-Gudrich, Gerold: Miti: najbolj znani miti grške antike, 2011
 Grant, Michael: Miti starih Grkov in Rimljanov, 1968
 Higin (Gaius Iulius Hyginus) ; Bajke, 2008
 Janković, Vladeta ; Kdo je kdo v antiki: Mitologija, zgodovina, umetnost, 2004
 Meadows, Gilbert: Mali antični leksikon, 1995
 Novak, Iva ; Bogovi in junaki v grški in rimski mitologiji, 2012
 Petiška, Eduard: Stare grške bajke, 1980, 1992, 2005
 Schmidt, Joel: Slovar grške in rimske mitologije, 1995
 Schwab, Gustav: Najlepše antične pripovedke, 1961, 2005
 Slapšak, Svetlana: Antična miturgija, 2017
 Stoll, Wilhelm: Grška mythologija - Rimska mythologija, 1887

GRŠKA KULTURA

Izraz kultura izhaja iz latinščine: cultura = obdelovanje, poljedelstvo, vzgoja, izobrazba, plemenitev, čaščenje, spoštovanje. Kultura je torej vse, kar je obdelano (materialna, duhovna, socialna kultura), in je nasprotje neobdelani naravi. Razvitejša mestna in državna kultura preide v civilizacijo (latinsko civilis = državljanski, občanski, meščanski... - latinsko civitas = državljanstvo, občanstvo, država, mesto...). Temeljna evropska kultura, iz katere izhaja evropska civilizacija, je grška. Obenem s književnostjo so nam dali Grki še izredno bogato mitologijo, sijajno likovno umetnost, zelo pomembno filozofijo in spoštovanja vredne začetke znanosti. Grški jezik je imel izpostavljen vlogo v antičnem svetu tudi še v rimskem obdobju, veliko število kulturnih besed (tujk) v evropskih jezikih pa izvira iz grščine. S svojo abecedo (z alfabetom: 24 črk, povzetih po feničanski pisavi) so Grki vplivali na rimsko pisavo (latinico) pa tudi

na slovanski pisavi: na glagolico in na cirilico. Imeli so tudi svoje letoštetje, in sicer po olimpiadah, vsegrških športnih igrah, ki so se vrstile na 4 leta. Prva olimpiada je bila leta 776.

Dobe grške kulture so bile že omenjene in jih ponavljam v zvezi z literaturo.

- Arhaična doba (8. – 6. stoletje) je doba velike epike in lirike.
- Klasična doba (5. – 4. stoletje) je vrh dramatike, filozofije, zgodovine in govorništva.
- Helenistična doba (4. - 1. stoletje) in čas poznega rimskega imperija do 476 pomenita epigonsko dobo, prostorsko razširjeno na Bližnji vzhod.

Glavni helenistični center je bila Aleksandrija v Egiptu. Literarna novost tega časa je bila leposlovna proza (povest, roman), ki je nadomestila prejšnjo epiko v verzih. Grke je poleg jezika in pisave, mitologije in umetnosti (grški izraz za umetnost je tehne!) združevalo tudi obredje (npr. preročišče v Delfih, elevzinski misteriji v čast Demetre idr.), povezovala pa so jih tudi športna tekmovanja (npr. olimpiade, imenovane po kraju Olimpija na Peloponezu). Od pomembne likovne umetnosti so se ohranili le ostanki, npr. Kreta: Knosos, Atene: Akropola, Delfi: ostanki svetišč, kipov, Olimpija: ostanki svetišč, kipov, Epidauros: gledališče idr.

GRŠKA LITERATURA

izhodiščna ugotovitev o stari grški književnosti je, da se je njen večinski del v zmedah časov izgubil. Ključna katastrofa je bila uničenje aleksandrijske knjižnice, ki so ga začeli Rimljani (Cezarjevi boji v Aleksandriji), nadaljevali kristjani in ga dokončno izpeljali islamski Arabci v 7. stoletju. Kljub vsemu so se le ohranila pomembna lirski, epska in dramska dela, na katerih temelji nadaljnji evropski literarni razvoj.

Ob razmahu književnosti nastopi v 4. stoletju tudi že veda o literaturi. Aristotelova Poetika (slovenski prevod Kajetan Gantar, 1959 in več izdaj) je ostala vplivna vse do naših dni.

1. GRŠKA LIRIKA

Razvila se je v arhaiski dobi in se nadaljevala v klasični in v helenistični dobi. Vplivala je tudi na rimsko liriko.

Najprej je treba predstaviti grški verzni sistem, njihovo verzoslovje. Grški verzni sistem je bil kvalitativni in je temeljil na dolgih zlogih (znak -) in na kratkih zlogih (znak u). Različne večzložne povezave imenujemo stopice. Najbolj znane stopice, ki jih uporabljamo še sedaj, so: trohej: —u, jamb: u—, daktil: —uu. anapest: uu—, amfibrah: u—u. Omeniti kaže še spondej (— —), ki v heksametrih večkrat nadomešča daktil (—uu). (V slovenskem verzнем naglasnem sistemu uporabljamo znak — za naglašeni zlog in znak u za nenaglašeni zlog.)

Grška lirika je oblikovno in vsebinsko zelo raznolika, V glavnem ločimo 3 tipe. Prvi tip je elegično pesništvo (elegija = resna pesem, žalostinka). Oblika tega pesništva je elegični distih (dvojni stih) - zveza heksametra (šesterca) in pentametra (peterca). Shema heksametra (nepopolnega daktilskega šesterca): —uu—uu—uu—uu—uu—u. Shema pentametra (daktilskega peterca) pa je: —uu—uu— —uu—uu—.

OPOMBA: za tretjim dolgim (pri nas naglašnim) zlogom je močna pavza, tako dobimo dva enaka dela verza: 4 daktila in kombinirani spondej.

Še nazorni primer iz slovenske poezije:

Josip Stritar: Na Jenkovem grobu (začetek pesmi):

***Grob se za grobom vrsti, visoka pokriva jih trava,
eden med njimi še ni bilke zelene rodil.***

Najmanjša oblika v elegičnem pesništvu je bila epigram, sprva nagrobni napis (grško epitaf), pozneje predvsem kratka satirična zvrst, npr. v dveh vrsticah. Starogrški vzorec za epigram (Neznani avtor, prevajalec Anton Sovre):

***Lep je dvostišen napis: če tri prestopiš mu stihe,
to ni več epigram, tu govori že rapsod.***

Verz elegije in epigrama se pozneje spreminja. Jambsko pesništvo je pisano v jambskem (u—), delno tudi v trohejskem (—u) metrumu in je lahko pesništvo različne vsebine.

Melično pesništvo (grško melos = lirična pesem, napev, melodija) je solistično pesništvo (pevec solist) in zbarsko pesništvo (poje zbor). Po vsebini je tudi to pesništvo različno. Med zvrstmi spada sem oda (grško ode = petje, pesem), pesem hvalnica. Med tipi zbarskega pesništva je najpomembnejši ditiramb (himna v čast Dionizu), iz katerega je izšla grška drama.

Posebni tip pesništva je še bukolično (pastirsko) pesništvo, ki se je razvilo v helenizmu in vplivalo pozneje na rimsko in na nadaljnje evropsko pesništvo (zvrst: idila).

ANTOLOGIJE STAROGRŠKE LIRIKE V SLOVENŠČINI

1964 - Starogrška lirika (izbor in prevod Anton Sovre)

2000 - Zbadljivke po antično: izbor grških in rimskih epigramov
(9 prevajalcev, uredila Nada Grošelj)

2002 - Antična poezija (izbor in ureditev Marko Marinčič, več prevajalcev)

2009 - Vpletel bom belo vijolico: Antologija helenističnega epigrama
(prevod Jelena Isak Kres). Dvojezična grško-slovenska izdaja.

IZBRANI GRŠKI LIRIKI

TIRTAJ (7. stoletje), sicer Atičan ali morda Miletčan, se je uveljavil kot pesnik v Šparti. Značilen je po bojevitem, po vojnem, po vojaškem pesništvu. Tovrstno pesništvo pa podpira vsaka država, ki želi politično, nacionalno, vojaško spodbuditi svoje državljane.

MIMNERMOS Tirtajevo nasprotje je MIMNERMOS iz Kolofona (7. stoletje), pesnik intimne ljubezenske poezije. Razmišlja o človeški minljivosti, o bedni starosti po cvetoči mladosti. Naslednji fragment v prevodu Antona Sovreta kaže dokaj splošno razmišljanje o življenju. Sodobni pesnik bi zdaj spremenil le 60 let v 80 let!

***Bog daj, da brez bolezni
in brez skrbi glodajočih
šestdeset let doživim,
potlej poberi me Smrt!***

SOLON Atenec SOLON (640-560) je bolj kakor pesnik pomemben kot politik, atenski zakonodajalec in filozof. Spadal je tudi med 7 starogrških modrijanov. Njegov znani izrek je Ničesar preveč. Ne nazadnje je Solon znamenit po tem, da je na svojem popotovanju po Egiptu izvedel za zgodbo o Atlantidi in jo prenesel v Grčijo. Pozneje je to zgodbo kratko povzel filozof Platon (5. – 4. stoletje) v dveh svojih spisih: v Kritiasu in v Timaju.

KSENOFAN Še en pesnik in filozof v eni osebi je bil KSENOFAN iz Kolofona (6.- 5. stoletje). Bil je odkrit kritik antropomorfizma grških bogov, a tudi Hezioda in Homerja, ki sta tak tip bogov vzpostavljala.

Oglejmo si naslednji Ksenofanov fragment v prevodu Antona Sovreta:

***Vse sta bogovom natvezla
Hesiodos, prej še Homeros,
kar je sramotno ljudem
in vredno upravičene graje:
prešuštvo, krajo in rop
in medsebojno prevaro.***

V tem Ksenofanovem fragmentu je čutiti že materialistični pogled na naravo:

***Zemlja in voda je vse,
kar koli rodi se in raste. (prevod Anton Sovre)***

TEOGNIS iz Megare (6. stoletje) je bil aristokrat in je moral v pregnanstvo, ko so v Megari zmagali demokrati. Izstopa njegovo homoerotično nagnjenje do mladega plemiča Kirna, ki je v Teognisovih pesmih često nagovarjan. Seveda je bila homoseksualnost v stari Grčiji družbeno sprejeta in je bila daleč od grešnosti. Šele krščanstvo je vso telesnost obrnilo v greh. Kot pravi Nietzsche: Krščanstvo je dalo Erosu strup in spremenil se je v greh. V religijskem smislu je Teognis tradicionalist in vdani častilec bogov, od katerih je vse odvisno. Oglejmo si naslednji fragment v prevodu Antona Sovreta:

***Tehtnica v Zeusovi roki
nagiblje se semkaj in tjakaj,
eni v obilju žive,
drugi spet nimajo nič.***

ARHILOH z otoka Parosa (7. stoletje) je bil najemniški vojak in je živel temu ustrezno pustolovsko. Takole se je sam predstavil v fragmentu:

***Sluga sem Aresu jaz,
krvoločnemu vojne gospodu,
k temu pa tudi poznam
milo umetelnost Muz. (prevod Anton Sovre)***

ALKAJ Tudi ALKAJ iz Mitilene na Lesbosu (7. - 6. stoletje) je živel podobno kot Arhiloh. Bil je aristokrat in se je vpletal v politične boje. Nekaj časa je preživel v izgnanstvu. V fragmentu Najboljši lek (prevod Anton Sovre) se usmeri vitalistično in senzualistično:

Čemu bi hudo le si k srcu gnali?

Nič ne pomaga vdajati se žali.

Najboljši lek - to je na dlani:

po vina v klet pa se upijani!

SAPFO Alkajeva sodobnica z Lesbosa (635 - okoli 560) je prva znamenita pesnica v grški književnosti. Njena slava je bila med Grki potrjena s tem, da je bila proglašena za 10. Muzo! Očitno se ni mogla ali se ni hotela izogniti političnim pretresom in je nekaj časa živela v izgnanstvu na Siciliji. Vodila je šolo za plemiška dekleta in jih umetnostno vzgajala (petje, glasba, ples). S tem v zvezi je bolj ali manj poudarjeno njeno spolno nagnjenje do deklet (od tod izraz lezbijstvo), kar pa za Grke - enako kot moška homoseksualnost - ni bilo problematično.

O njeni lezbičnosti se strokovnjaki ne strinjajo. Pri nas npr. Anton Sovre njeno tovrstno nagnjenje sprejema, Kajetan Gantar pa zavrača. Za nas je to v času, ko se lezbijstvo ponosno izkazuje, nepomembno vprašanje. Posamezne Sapfine pesmi pa je nedvomno mogoče brati v omenjenem smislu.

Sicer pa se Sapfo pripisujeta tudi poroka z možem in hči iz tega zakona. Na ravni romantične izmišljije pa je zgodba, da je naredila samomor zaradi nesrečne ljubezni do lepega Faona. Poudarjena je tako njena biseksualnost.

V slovenščini imamo dva izbora Sapfinih pesmi: Sapfo, 1970, (v prevodu Antona Sovreta in Kajetana Gantarja) in Sapfo: Pesmi (v prevodu Marka Marinčiča in z dodanimi grškimi originali).

Domača študija o Sapfo: Fran Bradač: Sapfina erotika, 1933.

Domača drama o Sapfo: Ivo Svetina: Ada Sapfo, 2010 (datum nastanka, a ne natisa). Svetina prikazuje v svoji drami usodi dveh pesnic: ob Sapfini usodi spremlja še usodo slovenske pesnice Ade Škerl.

Za vzorec nekaj Sapfine erotike v prevodu Antona Sovreta. V pesmi Zaljubljena Sapfo pesnica odkrito izraža svojo strast do dekleta Agalis. 2. kitica:

A meni v strahu stiska se srce:

zakaj če ugledam te za hip samo,

mi otrpne jezik, usta oneme,

gomzeč prešine ogenj mi telo.

Fragment, katerega naslovnica je Atis:

***Ljubila sem te, Atis, že pred davnim časom,
ko je cvelo deklištvo moje še, a ti
si zdela majhen se otrok mi, vsa nerodna,***

Fragment v znamenju Erosa:

***Pretresel je Eros
mi čute kot burja,
ki plane v hraste na gori.***

In še fragment v znamenju Afrodite:

***O zlata mati, ne morem več
na stative ti tkati.
Ljubezni slo je vžgala v meni
vitka Afrodita.***

Znano dramo o Sapfo je napisal avstrijski dramatik Franz Grillparzer: Sapfo, 1818.

ANAKREON (570-okoli 485) je bil doma z otoka Teosa ali pa morda iz maloazijskega mesta Teosa. Pred perzijsko osvajalnostjo se je umaknil v Abdero v Trakiji, nato pa je bil dvorni pesnik znanega samoškega tirana Polikrata. Pozneje je bil še dvorni pesnik pri atenskem tiranu Heparhu. Po umoru Heparha je bil dvorni pesnik na tesalskem dvoru, po drugih virih pa se je vrnil v svojo domovino.

Statusno je bil Anakreon vsekakor ugleden in gotovo tudi dobro nagrajevan. Tako so njegove življenjske okoliščine podpirale njegovo vedro razpoloženjsko ljubezensko in pivsko pesništvo z uživaškim pridihom. Njegova erotika je dvotirna: ob homoerotičnosti tudi žensk ne zanemarja. Znana je pesem, ko se mu starcu posmehuje mladenka. Druga kitica te pesmi v prevodu Antona Sovreta se glasi takole:

***Ona pa, z lepega Lesba doma
moje sive lase ogleduje,
ogleduje, me zasmehuje,
srce ji po drugem kopni.***

Homoerotična je pesem Kleobulos:

***Kleobula le ljubim,
za Kleobulom norim,
v Kleobula učaran strmim.*** (prevod Anton Sovre)

In še fragment o lastnem pesništvu:

***Saj zbog besed me mojih
ima mladina rada:
prikupne pesmi pojem,
prikupno znam kramljati.*** (prevod Anton Sovre)

Zaradi svojega vitalizma je bilo Anakreonovo pesništvo širše priljubljeno in po njegovi smrti so ga mnogi posnemali. Njegovim posnemalcem rečemo anakreontiki. Moda anakreontizma je bila dolgotrajna. Segala je od helenizma preko rimskega pesništva do evropskega pesništva od renesanse dalje. Pri nas je Anakreona prvi prevajal Valentin Vodnik.

Knjigo anakreontskih pesmi (vanjo je vključeno tudi nekaj Anakreonovih pesmi) je prevedel v slovenščino Jože Mlinarič: *Anakreontika ali pesmi o vinu in ljubezni*, 1968.

Naravnost vzorčna pivska pesem je naslednja:

***Glej, črna zemlja pije,
iz nje pijo drevesa,
oblake srka morje,
iz morja sonce pije,
iz sonca luna srka,
pa meni bi branili,
prijatelji, da pijem!***

PINDAR (okoli 522-442) (OPOMBA: v drugih virih so tudi druge letnice!) se je rodil v Kinoskefalah blizu Teb in je bil tebanski patriot. Študiral je v Atenah in postal glavni pesnik grške zbornske lirike. Dobro je bil nagrajevan, ko je pisal po naročilu ode oziroma zmagalne pesmi (epinikije) v čast zmagovalcev na športnih tekmah. Bil je zelo slavjen v Grčiji in vplival je tudi na poznejše evropsko pesništvo. Kot pri drugih grških lirikih je tudi pri Pindarju velik del njegovega pesništva izgubljen.

Prvi knjižni izbor njegovih pesmi v slovenščini je pripravil Kajetan Gantar: *Pindar*, 1980. Obsežnejši novejši izbor iz Pindarja je pripravil Brane Senegačnik: *Slavospevi in izbrani fragmenti*, 2013. Senegačnik je predvsem poudaril celotno Pindarjevo slavno pesništvo, vezano na štiri mesta, v katerih so se vrstili športni nastopi: Olimpija (14 olimpijskih slavospevov), Delfi (12 pitijskih slavospevov), Nemeja (11 nemejskih slavospevov), Korint (9 istmijskih slavospevov).

Te pesmi so za sodobne bralce dokaj zahtevne zaradi obilice zgodovinskih in mitoloških omemb.

V Senegačnikovem izboru sledijo še Izbrani fragmenti: Himne, Pajani, Ditirambi, Prosodiji, Parteniji, Plesne pesmi, Hvalnice, Žalostinke.

Predstavimo 3 Pindarjeve fragmente iz Starogrške lirike v prevodu Antona Sovreta:

***Kraljica Resnica,
začetek velike vrline,
ne daj, da moja pesem kdaj
se ob čereh laži spotakne.***

OPOMBA: Resnica je pri slavnem pesništvu često ogrožena. Morda poudarja - pesnik umetniško resnico?

***Enega razveseljujejo venci in časti,
ki jih doseže s konji, urnimi kot vihra,
drugi ljubi življenje v razkošnih sobanah,
ki se iskré od zlata,
tretji je ves srečen, da le živ in zdrav
kipeče valovje morja na urni ladji prebrodi.***

OPOMBA: Fragment nakazuje 3 različice človeških teženj.

***Vzgojile so me slavne Tebe
v moža, ki ni neveden Muz
in ni jim tujec.***

OPOMBA: Ob tebankem patriotizmu še lastna pesniška skromnost.

Nekaj bežnih razlag pesniških oblik, omenjenih v Izbranih fragmentih:
Himna (grško: himnos), slavilna zborna pesem v čast bogovom.
Pajan (grško: paian), podzvrst himne, prvotno v čast Apolonu.
Ditiramb (grško: dithirambos), podzvrst himne, predvsem v čast Dionizu.
Prosodiji (grško: prosodoi) so zborna sprevedne pesmi.
Parteniji (grško: partheneia) so zborna dekliške pesmi.
Plesne pesmi (grško: hiporhemata) so tudi zborna pesmi.
Hvalnica (grško: enkomion), zborna sprevedna pesem.
Žalostinka (grško: threnos), zborna pesem ob spremljavi piščali.

Od poznejših helenističnih pesnikov je treba omeniti vsaj dva: Kalimaha in Teokrita.

KALIMAH iz Kirene (Afrika) (4.-3. stoletje) je bil pesnik, pisatelj, učenjaka in vodja Aleksandrijske knjižnice. Od njegovih številnih del je v celoti ohranjenih le 6 himn in 61 epigramov, o vsem drugem obstajajo le fragmenti. Kalimah je močno vplival na rimsko poezijo in na nadaljnji evropski pesniški razvoj.

TEOKRIT (3. stoletje) se je rodil verjetno v Sirakuzah na Siciliji, pozneje pa je živel na otoku Kosu in v Aleksandriji, v glavnem helenističnem kulturnem centru. Tudi Teokrit je vplival na rimsko poezijo in na evropsko poezijo od renesanse dalje. Njegova slava temelji na idilah, daljših pesmih, najčešče iz življenja pastirjev, iz idealiziranega življenja v naravi kot kontrasta realnemu velemestnemu življenju.

V slovenščini sta izbor iz Teokrita pripravila Kajetan Gantar in Jože Mlinarič: *Idile*, 1984. V knjigi je 18 idil, ki so večkrat na meji epske pripovedi in celo dramatike (dialogi pastirjev). Gre za učeno dvorsko poezijo, v kateri ne more manjkati slavljenje vladarja (prim. Hvalnica Ptolemeju - gre za Ptolemeja I., začetnika dinastije Ptolemidov v Egiptu, ki je živel od 367 do 283). Včasih povzame idila tudi kako zgodbo iz grške mitologije (npr. Polifemova serenada - o ljubezni kiklopa Polifema do nimfe Galateje ali pa *Pesem o svatbi Helene* - gre za svatbo, ki je pomembna za grško epiko, za svatbo Zevsove hčere Helene in kralja Menelaja.).

RAZMISLEK O GRŠKI(H) LIRIKI(H)

Ali so Grki verjeli v povezave pesnikov z Muzami in z bogovi? In ali so to verjeli grški pesniki sami? (prim. ob tem knjigo Paula Veyna: *So Grki verjeli v svoje mite?: Esej o konstitutivni imaginaciji*, 1998). Ker ne moremo anketirati starodobnikov, odgovora ne vemo. Možno pa je predvidevati, da je bila tovrstna vera v arhaiski in delno še v klasični dobi najbrž večinska, v helenistični dobi pa že prejkone manjšinska.

Vsekakor pa trdno potrjuje pesniške božanske zveze mit o začetnem pesniku Orfeju. Le-ta je bil sin kralja Ojagra in Muze Kalioppe, torej Zevsov vnuk!

Apolon je obdaril Orfeja s takšno pesniško silo, da je ta lahko krotil divje zveri in ganil celo kamenje! Ko mu je žena Evridika umrla zaradi kačjega pika, je Orfej uspel s svojo umetnostjo prepričati celo kraljico Podzemlja Perzefono, da mu je umrlo ženo vrnila, a le s pogojem, da jo sicer lahko odpelje iz Podzemlja, vendar je ne sme pogledati, dokler ne prideta ven. Orfej pa jo je predčasno pogledal in jo tako izgubil za vedno. Zgodba priča obenem o izjemni božanski umetnosti in o čuteči človeški ljubezni.

Nadaljevanje Orfejeve zgodbe je grozljivo. Ker se je pesnik ukvarjal z osebnim čustvom, je očitno pozabil na čaščenje boga Dioniza. Tako so Orfeja za kazen ubile in raztrgale Dionizove častilke bakhantke. (OPOMBA: Srečali jih bomo spet v Evripidovi tragediji *Bakhe*.) Njegovo raztrgano telo so pokopale Muze, njegovo glavo in njegovo liro (simbol njegove umetnosti) pa je zaneslo na otok Lesbos (!) in tam so Orfejevo glavo pokopali, Orfejeva lira pa je po Apolonovi volji prešla v ozvezdje!

Iz Orfejeve zgodbe se je razvila mistična skupnost orfikov, iz te skupnosti pa je izšlo mistično gibanje orfizem. Orfej je ostal do danes lik idealnega, vrhunskega in obenem trpečega pesnika.

Prešeren vpelje Orfeja v 7. sonet svojega Sonetnega venca, ko pravi:

***Da bi nebesa milost nam skazale...
z domačmi pesmam Orfeja poslale!***

Grški liriki so bili večinsko vpeti v družbene povezave: z obredjem (Pindar), z mestno in z državno politiko (Tirtaj, Solon, Ksenofan), z delovanjem kot dvorski pesniki (Anakreon, Kalimah, Teokrit). Današnjim bralcem so gotovo bližji grški intimni pesniki (Mimnermos, Teognis, Arhiloh, Alkaj, Sapfo).

Kaj izkazuje naš izbor fragmentov?

Mimnermosov fragment (*Bog daj, da brez bolezni...*) je pravzaprav vsakdanja občanska izjava o življenju.

Ksenofanov fragment (*Vse sta bogovom natvezla...*) bi že lahko označili kot delno satiro. Njegov drugi fragment (*Zemlja in voda je vse...*) pa je zameetek filozofske pesmi.

Teognisov fragment (*Tehtnica v Zeusovi roki...*) zatrjuje, da je življenjska uspešnost odvisna od Zevsove (ali od Tehtničine?) odločitve.

Arhilohov fragment (*Čemu bi hudo le si k srcu gnali?*) se nagiba k uživaški rešitvi življenjskih problemov.

Sapfina poezija je izrazito erotična. Njena pesem *Zaljubljena Sapfo* po umetniški vrednosti v našem izboru izstopa.

Anakreona bi lahko utemeljeno uvrstili v popularno pesništvo, kar potrjuje tudi fragment *Saj zbog besed me mojih...*

In še Pindar. Izstopa fragment *Kraljica Resnica*, ki v ospredje pesništva postavlja Resnico. Ali gre za Resnico pred Lepoto?!

Fragment *Enega razveseljujejo venci in časti...* ugotavlja različne človeške življenjske težnje.

Fragment *Vzgojile so me slavne Tebe...* pa je izrazito lokalno patriotski, tako da je ostal Pindarjev pesniški poklic ob strani.

Vsekakor so omenjeni grški liriki že pesniški profesionalci in večinoma tudi poslovno uspešni.

NEKAJ DOMAČIH LEKSIKONSKIH DEL O GRŠKI KNJIŽEVNOSTI IN O LIRSKIH OBLIKAH POSEBEJ

Kajetan Gantar: Helenizem, 1978, Kajetan Gantar: Grške lirske oblike in metrični obrazci, 1980, Kajetan Gantar: Antična poetika, 1985.

Za širši razgled po pesniških oblikah je nadvse priporočljiva knjiga Borisa A. Novaka: *Oblike sveta: pesmarica pesniških oblik*, 1991. Avtor odlično povezuje teorijo in prakso z lastnimi pesniškimi primeri k teoriji.

Na kratko povzame naslednje antične grške oblike: Ekloga, Elegija, Ep, Epigram, Epitaf, (omenjen je tudi Epitalamij - svatovska pesem - a ni razložen), Himna, Oda, Parodija.

Leta 1997 je Novak pripravil drugo precej razširjeno izdajo in jo naslovil *Oblike srca: pesmarica pesniških oblik*. Dodal je vrsto antičnih oblik: Alkajski enajsterec in kitica, Alkmanov verz in kitica, Anakreontika, Arhilohej (verz), Ditiramb, Elegični distih, Epicedij (pogrebna pesem), Heksameter, Sapfiški enajsterec in kitica, Threnos (žalostinka).

Leta 2016 je avtor ponovno izjemno razširil svoje delo (na 530 strani!). Knjigi je pridal nov naslov: *Oblike sveta: zakladnica pesniških oblik*. Od novih antičnih gesel se pojavi le epilij (kratki ep).

2. GRŠKA EPIKA

Gotovo so začetne grške epske pesmi z mitološko in z junaško tematiko nastajale že v času priseljevanja Grkov na sedanje ozemlje v drugem tisočletju in lahko predvidevamo, da je prehod od krajših pesmi do obsežnega epa trajal precej časa.

HOMER

Kar na začetku grške in obenem evropske velike epike stoji mitski pesnik HOMER (verjetno 8. stoletje), vendar o njem že stari Grki niso vedeli kaj dosti.

Za njegov rojstni kraj se je potegovalo kar 7 grških mest. Pripisovali so mu, da je bil slepi potujoči pesnik, a njegova slepota je glede na vizualnost obeh njegovih epov zelo dvomljiva. Vsekakor pa je bil nadaljevalec daljše epske tradicije. O njem se je razvila veda homeroslovje, v okviru le-tega pa so nastajale teorije o Homerjevem avtorstvu, t.i. homersko vprašanje: ali je sploh avtor obeh svojih epov, ali je avtor le enega epa: Iliade, ali sta epa sestavljena iz različnih fragmentov... Vendar pa preišljena in dognana kompozicija Iliade in Odiseje izpričuje enega pomembnega ustvarjalca. Za nas je Homer avtor obeh velikih epov: Iliada obsega več kot 15.000 heksametrov, Odiseja pa obsega

KNJIŽNE IZDAJE HOMERJA V SLOVENŠČINI

Prevajalec Fran Omerza

Homerjeva Iliada (I.-VI. spev), 1916

Homerjeva Iliada (VII.-XII. spev), 1919

Prevajalec Anton Sovre

Homer: Iliada (izbor), 1942

Homer: Iliada (celotni ep), 1950, 1965, 1982, 1992

Homer: Iliada (izbor), 1956, 1959, 1972, 1978, 1997

Homer: Odiseja (celotni ep), 1951, 1966, 1982, 1991

Prevajalec Kajetan Gantar

Homer: Odiseja (izbor), 1992, 1994

Prevajalka Jelena Isak Kres

Homer: Iliada (izbor), 2017

več kot 12.000 heksametrov. Prvi prevajalec obeh epov v slovenščino je Anton Sovre (1950,1951).

Oba epa sta mitološko - junaška. Iliada obravnava del mitske trojanske vojne (51 dni v zadnjem, desetem letu vojne), Odiseja pa prikazuje 10-letno vračanje junaka Odiseja po končani trojanski vojni na domačo Itako (stvarno dogajanje pa je skrčeno na 40 dni).

Epa sta se širila sprva ustno (s pevci - aoidi in z recitatorji - rapsodi), saj so bili zapisi redki, pismenost prebivalstva pa je bila majhna. Delitev obeh epov na 24 spevov (kolikor je grških črk) je iz helenističnega časa (3. stoletje pred n.š.). Kulturnozgodovinsko ozadje za Iliado je grška kolonizacija Male Azije (Troja ali Ilion je po izročilu obmorsko mesto v Mali Aziji). Osnova Odiseje pa so izjemne pustolovščine grških pomorščakov.

V zvezi z Iliado je treba omeniti tudi krajšo pesnitev (epilij) ŽABJEMIŠJA VOJNA (Batrahomimahija), ki je edini ohranjeni grški živalski ep. V slovenščino je to pesnitev prevedel Fran Bradač, izšla pa je v reviji Mlada pota 1953/54, št. 6-8. Pesnitev je predvidoma nastala v 5. stoletju. Gre za posmehljivo parodijo velikega junaškega epa ali kar Iliade, ko se med seboj borita dve mali živalski vrsti. Vojna med žabami in med mišmi traja en dan in miši so po Zevsovi pomoči žabam premagane.

Tako kot Homer se tudi pesnik Žabjemišje vojne obrne po pomoč k boginjam:

**»Preden začnem, vas prosim lepo, helikonske boginje,
pridite v moje srce in dihnite v dušo mi pesem!«**

(OPOMBA: Helikon je gorovje v Bojotiji, slavljen kot shajališče Muz.)

Zaradi izjemnega pomena mitske zgodbe o trojanski vojni za grško in za poznejšo evropsko književnost navajam predzgodbo Iliade, vsebino Iliade in pozgodbo Iliade.

PREDZGODBA ILIADE

Na svatbo tesalskega kralja Peleja in morske boginje Tetide so bili povabljeni vsi bogovi in boginje razen boginje prepira Eride. Kot svoje maščevanje za zapostavljenost je le-ta vrgla med zbrane goste jabolko z napisom Najlepši (jabolko spora, jabolko kot izvir zla - prim. starozavezno jabolko v zgodbi o Adamu in o Evi!). Za jabolko se potegujejo tri boginje: Hera, Atena in Afrodita, za razsodnika pa izberejo trojanskega princa Parisa. Ta je ravno pastirjeval, ko so prišle boginje v spremstvu Hermesa k njemu. Vsaka ga skuša podkupiti, če jo bo izbral za najlepšo. Hera mu obljubi oblast, Atena modrost in Afrodita ljubezen najlepše ženske. Paris v skladu s svojim značajem izbere Afrodito. Zato se zameri drugima boginjama, kar ima vse velik pomen v nadaljnji zgodbi. (Parisova sodba je čest likovni motiv, npr. L. Cranach, Giorgione, P.P. Rubens idr.)

Mine nekaj časa in Paris gre s trojanskim ladjevjem v Grčijo po svojo teto Heziono. Vendar pa na dvoru v Šparti sreča lepo Heleno, hčerko Zeusa in Lede, sestro Klitajmestre, Kastorja in Polidevka, ženo špartanskega kralja Menelaja, in jo »ugrabi« (seveda z njenim pristankom). Gre torej za značilni dvorski škandal! Na poti domov se z njo poroči (bigamija!). Nato jo privede v Trojo in tam živita.

Grki se odločijo za maščevalni pohod ob tej kršitvi gostinskega prava. Vodstvo odprave prevzame Agamemnon, argoški kralj in Menelajev brat. Ta zbere vrsto junakov z močno vojsko in s številnimi ladjami. Vojska se ustavi v Avlidi. Tam pa Agamemnon na lovu ustrelji košuto, posvečeno Artemidi (prekršitev tabuja!). Boginja terja za povračilo življenje Agamemnonove hčere Ifigenije.

Agamemnon jo je pripravljen žrtvovati za to, da bi Grki lahko nadaljevali svoj pohod proti Troji. Tu je spomin na človeške žrtve v obredju (prim. tudi judovsko zgodbo o Abrahamu in o Izaku!). Vendar Artemida odvede Ifigenijo živo na Tavrido (Krim), tam pa postane Ifigenija njena svečenica.

Po tem dogodku lahko Grki nadaljujejo pot proti Troji.

Po neuspešnih diplomatskih pogajanjih (ali bi sploh zadoščalo Grkom, pohlepni po trojanskem bogastvu, da bi jim Trojanci zgolj vrnilo Heleno?!) se začne grško-trojanska vojna, ki traja z menjajočim se uspehom 10 let (mitsko število). Vendar so vse prerokbe napovedovale Troji propad (verz: *Prišel bo dan, ko zrušil se v prah bo Ilion sveti*). Grki mesto oblegajo, Trojanci pa delajo izpade. Junaki se srečujejo v dvobojih. Na obeh straneh sodelujejo tudi bogovi.

Glavni grški junaki pred Trojo so: Ahil, sin Peleja in Tetide, Agamemnon in Menelaj, sinova Atreja in potomca Tantala, Odisej, sin Laerta, Diomed, sin Tideja, Ajant, sin Ojleja, Ajant, sin Telamona, Patroklos, Ahilov prijatelj, Idomenej s Krete. Proti koncu vojne nastopita še Filoktet in Ahilov sin Neoptolemos Piros. Kot svetovalec na grški strani deluje stari Nestor (po njem naziv za ugledne starce: nestor!).

Bogovi na grški strani so: Hera, Atena, Pozejdon, Hermes.

Trojanski junaki so predvsem sinovi kralja Priama: Hektor, glavni trojanski junak, Paris, Troilus, Dejfab, zatem še: Enej, Priamov zet in Afroditin sin, Antenor, Agenor, Pentesileja, amazonska kraljica, Sarpedon, Memnon.

Bogovi na trojanski strani so: Afrodita, Apolon, Artemida, Ares, rečni bog Skamander.

VSEBINA ILIADE

Devet let že poteka vojna, ko se razjezi Ahil, ker mu je Agamemnon odvzel sužnjo Brizejdo. Iliada je v bistvu pesnitev o Ahilovi jezi. Prim. prvi verz: **Pesem, boginja, zapoj, o jezi Pelida Ahila.** (prevod Antona Sovreta), **Jezo, boginja, zapoj, zamero Pelida Ahla.** (prevod Jelene Isak Kres). Zaradi popolnosti verza je prevajalec dodal originalu besedo Pesem, prevajalka pa je prvemu verzu

dodala besedo zamera! Originalni grški verz ima 5 besed. Slovenska ustreznica bi bila: **Jezo, boginja, zapoj, Pelejeviča Ahila.**

Ahil se užaljen umakne iz boja in Trojanci večkrat nevarno napadejo Grke in začasno zmagujejo. Zlasti se uveljavi na trojanski strani Hektor. Patroklos gre v boj v Ahilovi opremi, a Hektor ga ubije. Zdaj Ahil pozabi ali odrine svojo prvo jezo in se v novi, še hujši jezi vrne v boj. Sreča se s Hektorjem in ga po volji bogov ali Usode ubije. Zatem zasramuje sovražnikovo truplo in ga vlačí okoli grškega tabora, kar pokaže Ahila v najbednejši luči. Na prošnjo Priama, Hektorjevega očeta, sicer preda Hektorjevo truplo Trojancem, a to ga ne opravičuje za prejšnje ravnanje. Ep se konča s pogrebnimi slovesnostmi v grškem taboru (za Patroklom) in v trojanskem taboru (za Hektorjem).

To je le bistvena zgodba epa, v katerem je še vrsta epizod, nastopov junakov, opisov bojev in situacij, prikazov značajev, posegov bogov itd.

OPOMBA: Po izročilu je bil Ahil neranljiv oziroma ranljiv le v peto, kar Homer pametno zamolči, saj bi bilo Ahilovo junaštvo ob tem dejstvu močno vprašljivo!

POZGODBA ILIADE

Ahil v boju ubije Pentesilejo, potem pa tudi njega doleti smrt. Spet je tu volja bogov ali Usode. Paris ustrelí z očitno zastrupljeno puščico Ahila v peto in ta umre. Sledi tekmovanje za Ahilovo opremo. Dobi jo Odisej in s tem prevzame Ahilovo vodilno vlogo pri Grkih. Ajant Telamonid, misleč, da bi sam zaslužil Ahilovo opremo, zaradi te izgube znori in se ubije.

Grki gredo zdaj po lokostrelca Filokteta, ki so ga sami bolnega pustili na otoku Lemnosu, in ga s težavo pregovorijo, da odide z njimi pred Trojo. Vloga Filokteta v igri bogov je bila pomembna: Filoktet z lokom ubije Parisa. Na trojanski strani se zdaj uveljavi Enej. Grškega uspeha pa še vedno ni. Ker ni šlo s silo, poskusijo Grki z zvijačo. Novi grški prvi mož Odisej se domisli lesenega konja, v katerega bi se skrili nekateri grški junaki, prevarani in naivni Trojanci pa naj bi ga odvedli v mesto kot darilo bogovom. Grki navidezno opustijo obleganje in se umaknejo na ladje, kot da odhajajo. Svečenik Laokoon opozarja Trojance, da je konj grška zvijača. A Grkom naklonjeni bog Pozejdon pošlje iz morja nad Laokoona dve kači in ti ubijeta njega in njegova dva sinova (prim. znani kip Laokoonova skupina!) Sedaj se Trojanci le odločijo in odvedejo konja v Trojo (kači kot božje znamenje!). Seveda je trojanska naivnost naravnost vrhunska in kar neverjetna: kje so opazovalci grškega ladjevja, ki je še vedno tako rekoč za voglom, kje so mestne straže!? Trojanci veselo praznujejo, se napijejo in so nesmiselno brezskrbni. Razlaga je volja bogov, ki je vzela Trojancem pamet! Grki so ponoči zlezli iz konja (očitno nečuvanega!) in odprli mestna vrata za druge Grke, ki so se medtem vrnili z ladjami. Sledi uničenje Troje, prebivalci so pobiti ali odpeljani v sužnost (predvsem Trojanke).

Najhuje divja Ahilov sin Neoptolemos Piros. Reši se le nekaj Trojancev pod Enejevim in pod Antenorjevim vodstvom. Obe skupini imata končni cilj v Italiji. Grki si razdelijo plen in odplujejo domov. Menelaj je dobil spet Heleno (literarni,

a ne stvarni povod za vojno!), Piros je pridobil Hektorjevo ženo Andromaho, Agamemnon pa si je vzel Priamovo hčer prerokinjo Kasandro.

Iz konca trojanske zgodbe izhajajo začetki Odiseje (zgodbe o Odisejevem vračanju na Itako), Oresteje (zgodbe o usodi Agamemnona in njegove družine) in Eneide (prikaza Enejevih popotnih pustolovščin in iskanja nove domovine za preostale Trojance).

Na temelju Iliade oziroma zgodb v zvezi s trojansko vojno je izšla vrsta literarnih del že v grški antiki. Nekaj primerov: Sofoklejevi tragediji Ajant in Filoktet, Evripidove tragedije Trojanke, Hekaba, Andromaha, Helena, Ifigenija v Avlidi, Ifigenija na Tavridi, Resos.

Še nekaj primerov iz evropske književnosti: Shakespeare: Troilus in Kresida (drama), H. von Kleist: Pentesileja (drama), J. Giraudoux: Trojanske vojne ne bo (drama), R. Hagelstange: Igrača bogov: Zapiski trojanskega princa (roman), C. Wolf: Kasandra (roman), B. A. Novak: Kasandra (drama).

SKLEPNE MISLI OB ILIADI

Iliada je izjemna umetnina, ki je ohranila svojo moč in veljavo vse do danes. Predstavlja tudi vzorčno delo za eno od večnih in nadvse pomembnih tem: za bojevanje, za spopadanje, za vojskovanje - le-to pa vsebuje uničevanje, trpljenje, rane, smrt.

O ključnem pomenu boja je rekel grški filozof Heraklit tole: **»Boj je oče vsemu, je vsemu kralj: ene izkaže za bogove, druge za ljudi, iz njih naredi sužnje, iz drugih svobodne.«** (prevod Anton Sovre) (prim. tudi Iliado!)

In še drugi pomembni Heraklitov izrek: **»Vedeti je treba, da je vojna splošen pojav, da je pravo prepir in da se vse dogaja po prepiru in potrebi.«** (prevod Anton Sovre) (prim. tudi Iliado!)

Sodobni nemški filozof Peter Sloterdijk je v knjigi Srd in čas: Politično-psihološki poskus (slovenski prevod 2009) razvil iz prvega verza Homerjeve Iliade celotno filozofijo zgodovine: zgodovino spopadov, bojev, vojn, destrukcije v imenu fanatičnih monoteizmov in monizmov. Iliado je ustvaril pesnik zmagovite grške strani za uporabo na zmagoviti strani.

Čeprav je Homer do svojih navijaški, pa do nasprotne strani ni izrazito sovražen. Ostaja umerjeno objektivni. Ve pa vseskozi za končno usodo Troje, a o tem v Iliadi ne piše. S tem se je izognil prikazu Grkov kot množičnih morilcev in pohlepni roparjev. Pobijanja v Iliadi pa so nekake vojne igre.

Komu je bila namenjena Iliada? Pisana je z vidika velikašev, plemenitašev in zanje. Pripovedovana je bila v hišah aristokratov in na aristokratskih dvorih, ko so se poslušalci čutili sami poveljanci, saj so ugledne plemiške družine vedno iskale kake družinske povezave s starimi heroji. Da je Homer razredno povsem na aristokratski strani, ni dvoma. To še posebej dokazuje prikaz »edinega demokrata v Iliadi«, kot označi Anton Sovre Terzita (drugi spev). Le-ta je opisan skrajno neprijazno: je zoprni čvekač (morda pa umesten kritik nadutih

aristokratov!), je strupen posmehljivec (torej rušilec avtoritete aristokratov), povrh pa še grd, šantav, grbast (kako more biti tak sploh v vojski?!), a vsekakor pogumen, saj si upa kritizirati kar glavnega voditelja Agamemnona. Da navadni vojak v zboru veljakov ne sme besedovati, dokaže Odisej, ki pretepe Terzita in ga spravi s poti. Potrdi se temeljna življenjska resnica: kdor je jačji, ta tlači.

In zdaj le še o odnosu med stvarnostjo in med književnostjo. Stvarnost je nedvomna: ena stran napade drugo stran. Povod: politično-gospodarska konkurenca ali zgolj pohlep po imetju drugih. Ko ena stran premaga drugo stran, pobije ljudi, uniči mesto, državo, oropa vse, kar se da, slavi svojo zmago tudi s slavnostno liriko in z junaško epiko.

Pa prestopimo h književnosti. Gola politično-gospodarska dejstva za poezijo niso mikavna, torej potrebujemo romantično zgodbo. In tu je Parisova »ugrabitev« Helene na špartanskem dvoru. Zdaj pa je potrebna kar akcija združenih Grkov proti Troji! Z realnega vidika grškega partikularizma je ta združenost povsem neverjetna! Grki niso združeno delovali niti v času grško-perzijskih vojn! A ena od bistvenih potez književnosti je izpeljana: leporečna izmišljiva prekrije banalno in kruto resničnost.

Knjiga o Iliadi v hrvaščini: Seth L. Schein: Smrtni junak (Uvod u Homerovu Iliadu), Zagreb 1989.

SPLOŠNO O ODISEJI

Nič manj pomemben ep kot Iliada je tudi Odiseja. Po vplivu in po večni problematiki je morda še izrazitejši kot Iliada. Vzorčno predstavlja drugo nadvse pomembno literarno tematiko: potovanje človeka skozi prostor in skozi čas. V spremljavi te teme pa je tudi tema Iliade: boj.

Pripovedna tehnika Odiseje je drugačna kot pri Iliadi. Medtem ko poteka pripoved v Iliadi z avtorjevega »objektivnega« stališča in premo, pa je v Odiseji sprememba dvoja:

1. Dogajanje je prekinjeno z retrospektivo, s pogledom nazaj. In
2. Retrospektiva je gledana z Odisejevega subjektivnega zornega kota.

Odisej je v epu edini glavni junak, medtem ko je Iliada pripoved o raznoliki človeški skupnosti, povezani z mestom Ilion. Kompozicija Odiseje je ravnotežna: 12 spevov je Odisej na poti, 12 spevov pa se dogaja na Itaki in na Telemahovi poti po Grčiji.

Odisej je lik zvitega, spretnega junaka, ki zna povrh še lepo govoriti. Je nasprotje Ahila, ki predstavlja grobo silo. Dobro označuje Odiseja verz:

»Zvito obrne se k nji in začne z medenimi usti.«

Odiseju so ženske močno naklonjene, saj bi ga rade obdržale tako Kirka kot Kalipso (ta še najbolj) in tudi Navzikaa. S prvima dvema je imel Odisej po izročilu tudi potomce.

Začetna verza Odiseje v prevodu Antona Sovreta:

**»Muza, povej mi moža, ki silo poti je prehodil,
križem po svetu blodeč, kar sveto razrušil je Trojo!«**

BISTVENA VSEBINA ODISEJE

Odisej je že 7 let pri nimfi Kalipso in ta ga zadržuje na svojem otoku Oigigiji. Doma na Itaki ga čakata žena Penelopa, ki jo nadlegujejo snubci, obenem kandidati za vladarstvo na Itaki, in sin Telemah (Daleč se boreči ali Daleč od boja). Odiseju naklonjeni bogovi končno odločijo, da mora Kalipso Odiseja izpustiti, in Odisej si zdaj zgradi splav. Medtem Telemah poizveduje za očetom v grških mestih pri očetovih znancih. Odisej se odpravi na pot, a njegov sovražnik bog Pozejdon mu splav potopi. Odisej se s težavo reši na otok Šerijo. Tam ga na obali po Atenini zaslugi odkrije Navzikaa, hči kralja Alkinoa. Odisej postane gost na fajaškem dvoru, se predstavi in začne pripovedovati o svojih pustolovščinah od odhoda iz Troje do prihoda na Šerijo. Glavne točke so:

1. Otok Kiklopov in Polifem, Pozejdonov sin. Le-tega Odisej v stiski oslepi, potem ko je hotel velikan požreti Odiseja in njegove spremljevalce (motiv ljudožerstva!). Od tod izhaja Pozejdonovo sovraštvo do Odiseja in posledj Pozejdon ograža Odisejevo pomorsko odpravo.
2. Pri bogu vetrov Eolu. Bog podari Odiseju meh z vetrovi, a Odisejevi tovariši meh iz radovednosti odpro in vetrovi potisnejo ladje nazaj.
3. Pri Lajstrigonih (ponovno motiv ljudožerstva!) ostane Odiseju samo še ena ladja.
4. Pri čarovnici Kirki na otoku Ajaji. Odisejeve tovariše spremeni Kirka v svinje, a Odisej jo primora, da jih odčara. Odiseju se ne sme še nič resnega zgoditi, saj ga čaka še vrsta dogodivščin.
5. Odisej na obisku v Hadu, v podzemnem svetu mrtvih.
6. Sireni, morski dekleti, vabita mornarje s svojim petjem v globočino. Odisejevi tovariši si zaradi varnosti zamašijo ušesa. Odisej sam pa privezan na ladji posluša zapeljivo petje Siren. (Ta motiv uporabi Prešeren v pesmi Ribič!)
7. Skila in Haribda, dve nevarni morski pošasti - skali.
8. Na Helijevelem otoku Trinakiji Odisejevi tovariši zakoljejo nekaj Helijevih goved, kar je prekršitev tabuja (prim. Artemidino košuto v Avlidi!). Helij ali Helios je grški sončni bog in reagira s kaznijo. Ladja se razbije in vsa posadka utone, le Odisej se reši na Oigigijo k nimfi Kalipso. S tem se retrospektiva konča.

Fajaki prijazno dostavijo Odiseja z ladjo na Itako. Tu Atena seznanj očeta Odiseja in sina Telemaha. Odisej pride v preobleki berača na dvor in s svojim lokom, s pomočjo sina Telemaha in dveh služabnikov in zlasti Atene pobije snubce. Penelopa po 20 letih (!) spozna in sprejme moža, tako da imamo v epu pravcati zgladni happy end.

POZGODBA ODISEJE

Vendar izročilo ni opustilo Odisejeve nadaljnje zgodbe. Ali naj tak pustolovec zdaj upokojensko vrtnari in se dolgočasi? Bo zdržal doma ali ga bo spet pritegnila popotna sla?

Podrobneje, a premalo natančno prikaže Odisejevo zgodbo po koncu Odiseje Robert Graves v svojih Grških mitih.

Po pokolu snubcev Odisej nikakor ni mogel preiti v idilično bivanje. Številni sorodniki ubitih snubcev so napadli Odiseja in ta se uspešno upira, a koliko časa bo vzdržal proti veliki premoči napadalcev? Odisejeva prijateljica Atena predlaga premirje. Maščevalci sorodnikov pravno obtožijo Odiseja. Za razsodnika je izbran Neoptolem, kralj epirskih otokov. Le-ta obsodi Odiseja na 10-letno izgnanstvo, ta čas pa morajo sorodniki ubitih snubcev nadomestiti škodo, ki so jo snubci v več letih povzročili. Telemah prevzame vlado za očetom.

Odisej odide v Epir in pride v Tesprot. Tam žrtvuje Pozejdonu 3 živali in s tem pomiri sovražnega mu boga. V Tesprotu se oženi s tamkajšnjo kraljico Kalidiko (bigamija!) in ima z njo sina Polipoita. Ko mine rok njegovega izgnanstva, se Odisej vrne na Itako, kjer zdaj vlada Penelopa v imenu njunega mladoletnega sina Poliporta! In kje je Telemah? Itačani so ga izgnali na Kefalonijo, ker je preročišče izjavilo, da bo Odiseja ubil lastni sin! In zdaj nastopi Telegon, Odisejev sin s Kirko. Ta išče očeta (vzporednica Telemahovega iskanja očeta v Odiseji!) in bi vsekakor moral vedeti za Itako. A ko pride na Itako, misli, da je to Krf, in otok opleni. Telegon in Odisej se srečata na morski obali in Telegon neznanega mu očeta ubije. (prim. Ojdip!) Potem vsekakor izve, da je očetomorilec, kar pa tu ni posebno problematično (kot npr. pri Ojdipu!). Omenjeno je, da je bil nekaj časa v izgnanstvu (kdo ga je izgnal in kam?), nato pa se je vrnil in se poročil s Penelopo (!!!) ter očitno prevzel tudi vlado na otoku. Ne izvemo pa nobenih podrobnosti o Telemahu razen tega, da se je poročil s Kirko, a moral je prej priti na Ajajo.

Vsekakor manjkajo podrobnejše informacije o usodah Odisejevih potomcev.

ODISEJ KOT LIK V EVROPSKI KNJIŽEVNOSTI

Odisej je često upodabljan ne le v epiki, ampak tudi v liriki in v dramatiki ter dodatno še v številnih operah.

Omenimo predvsem pomembnejša dela v slovenskih prevodih. Začnimo z modernizacijo teme v romanu Jamesa Joycea Ulikses (drugo ime za Odiseja).

Avtor prenese dogajanje v Dublin na začetku 20. stoletja in obdela en dan življenja (16. junij 1904) reklamnega agenta Leopolda Blooma, Žida po rodu. Kontrast z originalom je kar največji: en dan proti 10 letom Odiseje, navadni človek proti mitskemu junaku.

Drugi primer modernizacije teme je roman Alberta Moravie Prezir, v katerem je ponesrečeni moderni Odisej filmski scenarist Molteni.

Antični Odisej pa nastopi v romanu Rudolfa Hagelstangeja Veliki premetenec.

Makedonski dramatik Goran Stefanovski tudi močno modernizira Odiseja v svoji drami Odisej.

Dodati kaže še delo kanadske pisateljice Margaret Atwood Penelopina preja: Mit o Penelopi in Odiseju.

Premik v ZF je izpeljal Anglež Arthur Charles Clarke v romanu 2001 - vesoljska odiseja (prim. znameniti istoimenski Kubrickov film!).

Nadaljnje Clarkove odiseje niso v slovenščini: 2010 - druga odiseja, 2061 - tretja odiseja in 3001 - zaključna odiseja.

Kot posebnost velja omeniti še roman hrvaškega pisatelja Vladimirja Kolarja: Odisej luta Jadranom. Naslov je geografsko jasen.

Svetislav Ristić v leksikonu Mit i umetnost (Beograd, 1984) navaja kar 84 avtorjev, ki so se ukvarjali z Odisejem in z Odisejo, a ne navaja slovenskih avtorjev.

Dopolnimo naš razgled še z nekaterimi slovenskimi odisejskimi deli.

Začnimo z Andrejem Kragljem, ki je leta 1894 izdal Odisejo: slovenski mladini, prosto po Homerju.

Kraglju je v 20. stoletju sledil prevajalec Odiseje Anton Sovre in izdal leta 1951 (zatem še več izdaj) povest Odiseja: slovenski mladini pripoveduje...

Umetniško največji dosežek te tematike v slovenski književnosti je pesniška zbirka Gregorja Strniše Odisej, 1963.

Veno Taufer je edini, ki je upodobil Odiseja v slovenski dramatiki. Leta 1990 je izdal igro Odisej in sin ali Svet in dom.

Leta 2013 je izšel še roman Boruta Koruna Odisej sem, Itaka dom je moj sončni.

Več slovenskih del z odisejskimi motivi navajam v članku Odisej in odisejstvo, objavljenem v knjigi Zenalne poskočnice: Prispevki za bistrenje svobodoumja, 2016.

Končajmo pa z začetnim slovenskim odisejskim pesnikom, s Prešernom. Navajam dve kitici iz Prešernove pesmi Elegija svojim rojakam:

***Itaka ni bla bogata
žita, vina, konj, ljudi,
tesna, majhena, gorata,
vendar davno že slovi,***

***ker jo ljubil je do smrti,
vsak ji sin ostal je zvest,
mimo Itake vse črti,
kar Odisej vidi mest.***

MANJŠA EPIKA

Homerjeve monumentalnosti poznejša grška epika ni več dosegla. Omenili bomo zgolj tri poznejše grške epike.

HEZIOD

Prvi je HEZIOD (8.-7. stoletje), ki je bil po mnenju nekaterih Homerjev sodobnik, verjetneje pa je od njega mlajši. Njegovi pomembni pesnitvi sta Teogonija (Nastanek bogov) ter Dela in dnevi (pesnitev o poljedelstvu). Naslova pesnitev nam nudita kar najširši vsebinski razpon: od mitologije do vsakdanjega življenja. Pesnitvi je v slovenščino prevedel Kajetan Gantar (1974, 2009). Zanimivo je, da je naslov druge Heziodove pesnitve mnogo pozneje variiral Marcel Proust z naslovom svoje prve pripovedne knjige Radosti in dnevi!

Ob Heziodu in po Homerju velja navesti anonimno delo TEKMOVANJE MED HOMERJEM IN MED HEZIODOM. Delo neznanega avtorja je verjetno iz 2. stoletja n.š., a temelji najbrž na starejšem grškem izročilu iz 5. stoletja pred n.š. Pri nas je izšlo v zborniku O pesništvu, 1963, v prevodu Kajetana Gantarja. Kratko delce (10 strani) je povezava informativne proze in številnih verzov, ki so večinsko pripisani tekmujočima pesnikoma. Značilno je, da so poslušalci tekmovanja večinsko na Homerjevi strani, odločujoči razsodnik kralj Panides pa **»prisodi zmago Hesiodu z utemeljitvijo, da Hesiodos v svojih verzih vzpodbuja ljudstvo k umnemu kmetovanju in k miroljubnemu sožitju (prim pesnitev Dela in dnevi!), Homer pa opeva le krvave boje in mesarsko klanje. Kralj Panides torej prisodi zmago ne po estetski vrednosti umetnine, marveč po njeni poučni in vzgojni vsebini,«** (citat iz spremne besede K. Gantarja). Ta kralj je očitno že Platonov idejni somišljenik.

V Tekmovanju... izvemo vrsto različnih podatkov o Homerju in o njegovem rodu, najbolj presenetljiva pa je naslednja zgodba, ki je vezana že na trdno zgodovinsko ozadje. Rimski cesar Hadrijan (2. stoletje) je v Delfih vprašal Pitijo o Homerju in o njegovem rodu, Dobil je naslednji pesniški odgovor:

**»Kaj me sprašuješ o rodu neznanem, o rodni deželi
pevca božanskega? Dom mu je Itaka kršna, Telemah
oče njegov je, mati mu Nestorja hči Epikasta,
najpametnejšega vseh ljudi je na svetu rodila.«**

Zadeva je zelo nenavadna, a mitologija vse prenese. Ob povedanem odkrijemo tudi delček logične povezave: Če je Homer Telemahov sin, je tudi Odisejev vnuk in tako postane Odiseja pravzaprav družinska epopeja!

Medtem ko je ostal rojstni kraj (če to ni Itaka po Pitijini trditvi) Homerja nerazjasnjen, pa na koncu pripovedi o tekmovanju med pesnikoma izvemo, da je Homer umrl na otoku Iosu in da je tam tudi pokopan. Njegov nagrobni napis pa se glasi:

**»Tukajšnja zemlja pokriva učeno glavo, tu počiva
hrabrih junakov glasnik, pevec božanski Homer.«**

(OPOMBA: Angleški pisatelj Robert Graves je v svojem romanu Homerjeva hči »odkril« avtorico Odiseje v Navzikai, hčeri kralja Alkina! Oseba iz Odiseje je torej avtorica Odiseje!)

Na tem mestu kaže omeniti še HOMERSKE HIMNE, ki so pred kratkim izšle tudi v slovenščini /Homerske himne: Prevodi in uvodi Blaž Božič, Lara Unuk, Blaž Zabel, Polonca Zupančič - Spremnje besede Brane Senegačnik, Blaž Zabel in Polonca Zupančič - Uredil Brane Senegačnik, Ljubljana 2019/. Uporabljeni vrstni pridevnik homerski nakazuje, da himne spominjajo na Homerja tematsko, izrazno in verzno, niso pa ravno njegove himne. Res pa je, da se je marsikaj pesniškega iz predklasičnega obdobja včasih pripisovalo kar Homerju. Na kratko bi označili Homerske himne takole: gre za 33 pesmi, ki so posvečene različnim grškim bogovom in boginjam. Avtorji teh himen niso znani, nastale pa so v daljšem obdobju /7. - 5. stoletje/, nato pa so bile povezane v zbornik. Pesmi so zelo različnih dolžin. Najkrajše himne /bolje nekaki uvodi/ nimajo niti 10 verzov /takih je skoraj polovica: kar 15/. To so nagovori bogov in boginj, zametki morda sprva daljših besedil.

Zares epski obseg imajo le štiri himne: Himna Demetri /495 verzov - z zgodbo o Hadovi ugrabitvi Demetrine hčere Perzefone/, Himna Apolonu /546 verzov - z zgodbo o Apolonovem rojstvu in o začetku njegovega kulta/, Himna Hermesu /580 verzov - z zgodbo o Hermesovem rojstvu in o tem, kako je navihani malček ukradel čredo krav svojemu bratu Apolonu/ in Himna Afroditi /293 verzov - z zgodbo o ljubezenski zvezi Afrodite in Trojanca Anhiza, iz katere se rodi junak Enej/.

Originalni heksametri so v naši izdaji prevajani kot ritmizirani svobodni verzi.

APOLONIJ RODOŠKI

ARGONAVTI

Helenistični pesnik APOLONIJ RODOŠKI (3. stoletje) obravnava v epu Argonavti pomembni grški mit. Zdaj obsega ta ep okoli 5800 verzov, po mnenju našega prevajalca Huberta Clemenza pa je morda sprva obsegal kar okoli 12.000 verzov, kar je primerljivo z Odisejo.

Clemenz, ki je tehniški strokovnjak in študijsko le delni klasični filolog, je ep prevedel v prozi, kar omogoča sodobnim bralcem prijetnejše branje. A v zgodovinsko in v zemljepisno raziskavo Argonavtov se je Clemenz izjemno poglobil. Omenja kar 14 (!) let svojega prizadevnega delovanja za to temo.

Preštudiral je vrsto del o argonavtski tematiki in si ogledal veliko krajev, ki so povezani z argonavtsko ekspedicijo.

Slovenska izdaja Argonavtov (2008) obsega 3 knjige! V prvi knjigi je prevod epa, razdeljenega v 4 knjige (speve). Druga knjiga vsebuje prevajalčeve opombe in njegove spremne spise k prevodu. V tretji knjigi pa so geografske karte, risbe in slike. Skratka, gre za izjemni raziskovalni dosežek!

Sicer pa obravnava ep znano mitsko zgodbo o Jazonu in o grških junakih, ki so se odpravili z ladjo Argo (imenovano po njenem graditelju Argosu) po zlato runo v daljno Kolhido, deželo na azijski črnomorski obali (današnja Gruzija). Po Odiseji je to drugi znameniti potopisni ep, ki se z Odisejo v Sredozemlju večkrat povezuje. Zgodovinska osnova za sicer mitsko argonavtsko zgodbo je grška kolonizacija ob Črnem morju, zlato runo pa je podoba za zlato mrzlico, ki je vodila grške pustolovce na pot.

PREDZGODBA ARGONAVTOV

Friks in Hela sta bila otroka bojotskega kralja Atamanta in boginje oblakov Nefele. Ker je bila mati Nefela zaradi božanskih zadolžitev očitno precej v oblakih, sta bila njena otroka izpostavljena sovražnosti mačehe Inoje. (Ni jasno, kaj je počel kraljevski oče, ni jasno, zakaj božanska mati ni ukrotila navadne Zemljanke!) Hermes je podaril Nefeli krilatega ovna z zlatim kožuhom in Nefela je zdaj uporabila letečega ovna za rešitev svojih otrok. Ni jasno, zakaj ju ni vzela na kak svoj božanski oblak, a mitsko »dejstvo« je, da sta otroka na ovnu poletela proti Črnemu morju. (OPOMBA: Leteči oven je lep primerek med številnimi znanimi letečimi bitji in letečimi predmeti v mitologijah!) A nesreča ne počiva. Hela je padla z ovna v morje in to morje je zatem dobilo ime Helespont (današnje Dardanele). Friksa pa je oven odložil v deželi Kolhidi.

(OPOMBA: Ni jasno, ali je bila Nefelin cilj ravno Kolhida, a mati iz zgodbe izgine!) Zdaj se mora Friks znajti sam. Ovna je žrtvoval Zevsu, kar je čudna Friksova zahvala čudežni živali za uspešni polet. A tako je tudi v resničnosti: nehvaležnost za prejeto dobroto. Kolhidskemu kralju Ajetu, sinu boga Helija, je Friks podaril zlato runo in s tem je postalo runo kolhidska lastnina. Friks se je v Kolhidi poslovno uveljavil (začetnik grške kolonizacije v tej deželi!) in je bil sprejet v kolhidsko vladarsko družino, saj se je poročil z Ajetovo hčerjo Halkiopo. Mit je pomensko precej luknjičav, a bistvo je jasno: prihod grškega posameznika na zaželeno območje grške kolonizacije.

BISTVENA VSEBINA ARGONAVTOV

Na pobudo svojega strica Pelija, vladarja v Jolku, se mladi Jazon odpravi na daljno potovanje v Kolhido. Cilj odprave je pridobitev zlatega runa (= bogastva

Kolhide). Temeljni osvajalno-roparski motiv grškega pohoda na tuje je tako v Iliadi kot pri Argonavtih skrajno olepšan. Grki so šli v Ilion ali v Trojo po »svojo« Heleno (zamolčano je ropanje tujega mesta), Argonavti pa so šli v Kolhido po »svoje« (?) runo in niso šli ropat tujega imetja.

Mitska časovnost Argonavtov je en človeški rod pred dogajanjem Iliade. Med Argonavti je namreč kar nekaj očetov grških junakov pred Trojo. Pelej, Ahilov oče, Telamon, Ajantov oče, Ojlej, oče t.i. malega Ajanta, Menojtij, Patroklov oče. Med približno 50 Argonavti (sezname Argonavtov so v različnih izročilih različni) so še: Orfej, mitski pesnik in traški knez, Heraklej, Zevsov sin, Kastor in Polidevk, Ledina dvojčka, Polidevk je tudi Zevsov sin, Ifiklos, Jazonov stric, vedeževalec Mops, krmar Tifis, bistrovidni ladjevodja Linkej, Zetes in Kalais, Borejeva sinova, Akast, Pelijev sin, graditelj ladje Argos. Vsi ti junaki so ob nekaj najetih veslačih tudi sami veslali!

Kot je skrbela za Odiseja Atena, tako skrbi za Argonavte predvsem Hera. Že na poti do Kolhide dožive Argonavti mnogo pustolovščin. Ob neki priložnosti se jim je izgubil Heraklej, kar je bilo za zgodbo smiselno, saj bi on v nadaljevanju povsem zasenčil povprečnega junaka Jazona.

Ko priplovejo Argonavti v Kolhido, jim kralj Ajet ni pripravljen izročiti zlatega runa, ko so se zanj potegovali. Navsezadnje: zakaj bi jim runo dal, ko je bilo zdaj kolhidska lastnina? Vseeno pa je dal Ajet Jazonu zapleteno nalogo za pridobitev runa. Jazon je sicer izpeljal Ajetovo nalogo, a pri tem mu je pomagala čarovnica Medeja, Ajetova hči, ki se je na pobudo Erosa zaljubila v Jazona. Argonavti niso mogli runa pridobiti s silo, saj jih je bilo premalo, zato so se zatekli k iznajdljivosti. A tudi zdaj jim je pomagala Medeja, tako da so billi Argonavti zgolj njeni pomočniki. Na hitro so ugrabili runo in odpluli. Vsa zadeva je bila navaden rop. Z Argonavti je odšla tudi Medeja, ki se je upravičeno bala očetove jeze, Jazon pa ji je obljubljal poroko.

Začenja se dolgotrajno morsko preganjanje. Za Argonavti se napoti kolhidska ladijska ekspedicija, da bi jim odvezla kolhidsko zlato. Najprej poteka lov po Črnem morju in Argonavti so s svojo edino ladjo stalno na begu in v defenzivi. Kolhidčani pod vodstvom Ajetovega sina Absirta so blokirali Argonavtom pot skozi Bospor in Argonavti krenejo po Donavi, po Savi in po Ljubljani do Ljubljanskega barja. Da so Argonavti vlekli (sicer s pomočjo domačinov) svojo ladjo proti Jadranskemu morju, pa je očitna mitska zadeva, posebno še, ko prevajalec Clemenz predvideva težo Arge na 28 ton!

No, tudi nadaljnja pot Argonavtov je bolj ali manj pravljica. Ker so jih v Jadranskem morju že čakali njihovi kolhidski zasledovalci, se Argo ni mogla izmuzniti skozi Otrantska vrata, zato je zavila v reko Pad in se v nadaljnji poti znova znašla v zagati. Spet je bilo treba nekje vleči Argo do Ligurskega morja.

(Hm, le kako!) Tudi nadaljevanje poti je bilo zapleteno. Argo je plula mimo Sicilije do Afrike in je v Libiji nasedla. Sledi še najbolj neverjetno vlečenje Arge

po Libijski puščavi! (Kar je preveč, je preveč!) Po dolgem blodenju mimo Krete so Argonavti končno le prišli do Grčije. S tem je bilo pustolovščin konec in udeleženci odprave so se razšli.

Nadaljevanje Argonavtov je zgodba o Medeji in o Jazonu, o čemer pripoveduje Evripid v tragediji Medeja.

Clemenz je izračunal, da je potovanje Argonavtov trajalo dve leti in četrť in da so prepotovali okoli 12.500 kilometrov. Naš prevajalec, ki je skušal spraviti argonavtsko zgodbo na realno, tako rekoč zgodovinsko raven, se je znašel v istem položaju kot realistični razlagalci Iliade in Odiseje.

Ali si je Homer ogledal prizorišče Iliade? Morda, a prav gotovo ni bil udeleženec grško-trojanske vojne. Ni tudi verjetno, da bi pesnik osebno preveril in premeril Odisejeve pomorske poti. Da pa bi celotno argonavtsko pot poznal Apolonij, je povsem izključeno.

Se pravi: eno je pesniška izmišljija z močno mitološko obremenitvijo, drugo pa je tista majhna realna osnova mitoloških epov.

Seveda so za nas Argonavti zanimivejši kot Odiseja zaradi njihovega »obiska naših krajev«. Kot opombo naj navedem podatek, da je argonavtsko zgodbo obdelal tudi naš pisatelj Radivoj Rehar (psevdonim Radislav Rudan v prvi izdaji leta 1943) v svoji povesti Argonavti (1943, 1996). Bolj mimogrede pa nastopijo Argonavti tudi v popularni povesti Janeza Jalna Bobri.

Avstrijski dramatik Franz Grillparzer je napisal o Argonavtih kar dramsko trilogijo: 1. Gost, 2. Argonavti, 3. Medeja (1818-1821).

Angleški pisatelj Robert Graves je napisal o Argonavtih obsežni roman Zlato runo, ki je izšel leta 2018 tudi v slovenščini.

Slovenski pesnik Jože Olaj je izdal leta 1968 pesniško zbirko Argonavti, ki pa nima neposredne zveze z vsebino istoimenskega epa.

MUZAJ

HERO IN LEANDER

Poznoantični pesnik MUZAJ (5. stoletje n.š.) je napisal krajšo pesnitev Hero in Leander. Pesnitev je dosegljiva v hrvaškem prevodu: Ljubav Heroje i Leandra, 1954. Gre za ljubezen med Afroditino svečenico Hero iz Sesta na grški strani Helesponta in med Leandrom, ki je bil doma v Abidu na maloazijski strani Helesponta. Leander je nekoč ob plavanju preko Helesponta utonil, Hero pa je v obupu skočila v morje. To je že ena od številnih zgodb o nesrečnih ljubimcih, ki se v svetovni književnosti kar vrstijo in obdelujejo usodno povezavo med

ljubeznijo in med smrtjo, med Erosom in med Tanatosom (npr. Orfej in Evridika, Tristan in Izolda, Romeo in Julija idr.).

Muzajevo zgodbo je obdelal v drami Ljubezni in morja valovi avstrijski dramatik Franz Grillparzer (1831).

3. GRŠKA DRAMATIKA

Osnova grške dramatike je obredje v čast boga Dioniza. Izhodišče tragedije in komedije kot literarnih zvrsti pa je zbarska pesem, sestavljena iz ditirambov. Prvo ime, o katerem govori izročilo v zvezi z zbarskim ditirambom, je Arion (7. stoletje). Zbor so sestavljali satiri kot spremljevalci boga Dioniza, njihov vodja pa je bil Silen.

Od kod izvira naziv tragedija (grško: tragos = kozel, ode = petje)? Sovre v svojem uvodu v Ajshilovo Orestejo omenja 4 razlagalne možnosti:

1. Tragedija je spev, ki je pevcem prinašal kozla za nagrado.
2. Tragedija je petje pri darovanju kozla.
3. Tragedija je spev, ki je bil honorar zanj kozji meh vina.
4. Tragedija je petje kozlov, to je v kozle satire preoblečenih moških oseb.

Sovre daje prednost drugi razlagi, običajnejša razlaga pa je bila včasih četrta, a jo je omajal podatek, da so nosili satiri sprva znake konj in ne kozlov.

Prehod od sprevodov tragedijskega zbora po mestnih ulicah do prave tragedije (resne, svečane igre z mitološko tematiko) na posebnem prostoru se je začel v 6. stoletju, ko je Tespis uvedel k zboru prvega igralca (sprva je ta predstavljal boga Dioniza) in se je s tem začel dialog med igralcem in med zborom. V zvezi s Tespisom je t.i. Tespisov voz, s katerim je Tespisova igralska družina potovala po deželi.

Poudariti velja dvojost oziroma dvotirnost razvoja drame: tragedijo in komedijo. To je v zvezi z dvema stranema Dionizovega kulta: z žalostjo in z veseljem. Dionizov kult je eden od agrarnih kultov: na eni strani je element žalosti za umrlim bogom (motiv umrlega in znova vstalega boga je znan že v Egiptu in v Mezopotamiji v zvezi s plodnostjo in z neplodnostjo narave), na drugi strani pa so veselje, radost, celo razbrzdanost ob slavljenju plodne narave (Dioniz je tudi bog vinske trte!).

V 5. stoletju dosežeta tragedija in komedija v Atenah že svoj vrh. Ajshil kot prvi veliki pisec tragedij je dodal v svoje igre drugega igralca, njegov naslednik Sofokles pa je pridal v svoje igre še tretjega igralca. (OPOMBA: v igran nastopa

seveda več igralcev, a sočasno sta na odru sprva dva igralca, nato pa so na odru trije igralci.)

Dodajmo še nekaj besed o komediji, ki je bližja začetni stopnji gledališča in igrilstva. Komedija (grško: komos = slavlje, bučni obhod, ode = petje) je prevedljiva kot bučna in veseljaška zborna pesem. Iz svojih obrednih začetkov se je razvila v Grčiji in na Siciliji v več smeri (komedija, mim, burka), dosegla pa je vrh v t.i. stari komediji Atenca Aristofana (5. stoletje). Sledila ji je prehodna srednja komedija in pozneje nova komedija ali komedija tipov (npr. Menander - 4. stoletje). Nova komedija je vplivala na rimsko komedijo in na poznejšo evropsko komedijo od renesanse dalje.

KRATKO O GRŠKEM GLEDALIŠČU

Bilo je odprtega tipa, kar je omogočala ugodna klima. Gledališča so bila grajena v polkrogu ob vznožju griča. Ostanki teh gledališč so še ohranjeni (Atene, Delfi), najbolj pa je ohranjeno gledališče v Epidavru. Gledališča so omogočala ogled predstav tisočim gledalcem in so bila izjemno akustična. Glavni deli gledališkega prostora so bili: orhestra - prostor za igranje, za zbor in za igralce, skene - prostor za preoblačenje igralcev, teatron - prostor za gledalce. Igrali so samo moški. Igralci so nosili maske in bili obuti v hodulje, pomembna je bila tudi kostumografija. Za organizacijo gledaliških iger so skrbeli horegi, ki jih je mestna vlada izbrala iz vrst premožnih meščanov, saj so bili stroški za igre nedvomno veliki.

Gledališke igre so izvajali ob štirih Dionizovih praznikih v času od decembra do aprila. Glavni praznik je bil pomladni: marca in aprila.

Starejši domači deli o grški dramatikosti sta: Jože Debevec: Grška drama, 1913-1914, Fran Bradač: Postanek in razvoj drame. 1. Del, Tragedija, 1931.

GLAVNI GRŠKI TRAGEDIografi

AJSHIL

Časovno prvi veliki pisec tragedij je **AJSHIL** (okoli 525 - 456). Rojen je bil v Elezini pri Atenah, umrl pa je v Geli na Siciliji. Kot zrel mož se je udeležil grško-perzijske vojne in bil vojak v znanih bitkah pri Maratonu, pri Salamini in pri Platajah. Njegov nagrobni napis, ki ga je sam sestavil, kaže, da mu je bila udeležba v vojni pomembnejša kot literarna slava!

Oglejmo si Ajshilov epitaf v prevodu Antona Sovreta:

*Ajshila krije ta grob,
Euforionu sina, Atenca.
Žitnica Gela bila
smrti njegove je kraj.
Bil se je častno, to pričal
lahko bi log maratonski.
Medijec dolgih je las
čutil njegovo roko.*

Ajshil je deloval predvsem v Atenah, krajši čas pa je bil na Siciliji, kamor ga je povabil sirakuški tiran Hieron. Lahko ga označimo kot poklicnega književnika z velikim opusom. Število njegovih iger ni povsem znano: ocene nihajo od 70 do 90 dram. Brane Senegačnik se v spremni besedi k Ajshilovim Pribežnicam odloča za število 78. Ohranjenih je le 7 Ajshilovih tragedij in vse imamo v slovenskih prevodih. Vrstni red tragedij po času nastanka naj bi bil takle:

1. Peržani (prevod Kajetan Gantar, 1982),
2. Sedmerica proti Tebam (prevod Alojz Rebula, 2005),
3. Pribežnice (prevod Brane Senegačnik, 2008),
4. Uklenjeni Prometej (prevod Kajetan Gantar, 1962, 1982),
- 5.-7. Oresteia - Oresteja (trilogija) (prevod Anton Sovre, 1963: Agamemnon, Daritev na grobu, Sprava - prevod Marko Marinčič, 2008: Agamemnon, Prinašalke pitnih darov, Evmenide. Podrobneje si bomo ogledali zadnje 4 tragedije, začetne 3 igre pa bomo le bežno predstavili.

PERŽANI. To je edina ohranjena tragedija z zgodovinsko snovjo, lahko pa bi celo rekli, da je bila njena snov domala sodobna. Glavni lik tragedije je perzijski kralj Kserkses, ki v svoji prestolnici v Suzah objokuje svoj poraz v Grčiji.

SEDMERICA PROTI TEBAM. Tematika te tragedije spada v t.i. tebanski cikel, ki obravnava usode članov tebanske kraljevske družine. Glavni lik v tragediji je Ojdipov sin Eteokles. Vsebinsko te igre bomo priključili Sofoklovi tragediji Kralj Ojdip.

PRIBEŽNICE. Naslov izhaja iz zboru Danaid, to je 50 (!) hčer kralja Danaja, ki so z očetom pribežale iz Egipta v Argos, ker se niso hotele poročiti s 50 (!) bratranci, sinovi kralja Ajgipta, Danajevega brata. V ozadju je torej še en bratski spor. Igro so včasih imeli za najstarejše Ajshilovo delo in res je še najbliže zborni pesnitvi.

UKLENJENI PROMETEJ. Ker je Prometej eden ključnih grških mitoloških likov, si oglejmo najprej predzgodbo tragedije.

Prometej je sin titana Japeta in Zevsov bratranec. Njegovo ime pomeni Preudarni, Naprej misleči. Po izročilu je stvarnik ljudi (Prometejeva bitja, ustvarjena iz gline!), pozneje pa tudi njihov dobrotnik, saj jim je dal osnove

kulture, nazadnje pa še ogenj, ki ga je ukradel na nebu. Obvladanje ognja pa je eden prelomnih korakov v človeški kulturi (prim. sveti ogenj v obredih številnih verstev, ogenj kot luč duha, ogenj kot toplota in kot svetloba doma).

Seveda poznamo ogenj tudi kot uničevalno vojno sredstvo ali kot katastrofo v naravi in v družbi (dvopolnost pojavov!).

Zevs kot lastnik nebeškega ognja je bil jezen na kradljivca ognja Prometeja in je poslal na Zemljo Pandoro (Vsedarno), prvo žensko. V njenem vrču (češče se omenja skrinjica!) so bile težave in zla. Ko je Pandora vrč (skrinjico) odprla, so izšle na svet vsakovrstne težave, na dnu vrča je ostal le še up (ali je tudi up zlo?). Zevs je Pandoro uporabil proti ljudem, nato pa je hotel kaznovati še Prometeja.

Tu pa se začne zgodba Ajshilove tragedije. Hefajst, Moč in Sila prikujejo Prometeja na Kavkaz. Prometej ostaja uporen in neuklonljiv. Sočutno ga obkroža zbor Okeanid, hčer boga Okeana. Prometej ve nekaj, česar sam Zevs ne ve (grški bogovi niso niti vsemogočni niti vsevedni!), in to je, kdo bo vrgel Zevsa s prestola! Zevsov odposlanec in njegov pokorni sin Hermes ne zve od Prometeja ničesar. Tedaj vrže Zevs Prometeja v globino Zemlje, torej v nekak pekel! Uklenjeni Prometej je bil prvi del trilogije, drugi in tretji del trilogije pa sta izgubljena.

Vsebina neohranjenih tragedij je predvidoma taka: v drugem delu je Prometej ponovno prikovan na Kavkazu in orel mu vsak dan kljuje jetra. Po stoletjih pride mimo Heraklej, ustrelji orla in odreši Prometeja. Kentaver Hiron (mitsko bitje: pol človek, pol konj) pa je pripravljen trpeti namesto Prometeja!

V tretjem delu se Zevs in Prometej sporazumeta. Zevs ni več prejšnji tiran, ampak je postal kulturni, dobroten vladar! Prometej mu pove, da mu grozi nevarnost od zveze z boginjo Tetido oziroma od potomca z njo. Sin, ki bi ga imel z njo, bi ga vrgel s prestola (napoved ponovne menjave vladajočih bogov!).

OPOMBA: Zevs je pozneje organiziral poroko Tetide z Zemljanom Pelejem. Iz te zveze se je rodil polbog Ahil, ki pa je bil nevaren le Zemljanom!

Prometej je lik plemenitega upornika proti bogovski tiraniji in je nekak revolucionar, obenem pa je lik trpina za človeštvo. V primerjalni mitologiji je soroden judovskemu upornemu angelu Luciferju (Nosilcu luči!). Pandora pa je v bistvu sorodna judovski starozavezni Evi!

Prometej v evropski književnosti često nastopa: Lukijan: Prometeus ali Kavkaz - Prometeus in Zeus (dialoga), P. Calderon: Prometejev kip (drama), J. W. Goethe: Prometej (pesem), P. B. Shelley: Osvobojeni Prometej (drama). N. Kazantzakis: Prometej (drama), C. F. G. Spitteler: Prometej in Epimetej (ep), A. Gide: Slabo priklenjeni Prometej (kratka proza), C. Aveline: Prometejev orel (zgodba – v: Živalski paradiž), M. Matković: Prometej (drama).

Nekaj primerov iz slovenske književnosti: S. Jenko: Sveti Prometej (pesem), B. Vodušek: Ko smo Prometeji neugnani (pesem), I. Hribovšek: Prometej (pesem), V. Taufer: Prometej ali tema v zenici sonca (drama).

ORESTEJA. Trilogija Agamemnon - Daritev na grobu – Sprava je edina celotno ohranjena trilogija tragedij v grški dramatici. Tragični trilogiji pa je pri uprizoritvi sledila še komično sproščujoča satirska igra. Oresteja je vsebinsko povezana s pozgodbo Iliade.

AGAMEMNON: Po koncu trojanske vojne se vrne domov v Argos tudi kralj Agamemnon. S sabo je privedel kot sužnjo trojansko princeso, svečenico in prerokinjo Kasandro, hčer kralja Priama. Ta že sluti žalostno usodo. Doma čaka Agamemnona žena Klitajmestra, Helenina sestra, ki pa moža sovraži zaradi njegovega žrtvovanja hčere Ifigenije (prim. Predzgodbo Iliade!) in ima ljubimca Ajgista, Agamemnonovega bratranca. Klitajmestra ubije Agamemnona in Kasandro. Z Ajgistom zavladata v Argosu.

DARITEV NA GROBU (tudi PRINAŠALKE PITNIH DAROV): Po več letih se vrača domov Orest, sin Agamemnona in Klitajmestre. Prišel je s prijateljem Piladom. Pri Agamemnonovem grobu sreča sestro Elektro, ki sovraži mater in njenega novega moža. (OPOMBA: Tu se zgodi t.i. anagnorizem, ko se brat in sestra prepoznata.) Na ukaz Apolona mora Orest maščevati očetovo smrt. V soglasju z Elektro pride Orest preoblečen na dvor in ubije Ajgista in mater. Sedaj nastopijo boginje maščevanja Erinije in začno preganjati Oresta.

SPRAVA (tudi EVMENIDE): Preganjani Orest se zateče najprej v Delfe k Apolonu. Po njegovem nasvetu se poda v Atene pred sodišče. Le-to naj razsodi med Erinijami, Orestovimi preganjalkami, in med Orestom. Res se sestane sodišče pod Ateninim vodstvom. Erinije zastopajo matriarhat, materinsko pravo: najhujši zločin je umor matere. Klitajmestrin zločin je z njihovega stališča manjši, saj ni ubila krvnega sorodnika! S stališča patriarhata, očetovskega prava, pa je najhujši zločin umor družinskega očeta, torej je Klitajmestrin zločin hujši. Povrh je Orest samo izpolnjeval dolžnost krvnega maščevanja in voljo bogov, ki so že na strani očetovske vladavine. Apolon in Atena se razumljivo zavzameta za prednost očetovskega prava in s tem za Oresta. Glasovanje na sodišču o Orestovi krivdi se izteče neodločeno. Končno da Atena svoj glas za Oresta in ta je oproščen. Erinijam pa postavijo Atenci svetišče in te se spremenijo v dobrotne Evmenide. S tem je konec barbarskega krvnega maščevanja, zmaga načelo sprave in tu je tudi začetek pravne države. Idejno torej prevlada patriarhat nad matriarhatom, Oresteja se s tem zaključí.

Orestova zgodba pa se nadaljuje v Evripidovi Ifigeniji na Tavridi:

Po Apolonovem naročilu mora Orest kot spravni dar prinesiti v Grčijo še kip boginje Artemide s Tavride. Orest gre tja in tam sreča svojo sestro Ifigenijo, Artemidino svečenico. (Drugi bratsko-sestrski anagnorizem!) Po raznih zapletih se vrne z njo in s kipom v Grčijo.

Mit pripoveduje o Orestu še to, da se poroči s Hermiono, Helenino hčerjo in svojo sestrično. Umre pa 90 let star za kačjim pikom! (prim. Andrijan Lah: Hermiona: tehnična vaja).

Tragična krivda izhaja pri Orestu še iz zločinov prednikov. Na začetku družine je Zevsov sin Tantal. Ta je ubil svojega sina Pelopsa in ga pečenega ponudil bogovom, ker je hotel preizkusiti njihovo vsevednost. Zato je bil kaznovan s Tantalovimi mukami (stalno žejen in lačen med vodo in med sadjem!). Pelopsa so bogovi oživili (po njem se imenuje del Grčije Peloponez). Grozljiva zgodba se nadaljuje, ko Pelopsov sin Atrej zakolje sinova svojega brata Tiesta in postreže bratu z njunim mesom, vse to zato, ker mu je Tiest zapeljal ženo! Preživeli Tiestov sin Ajgist ubije Atreja in tako pridemo do Agamemnona, ki je sin Atreja. Mit zelo izrazito prikazuje ljudožerstvo in nenehno verigo krvne osvete. (prim. k zgodbi Senekovo tragedijo Tiest - prevod Jera Ivanc, 2015!)

V dramski literaturi se pojavlja zgodba Oresteje večkrat že v antiki: Sofokles: Elektra, Evripid: Elektra, Seneka: Agamemnon.

Še nekaj tovrstnih dram iz 20. stoletja:

H. von Hofmannsthal: Elektra, E. O'Neill: Elektra v črnini, J. Giraudoux: Elektra, J.P.Sartre: Muhe, Z. Harris: Ta nesrečni rod, J. Hristić: Orest, M. Matković: Klitajmestra.

In slovenski delež? J. Stritar: Orest – dramski monolog, Mirko Zupančič: Elektrino maščevanje – drama, F. Lainšček: Oresteja – drama. Dodajmo še pesniško zbirko F. Zagoričnika Agamemnon.

Drugi tematski krog sestavljajo Ifigenije. V antiki že: Evripid: Ifigenija v Avlidi, Ifigenija na Tavridi. Pozneje: J. Racine: Ifigenija, J. W. Goethe: Ifigenija na Tavridi, G. Hauptmann: tetralogija 1. Ifigenija v Avlidi, 2. Agamemnonova smrt, 3. Elektra, 4. Ifigenija v Delfih.

SOFOKLES

/okoli 495 - 405 Atene/ je bil drugi veliki grški pisec tragedij. Izšel je iz premožne atenske družine. Deloval je ne samo umetniško kot dramatik in kot igravec, ampak tudi družbeno /svečenik, politik, vojak/. Pripisuje se mu več kot 120 tragedij in satirskih iger. Ohranjenih je 7 tragedij, delno je ohranjena tudi satirska igra Sledniki. Bil je popularen in često nagrajevan avtor. Zbor je povečal z 12 na 15 oseb, v igralski nastop pa je dodal tretjega igralca.

Njegov grobni napis se glasi v prevodu Antona Sovreta takole:

***Sofokles, pesnikov cvet,
ugasnil si v sivi starosti,
ko obiraje pečljaj
temno rdeči si grozd.***

Prevedenih imamo vseh 7 Sofoklovih tragedij. Bežno bomo predstavili 4 tragedije in se podrobneje zadržali pri tebenskem ciklusu /Kralj Ojdip, Ojdip v Kolonu, Antigona/.

AJANT /prevod Kajetan Gantar, 2000./ (OPOMBA: Ajant je bil 1. grška tragedija v slovenskem prevodu. Izšla je leta 1865 v prevodu Matije Valjavca. Prevode grških tragedij pred letom 1945 pa bom v nadaljevanju navajal le deloma.) Dogajanje te tragedije je v zvezi s trojansko vojno. Po Ahilovi smrti se za njegovo orožje potegujeta dva veljaka: močni Ajant in zviti Odisej. Razsodniki dodelijo Ahilovo opremo Odiseju in s tem je Odisej pridobil položaj glavnega grškega junaka po Ahilovi smrti. Rzsodba Ajanta tako razbesni, da hoče obračunati z Agamemnonom in z Menelajem. Atena prepreči spopad med Grki tako, da zmede Ajantu pamet, ta pa v norem besu pobije govedo in ovce. Ko pride spet k pameti, ne more živeti s to sramoto in se z mečem ubije.

Dodati velja, da je Ajant gotovo kaznovan od bogov tudi zaradi svoje nadutosti /hibris/. Pred odhodom na trojansko vojno je namreč rekel svojemu očetu Telamonu tole: **»Z božjo pomočjo, oče, lahko zmaga tudi pritlikavec, jaz pa upam, da lahko dosežem zmago tudi brez božje pomoči.«** Ta izjava je nedvomno žaljiva do bogov, saj je vendar od njih vse odvisno.

ELEKTRA /prevod Kajetan Gantar, 1985/. Zgodba Elektre je različica drugega dela Ajshilove Oresteje iz Elektrinega zornega kota.

TRAHINKE /prevod Brane Senegačnik, 2000/. Naslov označuje zbor deklet iz Trahine. Sicer pa so Trahinke tragedija o Herakleju in o njegovi ženi Dejanerji. Heraklej se vrača iz izgnanstva. Dejanerja pa mu da plašč, s katerim skuša spet ljubezensko pridobiti moža. Ne ve pa, da je tekočina, s katero je prepojila plašč, strupena. Njena zмотa izhaja iz predzgodbe tragedije in je v zvezi z usodo in z maščevanjem kentavra Nesa. Heraklej obleče plašč in ta ga s svojim strupom opeče, tako da Heraklej v hudih mukah umira. Ko Dejanerja uvidi svojo zmoto, se v obupu zabode z mečem. OPOMBA: Zastrupljeno oblačilo se ponovno pojavi v Evripidovi Medeji.

FILOKTETES /prevod Anton Sovre, 1962/ - **FILOKTET** /prevod Kajetan Gantar, 2000/. Kot Ajant je tudi Filoktet povezan s trojansko vojno.

PREDZGODBA TRAGEDIJE: Filoktet je bil eden vidnejših grških pohodnikov na Trojo. Na otoku Lemnosu ga je pičila kača. Rana ni bila smrtna, a je tako smrdela, da so ga Grki pustili samega na Lemnosu in odpluli brez njega proti Troji. Izkazana je torej skrajna nesolidarnost z vojaškim sodrugom!
ZGODBA TRAGEDIJE: Zaradi napovedi vedeža, da Grki potrebujejo Filokteta in

njegov lok pri osvojitvi Troje, se odpravita na Lemnos Odisej in Ahilov sin Neoptolemos. Njuna naloga je, da pridobita Filokteta za pomoč Grkom. Seveda je Filoktet upravičeno jezen na Grke /in še posebej na Odiseja/, da so ga 9 let pustili samega na otoku in se zanj niso zmenili. Zakaj naj bi jim pomagal? Položaj je bil domala nerešljiv. Ker pa se mora zgodba dopolniti, se pojavi kot theos apo mehanes /deus ex machina/ Heraklej in s svojo božansko avtoriteto prepriča Filokteta, da bo pred Trojo ozdravel in da bo bistveno prispeval pri osvojitvi Troje. Filoktet se zdaj ukloni in odide z obema spremljevalcema proti Troji.

KRALJ OJDIPUS /prevod Anton Sovre , 1922, 1944, 1959, 1962/ - EDIP KRALJ /prevod Fran Albreht, 1941/.

Kralj Ojdip je ključna tragedija iz t.i. tebanskega cikla, ki obravnava Labdakide, kraljevsko dinastijo v Tebah. Najbrž je Kralj Ojdip najpopolnejša, najznamenitejša in najvplivnejša grška tragedija sploh.

PREDZGODBA TRAGEDIJE: Kralj Laj je bil vladar v Tebah. Prerokovano mu je bilo, da ga bo ubil lastni sin, Ko mu je žena Jokasta rodila sina, sta ga zaradi te prerokbe izročila pastirju, ki naj bi otroka izpostavil zverem. Še prej pa so otroku prebodli nogi, zato je dobil pozneje ime Ojdip /Oteklonog/. Pastirju se je otrok smilil in ga je predal korinskemu pastirju, ta pa je otroka odnesel na korinski dvor. Tam sta otroka posvojila korinski kralj Polib in njegova žena Meropa, ki nista imela lastnih otrok. Ko je Ojdip odrasel, je šel vprašat v Delfe o svoji usodi.

Preročišče pove, da bo ubil svojega očeta in se poročil s svojo materjo. Da se prerokba ne bi izpolnila, je odšel Ojdip v tujino, saj je mislil, da sta korintska vladarja njegova starša. Na nekem razpotju je srečal Laja in njegovo spremstvo ter v prepiru ubil vse razen enega služabnika. Pred Tebami je takrat razsajala pošast Sfinga. Ljudem je zadajala uganko in jih ubila, če je niso razrešili. Tebanski regent, začasni vladar Kreon, Jokastin brat, je obljubil zmagovalcu nad Sfingo tebanski prestol in kraljico Jokasto za ženo. Ojdip pride pred mesto in razreši Sfingino uganko, ki se je glasila: Kdo hodi zjutraj po štirih, opoldne po dveh in zvečer po treh? Odgovor: človek. Sfinga se je tedaj vrgla v prepad in se ubila. Ojdip je tako postal tebanski vladar in se je poročil z Jokasto. Imela sta štiri otroke: sinova Eteokla in Polinejka ter hčeri Antigono in Ismeno. Omenjeno predzgodbo dopolnjujejo kar tri slovenske drame: Ivo Svetina: Ojdip v Korintu, 1999, Ivan Mrak: Kralj Laj /poznejši naslov Chrysippos, 1977 v knjigi Igre sveta/ in Franček Rudolf: Edip Toponosi /po Sofoklu in po Cocteauju/, 1975 Problemi. Rudolfova igra pa vsebuje tudi groteskno nadaljevanje Ojdipove zgodbe.

ZGODBA TRAGEDIJE: Ojdip vlada že dalj časa, ko nastopi v mestu kuga. Preročišče pove, da bo prenehala takrat, ko bodo odkrili morilca kralja Laja. Ojdip preiskuje zadevo: odkriti hoče resnico in rešiti mesto kuge, torej je nosilec pozitivne ideje. Končno pa odkrije, da je morilec on sam: našel, spoznal je

samega sebe! Ob tem spoznanju grozljive resnice se Ojdip oslepi /ko je videl, ni vedel, ko je slep, ve!/. Njegova mati - žena se obesi, Ojdip pa odide v izgnanstvo.

OIDIPUS V KOLONU /prevod Anton Sovre, 1962/ - **OJDIP V KOLONU** /prevod Kajetan Gantar, 2010/. Ojdipa v izgnanstvo spremlja hči Antigona. Atenski kralj Tezej da Ojdipu zatočišče. Ojdip pa v Kolonu umre oziroma skrivnostno izgine, sprt s Kreonom in s sinovoma. Oblastniški problemi v družini se nadaljujejo.

Ob Ojdipu v Kolonu velja navesti najbolj pesimistično izjavo o tuzemski človeški usodi, ki jo izpove zbor v omenjeni igri. V prevodu Antona Sovreta se glasi znameniti citat takole:

»Nikdar se ne roditi sploh: boljše misli ne zmore duh. Drugo: če si že rojen, vrni čimprej se spet k izviru, od koder si!«

Sigmund Freud, začetnik psihoanalize, je z Ojdipovo zgodbo predstavil temeljno podzavestno usmerjenost otrok k staršem nasprotnega spola. Ojdipov kompleks vsebuje tako nasprotstvo proti očetu /očetomor/ kot tudi erotično naklonjenost do matere. Žensko ljubezen do očeta in sovraštvo do matere pa ilustrira Elektrin kompleks. Prvine Ojdipovega kompleksa v novejši svetovni literaturi so razvidne npr. v romanu Dostojevskega Bratje Karamazovi /očetomor/ in v romanu D. H. Lawrencea Sinovi in ljubimci /sin, razpet med mater in med ljubico/.

Vmesno vsebino med Ojdipom v Kolonu in med Antigono dopolnjujeta dve antični tragediji: Ajshilova tragedija Sedmerica proti Tebam in Evripidova tragedija Feničanke /stari slovenski prevod te igre ima povedni naslov Bratski spor!/. Ojdipova sinova Eteokles in Polinejk se dogovorita, da bosta izmenično vladala vsak eno leto. Ko Eteoklovo vladno leto mine, pa se vladar noče odpovedati oblasti in s tem sproži boj z bratom. Polinejk odide v tujino in pridobi za pomoč šest knezov in z njimi in z vojsko krene na Tebe. Začne se državljanska vojna. Kdo ima prav? Ta, ki brani mesto, ali ta, ki ga napada? Prvi je prekršil dogovor Eteokles, a Polinejk napada domače mesto s pomočjo tujcev. Bratski spor se konča tako, da brata ubijeta drug drugega. Tu se začne vsebina Antigone.

Ojdipova družinska zgodba je česta tema v evropski književnosti. Nekaj primerov: Seneka: Ojdip, Feničanke - drami, Stacij: Tebaida - ep, J. Racine: Tebaida ali Bratski spor - drama, P. Corneille: Ojdip - drama, Voltaire: Ojdip - drama, F. Hölderlin: Ojdip v Kolonu - drama, W. B. Yeats: Ojdip v Kolonu - drama, H. von Hofmannsthal: Ojdip in Sfinga - drama, J. Cocteau: Peklenski stroj - drama, J. Hristić: Čiste roke - drama, D. Poniž: Ojdip, prizori iz družinskega življenja: črna /kdaj tudi bizarna, ekstravagantna /komedija!/.

ANTIGONA /prevod: Cvetko Golar, 1924, z naslovom Antigone - prevod Fran Albreht, 1941 - prevod: Anton Sovre, 1962, 1968 - prevod Kajetan Gantar, 1974,

1978 - prevod: Ivan Hribovšek, 2014, z naslovom Antigone – dvojezična grško-slovenska izdaja/.

Antigona je do danes ena najpomembnejših in najvplivnejših dram. Bistvena vsebina: Po smrti Ojdipovih sinov je zavladal v Tebah njun stric Kreon, Jokastin brat. Ta je zapovedal počastitev branilca mesta Eteokla, napadalca na mesto Polinejka pa je prepovedal pokopati. Zdaj se začne Antigonina akcija.

Antigona se upre vladarjevemu /stričevemu/ ukazu in pokoplje brata. Kreon jo zapove živo zazidati v grobnico. Zbor /ljudski glas/ posreduje in Kreon se premisli, a prepozno. Antigona se je v grobnici obesila, zaradi njene smrti pa se ubije tudi Hajmon, Kreonov sin in Antigonin zaročenec. Slednjič se zaradi sinove smrti ubije še Euridika, Kreonova žena in Hajmonova mati. Kreon ostane na koncu strt, kaznovan za svojo pretirano strogost in za nepopustljivost.

Zbor pravi na koncu Antigone /prevod Antona Sovreta/: **»Največja vseh dobrin je sprevidenost in zoper božje naj zakone nikdo ne greši! Besede ohole pa tepo prevzetne z ostrim bičem in učijo pameti še starce!«**

Kreon je torej upravičeno kaznovan zaradi svoje hbris /napuha/.

Znani Antigonin stavek je: **»Ne da sovražim, - da ljubim, sem na svetu.«**

Antigona je lik individualne upornice proti državni oblasti. V imenu naravnega zakona /etičnega čuta/ nastopi proti vladarjevemu ukazu. Ker je situacija Antigone "večna", je to ena često obravnavanih tem.

Navedimo nekaj primerov iz evropske dramatike: V. Alfieri: Antigona, F. Hölderlin: Antigona, W. Hasenclever: Antigona, B. Brecht: Antigona - model, J. Cocteau: Antigona, J. Anouilh: Antigona, T. Petrasov Marović: Antigona, kraljica, D. Kiš: Antigona.

Od slovenskih Antigon je najpomembnejša "Antigona" D. Smoleta /s posebnostjo, da Antigona v drami sploh ne nastopi!/. "Antigona" D. Jovanovića je že odziv na boje v Bosni v 90. letih. Tu so še: K. Dovjak: Antigona /posodobitev teme/, Andreja Inkret: Antigona /igra, ki se poigrava z izhodiščno zgodbo Antigone/, S. Žižek: Antigona. Slovenski pesnik Rade Krstić pa je izdal pesniško zbirko z naslovom Antigona. Jure Detela: Antigonina pesem (v: J. Detela: Mah in srebro, 1983).

Domača študija o Antigoni in o Antigonah: Alenka Jensterle - Doležal: Mit o Antigoni v zahodno- in južnoslovanski dramatiki sredi 20. stoletja, 2004.

EVRIPID

/okoli 481 - 406/ je tretji veliki grški traged. Rojen je bil v Salamini ali v Atenah in bil plemiškega rodu. Napisal je najmanj 78 dram. Zdaj je ohranjenih le 17 tragedij in satirska igra Kiklop. Pod njegovim imenom je izšla tudi pri nas tragedija Resos. Bil je manj družbeno uspešen kot Sofokles, vendar pa je najbolj vplival na poznejši dramski razvoj /prehod v t.i. novo komedijo/. Konec življenja je preživel v Makedoniji, kamor ga je povabil kralj Arhelaj. Evripid je bil vplivan od sodobnih sofistov in je bil menda tudi Sokratov prijatelj. Skušal je približati mitske zgodbe realnemu življenju. V svojih komedijah ga je smešil sodobnik Aristofan.

Nihče od velikih tragedov ni doživel končnega poraza Aten v peloponeški vojni /404/. S tem porazom pa se konča tudi zlata doba atenske kulture.

Evripidov nagrobni napis v Sovretovem prevodu se glasi:

**»Ni to znamenje tvoje,
Euripides, ti si njegov:
saj spomenik le-ta
s tvojo je slavo obdan.«**

V slovenščini imamo prevedene vse Evripidove tragedije, prevedena pa je tudi satirska igra Kiklop. Vrstni red Evripidovih iger navajam po Bradačevem seznamu v njegovi knjigi Postanek in razvoj drame, 1931. Predvsem se bomo ustavili pri tragedijah Medeja in Hipolit, sicer pa bomo le nanizali glavne poteze posameznih iger.

ALKESTIS /prevod Anton Sovre, 1960 - prevod Maja Sunčič, 2007 z naslovom Alkestida/. Gre za tragedijo s srečnim koncem in z elementi komike. Značilno je, da jo je Evripid uporabil v tetralogiji namesto satirske igre. Tesalec Admet mora umreti, smrti pa ga lahko reši nekdo, ki bi umrl namesto njega. Zanj se žrtvuje njegova žena Alkestis, on pa njeno žrtev sprejme. K sreči je bil pri Admetu na obisku Heraklej in ta se junaško uveljavi: Smrti ugrabi Alkestis in jo privede k njenemu nevrednemu možu. Podoben motiv izogibanja smrti se pojavi pozneje v srednjeveški igri Slehernik.

MEDEJA /prevod Fran Bradač, 1924, 1962 - prevod Marko Marinčič, 2000/. Predzgodba Medeje je znana pripoved o pohodu Argonavtov, kar smo omenili že pri Apolonijevem epu Argonavti. Ko sta se Jazon in Medeja zmagovito pojavila v Jolku, bi moral kralj Pelij predati svoj položaj nečaku Jazonu. Vendar, kdo je pripravljen predati oblast drugemu? Medeja takrat izpelje morilsko spletko: Pelijevi hčeri nagovori, naj ubijeta očeta in ga vržeta v kotel, iz njega pa bo Pelij prišel čil in pomlajen. Naivni hčeri to storita, a Pelij ne oživi. Medejina spletko ni bila uspešna, saj sta zaradi nje Medeja in Jazon izgnana iz Jolka in se zatečeta v Korint, Ta pa se pričinja zgodba Evripidove tragedije.

Po oblasti hlepeči Jazon se zdaj skuša otresti Medeje, ki je bila edina zaslužna za Jazonov uspeh v Kolhidi in za pridobitev zlatega runa. Dobrota je sirota, hvaležnosti pa ni. /Ponovila se je godba Tezeja in Ariadne. Slednja je rešila Tezeja na Kreti, Tezej pa jo je zapustil na Naksosu./

Jazon ve, da tujka Medeja ne more pridobiti vodilnega položaja v kakem grškem mestu, zato načrtuje svojo poroko s hčerko korintskega kralja Kreona. Kralj izžene Medejo iz Korinta, a Medeja zasnuje maščevanje. Kralju in njegovi hčeri podari zastrupljeni oblačili in oba umreta, zatem pa Medeja umori še svoja otroka z Jazonom, da bi moža čim bolj prizadela. Na koncu igre odide Medeja z ognjenim vozom svojega deda, boga sonca Helija, v Atene, kamor jo je povabil kralj Egej.

Mit govori o Jazonovem samomoru po tem dogodku. Medejinna zgodba pa se nadaljuje v Atenah z Egejem. Posebnost Medeje je njen strastni barbarski temperament. V bistvu pa je Medeja že moderna družinska psihološka drama. Za Grke je bila Medeja osebnostno premočna, saj je prevladala nad vsemi svojimi moškimi. Izstopala je kar trikrat: bila je tujka božanskega rodu, bila je čarovnica /Kirkina nečakinja/ in bila je povrh še morilka /bratomorilka in detomorilka/.

Medejinna zgodba je v evropski književnosti često obdelana. Antične Medeje so v glavnem izgubljene, ohranjene pa so Senekova drama Medeja, Ovidova epska pesem Medeja in Lukanova tragedija Medeja.

Poznejše obdelave: P. Corneille: tragedija Medeja, F.M. Klinger: drami Medeja v Korintu in Medeja na Kavkazu, L. Tieck: drama Medeja. F. Grillparzer: drama Medeja /del trilogije Zlato runo/, J. Anouilh: drama Medeja.

V slovenski književnosti pa imamo: J. Stritar: Medeja /dramski monolog/, A. Capuder: Medeja ali težave z dihanjem /drama/, D. Zajc: Medeja /drama/, K. Dovjak: drame Apsirt, Medeja, Jazon.

HIPOLITOS /prevod Fran Bradač, 1926 z naslovom Hippolytos, 1962 - prevod Brane Senegačnik, 2017, z naslovom Hipolit/.

PREDZGODBA Hipolita je pripoved o atenskem junaku Tezeju, Hipolitovem očetu in sinu atenskega kralja Egeja. Tezej je opravil vrsto junaških del, v njegovi zvezi z amazonsko kraljico Antiopo pa se je rodil sin Hipolit.

Ko je Antiopa v boju umrla, je vzel Tezej za ženo Fedro, hčer kretskega kralja Minosa in sestro Ariadne /slednja mu je pred leti pomagala na Kreti pri zmagi nad Minotavrom/. BISTVO tragedije Hipolit je v trikotniku: stari Tezej, mlada Fedra in mladi Hipolit. Glavna os v tragediji je Fedrina erotična strast do pastorka Hipolita. V ozadju pa gre za tekmovanje dveh boginj: Afrodite in Artemide.

Afrodita podpira erotičnost, Artemida pa deviškost. Hipolit je vdan Artemidi, torej deviškosti, zato se zameri Afroditi. Ta pa spodbudi Fedrino strast do Hipolita. Slednji zavrne mačehino zapeljevanje, zavrnjena Fedra pa se mu maščuje tako, da ga obtoži Tezeju, češ da jo Hipolit nadleguje, nato pa naredi samomor. Tezej v jezi izžene in prekolne sina ter prosi Pozejdona, naj mu "grešnega" sina kaznuje. Iz morja res pride divji bik, splaši Hipolitu konje in Hipolit se ubije. Artemida posveti Hipolitu kult. Tezej pa ob spoznanju resnice žaluje in se pritožuje nad zlobno Afrodito.

Tu vidimo, da je Hipolitova tragična krivda v tem, da zavrača Afrodito /erotiko, Fedro/, zato je kaznovan. Krivda drugačne narave pa bi bila, če bi Fedro ljubil! Fedrin kompleks /trikotnik: mož, druga žena in možev sin iz prvega zakona/ se večkrat pojavi v književnosti: npr. F. Schiller: Don Carlos, G.G.N. Byron: Parizina, E. Zola: Lovski plen, W. Reymont: Kmetje, E. O'Neill: Strast pod brestmi.

Motiv Fedre se v evropski dramatikiji pojavlja večkrat: Seneka: Fedra, J. Racine: Fedra, A. C. Swinburne: Fedra, G. D'Annunzio: Fedra, M. de Unamuno: Fedra, K. Dovjak: Fedra. Dodajmo še roman M. Renault: Bik iz morja.

Nekaj del o Tezeju: A. Gide: Tezej /pripoved/, M. Renault: Kralj mora umreti /roman/, K. Dovjak: Tezej /drama/.

HEKABA /prevod David Movrin, 2011/. Dogajanje tragedije poteka po uničenju Troje na obali traškega Hersoneza. Zmagoviti Grki se s plenom vračajo domov. Hekaba, trojanska kraljica, Priamova žena, je Agamemnonova sužnja. Zdaj ji Grki ubijejo še hčer Poliksena kot žrtev Ahilovemu duhu.

Hekaba izve še dodatno tragično vest, da je traški kralj Polimestor zaradi pohlepa ubil njenega sina Polidorja. Čeprav je sužnja, se uspe Hekaba Polimestorju kruto maščevati: ubije mu dva sina, njega pa oslepi. Delna zmaga poraženke nad zmagovalci!

ANDROMAHA /prevod Jera Ivanc, 2017/. Kot Hekaba se dogaja tudi Andromaha po koncu trojanske vojne, in to že v grški Ftiji blizu svetišča boginje Tetide. Andromaha, Hektorjeva žena, je zdaj Neoptolemova sužnja in priležnica ter ima z njim sina Molosa. Neoptolemova ljubosumna žena Hermiona, Helenina hči, ji preti s smrtjo. V tujini pa je Neoptolem ubit. Hermiono odpelje s seboj Orest, njen bratranec in poznejši mož. Razplet razreši boginja Tetida /*dea ex machina*/. Andromaha naj se poroči s svojim svakom Helenom, Tetida pa bo odpeljala v svoje morsko kraljestvo svojega moža Peleja. /!/ Zbor zaključí tragedijo takole:

"Božanskost prevzame nešteto oblik.

Neštetokrat bog preseneti z izidom.

Če kaj pričakuješ, se ne izpolni,

če ne pričakuješ, bog najde rešitev.

Tako je bilo tudi tokrat.«

HERAKLOVI OTROCI /prevod Jera Ivanc, 2016/. Dogajanje poteka v Maratonu pred Zevsovimi svetiščem. Po Heraklovi smrti preti njegovim otrokom s smrtjo argoški kralj Evristej. Heraklov služabnik Jolaj zato pripelje Heraklove otroke kot pribežnike v Atiko. Na koncu se vse obrne: Evristej je premagan in ujet. Heraklova mati Alkmene pa poziva Atence, naj ga ubijejo: "**Fantje, odpeljite ga, ubijte in vrzite psom**".

HERAKLOVA BLAZNOST /prevod Brane Senegačnik, 2000/. Dogajanje poteka v Tebah pred Amfitrionovo palačo. Heraklej je odšel v Had po peklenkega psa Kerberja /ena njegovih 12 nalog!/. V Tebah pa je zavlada tiran Likos in ta preti Heraklovim potomcem, njegovi ženi Megari in njegovemu očetu Amfitrionu s smrtjo. Pojavi se Heraklej in zdi se, da je tu rešitev. Vendar Hera, ki sovraži Herakleja, povzroči njegovo blaznost in Heraklej ubije svojo ženo in svoje otroke! Ko pride k pameti, Heraklej žaluje, Tezej pa ga odpelje v Atene.

PROŠNJICE /prevod Jera Ivanc, 2016/. Prizorišče je svetišče Demetre in Perzefone v Elezini v Atiki. Prošnjice /zbor/ so matere padlih napadalcev na Tebe in njihovo spremstvo. Prošnjice, ki jih podpira tudi Tezejeva mati Ajtra, prosijo Tezeja, naj posreduje pri tebanskem vladarju Kreonu za pokop napadalcev na Tebe. Kreon noče vrniti trupel, zato gre Tezej z vojsko proti Tebam /politični konkurenci Aten!/, zmaga in pripelje trupla sedmih junakov /torej tudi Polinejka!/ v Atiko. Atenci so se plemenito izkazali. Namen igre je očitno hvaljenje Aten. Na koncu igre nastopi kot dea ex machina Atena in sinovom padlih naroči: "**Ko odrastete, zravnate Tebe s tlemi in s tem maščujete prelito kri očetov**".

TROJANKE /prevod Marijan Tavčar, 1975 - prevod Jera Ivanc, 2017/. Dogajanje igre poteka po končani trojanski vojni, prizorišče pa je grško vojaško taborišče pred razrušeno Trojo. Vse preživele Trojanke so zdaj grške sužnje s kraljico Hekabo na čelu. Slednja naj bi pripadla Odiseju! Tudi Heleni slabo kaže, saj ji Menelaj obeta pogubo v Argosu:

**»V Argosu jo čaka, žensko brez sramu,
sramotna smrt, da z njo vse druge ženske
na pravo pot usmeri.«** /prevod Jera Ivanc/

Tu se pokaže mit o 10-letni trojanski vojni v vsej svoji bedi.

IFIGENIJA PRI TAVRIJCIH /prevod Marko Marinčič, 2000/. Prizorišče je na Tavridi pred Artemidinim svetiščem. Ifigenijo je v Avlidi pred smrtjo rešila Artemida in zdaj je Ifigenija njena svečenica na Tavridi. Orest pripotuje na Tavrido s svojim prijateljem Piladom, ker mora po Apolonovem ukazu odnesti s Tavride Artemidin kip. Prišla Tavrijci primejo in grozi jima smrt. Vendar se Orest in Ifigenija prepoznata /anagorizem/. Dogovorita se in skupaj s Piladom in z Artemidinim kipom zapustita Tavrido. Atena /dea ex machina/ izjavi:

»Lepo! Saj Nujnost vlada ti in vlada bogovom. Sape, nesite Oresta v Atene! Spremljala vas bom in bdela nad sveto bom podobo svoje sestre.«

ION /prevod Fran Bradač, 1962 - prevod Mojca Cajnko, 2018/. Dogajanje poteka pred Apolonovim svetiščem v Delfih. Ion je sin hčere atenskega kralja Erehteja Kreuse in Apolona. Mlada Kreusa, ki jo je zapeljal Apolon, je svojega sina izpostavila, otroka pa je v Delfe odnesel po Apolonovem naročilu Hermes. V Delfih je Ion odraščal, ne da bi vedel za svoja starša. Po mnogih letih prideta v Delfe Kreusa in njen mož atenski kralj Ksut vprašat, zakaj nimata otrok. Apolon izjavi Ksutu, da je Ion Ksutov sin, z mislijo, da bo tako Ion postal atenski kralj. V gnevu hoče Kreusa ubiti lona, ta pa hoče kaznovati Kreuso za poskus umora. Iz skrajne napetosti sledi anagorizem: mati in sin se spoznata in se pomirita. Atena v svoji božanski vednosti napove družinsko in grško prihodnost:

"Po temle dečku Ionu se bodo imenovali Jonci ter si čast in slavo pridobili vsepovsod. Pa tudi ti, Kreusa, Ksutu boš še sina dva rodila: Doros bo ime dal Doridi, deželi Dorcev, Ahaios, drugi sin, bo kraljeval ter slavno vladal Peloponežanom in narod nosil bo ime po njem."

ELEKTRA /prevod Marijan Tavčar, 1978 - prevod Jera Ivanc, 2018/. Vsebina Elektre je variacija 2. dela Ajshilove Oresteje. Istoimensko tragedijo smo že srečali pri Sofoklu. Med Sofoklejevo in med Evripidovo Elektro je nekaj opaznih vsebinskih razlik. Najbrž je šlo kar za tekmovanje obeh tragedov ob isti snovi.

HELENA /prevod Jelena Isak Kres, 2006/. Prizorišče je palača egiptovskega kralja Teoklimena. Evripid je iz Helene kot zapeljive nezveste žene oblikoval vzorno zvesto ženo! Tista Helena, ki jo je Paris privedel v Trojo, je bila le Helenina dvojnica, fantom, ki ga je ustvarila Hera! Hermes pa je pravo Heleno odvedel v Egipt v varstvo kralja Proteja. Teoklimen, Protejev sin, pa se je hotel poročiti s Heleno, a ta je tudi po 10 letih trojanske vojne hotela ostati zvesta svojemu možu! Menelaj je s svojim spremstvom in s fantomsko Heleno pri vračanju iz Troje nekaj časa blodil po morju, nazadnje pa je brodolom zanesel njegovo ladjo na egiptovsko obalo. A tu ga je čakala smrt, saj je bil kralj Teoklimen Grkom sovražen. Menelaj in Helena se srečata in se spoznata. A Menelaj je zbežal, saj je bila Helena vendar ves čas v Troji, zdaj pa je na njegovi ladji! Medtem pa fantomska Helena pove brodolomnim Grkom resnico in se razblini v zraku! Tu je še ena absurдна različica Trojanske vojne! Desetletna vojna je potekala za privid! Po različnih zapletih in zvijačah uspe srečnima zakoncema in njunim spremljevalcem odpluti z ladjo, ki očitno ni bila huje poškodovana. Kastor in

Polidevk, Helenina brata, na koncu igre nastopita kot bogova iz stroja. Kastor s svojim nagovorom pomiri Teoklimena. Zbor pa filozofsko zaključi to zgodbo:

**»Mnoge so podobe božanskega,
bogovi marsikdaj dovršijo nenadejano:
Pričakovano se ne zgodi,
za nepričakovano pa bog najde pot.
Tako se konča ta zgodba.«**

FENIČANKE /prevod Anton Sovre, 1925 z naslovom Bratski spor, 1960/. Prizorišče je pred kraljevo palačo v Tebah. Vsebinsko spada ta tragedija v t.i. tebanski cikel saj obravnava nesrečno Ojdipovo družino. Zgodba tragedije nadaljuje Sofoklovo tragedijo Kralj Ojdip. Naslov Feničanke je po zboru feniških deklet, ki se na poti v Delfe ustavijo v Tebah in so priče spopadu sprtih Ojdipovih sinov. Kriv je pravzaprav Eteokles, ki ni hotel predati oblasti, kot sta se dogovorila z bratom Polinejkom. Zdaj ga Polinejk napada s podporo svojega tasta Adrasta, kralja v Argosu /zgodba Sedmerice proti Tebam/. V skladu z mitom brata ubijeta drug drugega. Po smrti obeh bratov se ubije tudi njuna mati Jokasta /drugačna Jokastina smrt kot v Kralju Ojdipu!/.

Kreon, ki je prevzel oblast, izžene Ojdipa kot prinašalca zla. Z njim odide iz mesta tudi Antigona. Razlika s Sofoklejevo Antigono je očitna. Antigona ne pokoplje Polinejka in posledično tudi ni obsojena na smrt.

OREST /prevod Jera Ivanc, 2014/. Prizorišče je pred kraljevo palačo v Argosu šest dni po umoru Klitajmestre. Zgodba se od Ajshilove Oresteje precej razlikuje. Mestna skupščina obsodi Oresta in Elektro zaradi umora njune matere na smrt. Nekam čudno pa je, da lahko družina Orest, Elektra in Pilad še dalje nemoteno deluje. Ni prav jasno, zakaj ogrozijo Heleno in njeno hčerko Hermiono. Zdaj je Menelaj v strahu za svojo hčer. Očitno pa gre za družinsko oblastniško preigravanje. Napetost razreši s svojim nastopom Apolon kot deus ex machina in napove: Orest bo šel za eno leto v izgnanstvo, nato se bo poročil s Hermiono in zavladal v Argosu, Menelaj pa bo vladal v Šparti.

IFIGENIJA V AVLIDI /prevod Kajetan Gantar, 2001/. Prizorišče je pristanišče Avlida v Bojotiji. Da bo grška vojna odprava lahko krenila proti Troji, mora Agamemnon žrtvovati svojo hčer Ifigenijo. S prevaro pošlje po Ifigenijo, češ da se pripravlja njena poroka z Ahilom. Ifigenijo privede njena mati Klitajmestra. Izkaže se grozljiva resnica in Ifigenija se je pripravljena žrtvovati za Grčijo: **»Presrečna sem, ker Grčijo rešujem.«** /!!!/ Zadeva je prav absurdna, saj Grčija ni v nikaki nevarnosti, ovirana je le grška osvajalska in plenilska akcija proti Troji! Tudi Agamemnon izkaže svojo skrajno nizkotnost. V izbiri med lastno hčerjo in med tujim bogastvom se odloči za slednje! Sel sporoči Klitajmestri, kaj se je zgodilo. V trenutku, ko je hotel svečenik Ifigenijo ubiti, je ta izginila, namesto nje pa se je pojavila žrtvena košuta. V igri ni povedano, da je Artemida odvedla

Ifigenijo na Tavrido. To izvemo pozneje v Ifigeniji na Tavridi. Tragedijo zaključí voditeljica zborá z naslednjimi besedami:

**»Srečna ti pot, Atrid, v deželo frigijsko,
srečno se vrni
s plenom najlepšim iz Troje!«**

Ali je ta najlepši plen Helena ali pa kar stvarno bogastvo Troje?!

BAKHE /prevod Anton Sovre, 1960 - prevod Andreja Inkret, 2016, z naslovom Bakhantke/. Prizorišče je v Tebah pred dvorcem kralja Penteja. Naslov je po zboru Bakhovih = Dionizovih častilk. Posebnost te tragedije je, da med ohranjenimi antičnimi tragedijami v Bakhah edinkrat nastopi Dioniz v glavni vlogi.

Kralj Pentej, ki je Dionizov bratranec, oba sta namreč vnuka prvega tebanskega kralja Kadma, ne sprejema Dionizove božanskosti, zato mora biti kaznovan. Pentej ukaže Dioniza celo zapreti, a Dioniz se zlahka reši in Penteju zmede pamet. Pripravi ga, da se preobleče v menado /bakhantko/ in si gre ogledat praznovanje bakhantk. Besno nore bakhantke pod vodstvom Pentejeve matere Agave zgrabijo Penteja in ga raztrgajo. Mati Agava v blaznosti nosi glavo svojega sina. Ko se ji vrne pamet, spozna kruto resnico. V zadnjem prizoru se pojavi Dioniz kot deus ex machina in pove nekaj ključnih besed svojima sorodnikoma Kadmu in Agavi /nekaj njegovega besedila v originalu manjka/. Zbor sklène tragedijo takole:

**»Božje ima mnogo oblik.
Bogovi mnogokrat presenetijo.
Ne uresniči se, kar je verjetno,
a za neverjetno najde pot bog.
Tako se tudi ta zgodba izteka.«** /prevod Andreje Inkret/

KIKLOP /prevod Fran Bradač, LZ 1932/. To je edina v celoti ohranjena antična satirska igra. Gre za različico znane Odisejeve epizode s kiklopom Polifemom.

RESOS /prevod Jelena Isak Kres, 2012/. Avtorsko problematizirani Resos je vendarle izšel v slovenščini pod Evripidovim imenom. Prizorišče je Hektorjev šotor v trojanskem taboru ponoči. Resos je sin muze Evterpe, voditelj traške vojske in trojanski zaveznik. Vsebina temelji na 10. spevu Iliade. Odisej in Diomed ob vohunjenju v trojanskem taboru ubijeta Resosa.

NEKAJ POVZETKOV OB GRŠKI TRAGEDIJI

Grške tragedije so izjemni kulturni dosežek, saj združujejo versko osnovo /Dionizovo praznovanje/ in široko družbeno vlogo /množična gledališča/, doživetje transcendence in grško politiko, estetsko čarobnost in spoznavanje človeške usode. Presenetljiva je tudi ustvarjalnost glavnih tragedov: Ajshilu in Evripidu so pripisovali blizu 100 iger, Sofoklu pa celo več kot 100 iger! Dramatikov in njihovih del je bilo še več, a so zdaj znani le imensko.

Tematika tragedij je bila večinsko mitološka, saj poznamo zgolj eno tragedijo s sodobno tematiko /Ajshil: Peržani/. Miti pa vsebujejo srečanja bogov in ljudi. V tragedijah so glavne osebe vedno le polbogovi /npr. Heraklej, Medeja, Helena.../, kralji in aristokrati, navadni ljudje pa se pojavljajo v vlogah služabnikov, glasnikov in v zborih meščanov ali meščank.

Tu je smiselno navesti znano Aristotelovo opredelitev tragedije iz njegove Poetike /prevod Kajetana Gantarja/: **»Tragedija je umetnina, ki posnema neko resno in zaokroženo dejanje, ima določen obseg, se kot izraznega sredstva poslužuje olepšane besede /in sicer v posameznih delih z različnimi okrasi/, kot načina posnemanja pa dramske dejavnosti in ne pripovedi, umetnina, ki s tem, da vzbuja sočutje in grozo, doseže očiščenje teh in podobnih občutij.«**

Snov tragedije je prevzeta iz epike, pesniška oblika pa iz lirike. Tragično je, če propade nosilec pozitivne ideje. Tragična krivda pa je, če kdo prekrši božji in svetovni red. Dober primer za oboje je Prometej, če si ogledamo njegovo delovanje.

V tragedijah je v ospredju družinska tematika, povezana najčešče z oblastništvom. Vzorčna tematska kroga sta družini Tantalidov /argoški ciklus: Ajshil: Oresteja, Sofokles: Elektra, Evripid: Elektra, Ifigenija v Avlidi, Ifigenija na Tavridi, Orest /in Labdakidov/ tebanski ciklus: Ajshil: Sedmerica proti Tebam, Sofokles: Kralj Ojdip, Ojdip v Kolonu, Antigona, Evripid: Feničanke /tudi z naslovom Bratski spor/.

Značilni so umori v družinah: žena Klitajmestra ubije moža Agamemnona, sin Orest ubije mater Klitajmestro, Ojdip ubije neznanega mu očeta Laja, njegova mati in žena Jokasta se ubije, Ojdipova sinova se medsebojno ubijeta, Ojdipova hči Antigona se ubije... Nizajo se materomor, očetomor, bratomor, pri Herakleju in pri Medeji srečamo še detomor. Iz visoke sfere oblastnikov v grških tragedijah preidejo družinski umori v naših časih v časopisno črno kroniko.

Često seže tematika tragedij tudi v mitsko trojansko vojno in k njenim znanim osebam: npr. Sofokles: Filoktet, Ajant, Evripid: Andromaha, Hekaba, Helena, Resos. Trojanska vojna je nakazovala tudi sodobne medgrške vojne, zlasti seveda peloponeško vojno med Atenami in med Šparto.

Pogost pojav v tragedijah je anagnorizem /prepoznavanje/. Bližnji si sorodniški osebi, dolgo časa ločeni, se v odločilnem trenutku prepoznata, npr. brat in sestra /Oresteja, obe Elektri, Ifigenija na Tavridi/. Anagnorizem je lahko izhod v srečo /Orest - Elektra, Orest - Ifigenija/ ali pa v nesrečo /Ojdip spozna, da je ubil očeta in se poročil z materjo, Agava v Bakhah spozna, da je v blaznosti ubila svojega sina Penteja./

Hibris /nadutost, napuh/ je tista človeška napaka, ki jo bogovi kaznujejo: npr. Ajant, Pentej v Bakhah, Kreon v Antigoni.

Theos apo mehanes - Deus ex machina - Bog iz stroja je božanska razrešitev položaja v tragediji. Položaj v tragediji je tako zapleten, da si ljudje ne morejo pomagati iz zagate, zato je potrebna pomoč boga ali boginje, npr. že pri Sofoklesu v tragediji Filoktet, ko nastopi pobožanstveni Heraklej, ali često pri Evripidu: v Ifigeniji na Tavridi se na koncu pojavi Atena in uredi zaplet, ista boginja razreši kaos v Ionu, pri Heleni se v zaključku pojavita njena pobožanstvena brata Kastor in Polidevk. Pri branju iger s tem pojavom ni težav, gledališko pa je bilo to vsekakor zapleteno, a gotovo tudi učinkovito.

Vpliv grških tragedij je bil neznanski. Upodobile so toliko različnih človeških usod, da so bili poznejši dramatik od Rimljanov dalje do naših dni domala prisiljeni izhajati iz njih in jih le variirati, saj v ljudeh "ni nič novega pod soncem".

Nekaj modernih različic na teme grških tragedij sem omenjal že sproti pri posameznih tragedijah. Glavni liki tragedij pa so često obdelovani tudi v likovni umetnosti, v glasbi, mestoma tudi v filmih.

GRŠKA KOMEDIJA

V odlični knjigi Denisa Poniža *Komedija in mešane dramske zvrsti*, 1995, najdemo tole opredelitev komedije, povzeto iz antičnega spisa *Tractatus Coislinianus*. Opredelitev izrazno posnema Aristotelovo oznako tragedije: **»Komedija je umetnina, ki posnema dejanje, ki je smešno in pomanjkljivo, v primernem obsegu in /v olepšani besedi/, različne oblike olepšav so samostojno uporabljene v različnih delih igre, v obliki dramske dejavnosti in ne pripovedi: skozi zadovoljstvo in smeh doseže komedija očiščenje komičnih čustev. Smeh je oče komedije.«**

Kot praoblike komedije navaja Poniž v omenjeni knjigi satirsko igro, o kateri je bilo govora že pri tragediji, fliaško burko /hilarotragedijo ali veselo tragedijo!/, fabulo Atellano ali krajše atelano, imenovano po mestu v antični Italiji Atelli /v tej atelanski igri so že bili štirje stalni komični tipi/ in mimus /grško mimos, slovensko mim/.

Ker nas zgodovina gledališča tu ne zanima v večji meri, se bomo preselili kar k vrhunski grški komediografiji v petem stoletju.

ARISTOFAN

Glavni predstavnik t.i. stare komedije, ki je bila s svojo satirično usmeritvijo tesno povezana s sočasno atensko demokracijo in je predstavljala nasprotje velikim tragedijam tega časa, je bil Atičan ARISTOFAN /okoli 445 - okoli 585/. Vendar je Aristofan že doživel poraz Aten v peloponeški vojni /404/, s spremembo režima v Atenah pa so se možnosti za njegov družbeno satirični tip komedije močno zmanjšale. Avtokratski, tiranski in despotski režimi namreč ne prenesejo kritik nase.

Aristofanu je pripisano 44 komedij, ohranjenih pa je 11 in vse imamo v slovenskem prevodu. Vrstni red njegovih komedij navajam po času slovenskih prevodov.

1. Aharnjani /prevod Fran Bradač, 1925, z naslovom Acharnjani, 1959/.
2. Ptiči /prevod Fran Bradač, 1959 - prevod Maja Sunčič, 2012/.
3. Lizistrata /prevod Fran Bradač, 1959 - prevod Maja Sunčič, 2010/.
4. Zborovalke /prevod Marijan Tavčar, 1959 - prevod Maja Sunčič, 2010 z naslovom Parlamentarke/.
5. Praznovalke tezmoforij /prevod Andreja Inkret, 2005/.
6. Žabe /prevod Andreja Inkret, 2005/.
7. Oblačice /prevod Jelena Isak Kres, 2006/.
8. Bogastvo /prevod Maja Sunčič, 2010/.
9. Ose /prevod Andreja Inkret, 2011/.
10. Mir /prevod Maja Sunčič, 2011/.
11. Vitezi /prevod Maja Sunčič, 2012/.

Če si ogledamo naslove Aristofanovih komedij, vidimo, da so večinsko množinski samostalniki, ki označujejo zборе v komedijah /8 iger/, le 3 komedije pa imajo v naslovih edninski samostalnik /ena oseba in dva pojma/. To dejstvo kaže na pomembnost komičnega zbora. V tragedijah je naslavljanje obrnjeno. Večinsko so v naslovih osebe, manjšinsko pa zbori /Pribežnice, Peržani, Trahinke, Feničanke/.

Komika pri Aristofanu je govorno groba, polna seksualnih namigov. Osebe so večinoma navadni ljudje, izjemno pa junaki ali bogovi, spet nasprotno kot pri tragediji, ki je vezana na visoki govorni stil.

Kar nekaj Aristofanovih iger je navdihnila peloponeška vojna, ki je trajala s presledkih od 431 do 404: Aharnjami, Ptiči, Lizistrata, Mir. Vendar so te komedije nasprotje resnemu vojnemu dogajanju in se predvsem ukvarjajo z mirom.

Oglejmo si bežni vsebinski obris komedije LIZISTRATA. Atenka Lizistrata /pomen imena: ženska, ki razpušča vojsko!/ organizira s Špartanko Lampito žensko akcijo za mir, tako da se ženske odločijo za seksualno stavko, dokler ne bodo njihovi možje prenehali z vojno. Komično je že dejstvo, da v moško vladajoči družbi prevzamejo družbeno pobudo ženske.

V več komedijah nastopijo znane osebe iz takratnega kulturnega življenja, npr. Sokrat v Oblačicah, Evripid v Praznovalkah tezmoforij in v Žabah, Ajshil v Žabah. Zelo nenavadno zgodbo nam ponudijo ŽABE. Bog Dioniz se napoti s svojim služabnikom Ksantiasom v Had po dobrega pesnika in misli pri tem na Evripida. Polbrata Herakleja sprašuje za pot v Had, saj je bil Heraklej že tam, ko je ugrabil peklenškega psa Kerberja. Pri Herakleju dobi Dioniz nekaj napotkov in po različnih zapletih priroma s služabnikom v Had. Tam pa se prepirata za prvenstvo v umetnosti Ajshil in Evripid. Kot izpove Suženj, so proglasili Evripida za največjega umetnika tatovi, lopovi, očetomorilci, vlomilci, "ki jih je v Hadu morje." Vendar Pluton organizira v Hadu besedni dvoboj med pesnikoma, Dioniz pa bo to tekmovanje sodil. Po daljšem besedovanju med pesnikoma se Dioniz odloči, da bo popeljal na svet Ajshila, torej zastopnika starih izročil, in ne modernega sofističnega Evripida.

Pluton začne svoj pozdrav Ajshilu takole: **»Pozdravljen, Ajshil, srečno pot! Reši našo državo z dobrimi nasveti, pouči neumne!«** Ajshil pa svetuje Plutonu: **»Ti moj prestol Sofoklu predaj - naj ga skrbno varuje za primer, če se vrnem sem. O njem sodim, da je drugi po modrosti.«** O Evripidu pa doda: **»...tisti vsega zmožni lažnivec in zabavljač nikoli, niti po naključju ne sme zasesti mojega prestola.«** Aristofanov odnos do Evripida je torej skrajno kritičen.

Po koncu izrazito družbeno usmerjene stare komedije se je v spremenjenih političnih okoliščinah razvil tip komedije, ki se je ukvarjal s človeško zasebnostjo. V 4. stoletju se je najprej razvila t. i. srednja komedija, sledeča Evripidu /okoli 385 - 330/. Predstavnik te komedije je Aleksis. V času helenizma pa nastopi t. i. nova komedija /od 330 dalje v 3. stoletje/.

MENANDER

Glavni avtor te komedije je Atenec MENANDER, Aleksisov nečak /342 - okoli 291/. Pripisujejo mu več kot 100 komedij, a ohranjeni so predvsem fragmenti njegovih iger.

V celoti je bila odkrita njegova komedija Čemernež, ki jo imamo tudi v slovenskem prevodu Marijana Tavčarja /1995/. Obris vsebine: Čemernež ali kar ljudomrznež Knemon ima /neimenovano/ hčer. Vanjo se zaljubi mladi Sostratos, a Čemernež njegovim ljubezenskim težnjam nasprotuje. Ko pade Knemon v vodnjak, ga iz njega reši Sostratos. Zdaj se Knemon omehča in mladi par se lahko združi.

Pod naslovom Romantična komedija so leta 2020 v prevodu Maje Sunčič izšle 3 fragmentarno ohranjene Menandrove komedije: Ženska s Samosa, Rzsodba in Ščit.

Ker je Menander bistveno vplival na rimska komediografa Plavta in Terencija, odkrivamo Menandrove poteze posredno pri obeh Rimljanih. Glavne poteze nove komedije ali komedije tipov so stalni tipi: naivni ali sitni oče, lahkomišeln

in zaljubljeni sin, skopuh, bahač /bahavi vojak/, zviti suženj, parazit, ljudomrznik
...

Vpliv nove komedije sega v celotno evropsko komediografijo do naših dni. Kot posebnost omenimo pri dramatiki še HERONDASA /3. stolec pred n.š./, pisca kratkih realističnih prizorov iz vsakdanjega življenja nižjeslojcev /v verzih/. Prevod v slovenščino: Mimijambi /prevedla Anton Sovre in Kajetan Gantar, 1971 - v knjigi skupaj s Teofrastovimi Značajmi/. Prevedenih je 6 mimijambov:

1. Zvodnica ali zapeljivka, 2. Bordelir, 3. Učitelj, 4. Ženski darujeta in žrtvujeta Asklepiju, 5. Ljubosumnica, 6. Čevljar.

DODATEK

Aristofan je vplival tudi na slovenske dramatike. MIRA MIHELICH je leta 1968 objavila igro Dan žena, ki ima tak razlagalni podnaslov: Komedija v treh dejanjih, ki jo je prosto po Aristofanovi komediji Ženske v skupščini prestavila v poznejši čas Mira Miheličeva. /Gre za komedijo, ki jo poznamo z naslovom Zborovalke./

V knjigi DOMINIKA SMOLETA Igre in igrice je leta 1986 izšla tudi tridejanska komedija Igra za igro. Gre za parafrazo Aristofanove igre Lizistrata, nekaj elementov pa je prevzetih iz komedije istega avtorja Zborovalke.

V sezoni 1987/88 je Mestno gledališče ljubljansko uprizorilo komedijo MILANA JESIHA Ptiči /po Aristofanu/. Avtor je duhovito posodobil Aristofanovo komedijo, a temeljne zgodbe ni spreminjal. Novosti pri Jesihu so v sodobnih političnih aluzijah in v različnih verzih in v vsebinskih poigravanjih.

4. GRŠKA PROZA

Grška proza se je razvijala v senci poezije /lirike, epike, dramatike/. V 6. stoletju že nastopa najkrajša prozna zvrst »gnomična književnost«: izreki, npr. izreki filozofov predsokratikov. V istem stoletju ustvarja tudi prvi evropski basnopisec EZOP, ki je verjetno prevzel delne azijske vplive, sam pa je vplival na celotno nadaljnje evropsko basnopisje.

Ezopove basni so prevedene tudi v slovenščino, npr. lepotna ilustrirana izdaja »Ezopove basni z ilustracijami velikih mojstrov«, 1994 /prevajalec Vasja Cerar iz angleške predloge/. Novejša izdaja je »82 Ezopovih basni« /prevod iz angleščine Brigita Vogrinec, 2010/. Številne Ezopove basni so izhajale pri nas kot slikanice. Značilno pa je, da se s prevajanjem Ezopa niso ukvarjali klasični filologi. Sicer omenjamo pri Grkih /in pozneje pri Rimljanih/ predvsem neleposlovno prozo, enostavno zato, ker je leposlovne proze malo in je opazna šele v helenizmu. Do takrat je leposlovno prozo nadomeščala verzna epika. Vendar je tudi neleposlovna proza stilno večkrat blizu leposlovja.

Izbrane prozne pisce bomo razdelili v 5 sklopov:

1. Zgodovinska proza, 2. Filozofska proza, 3. Govorniška proza, 4. Znanstvena proza, 5. Leposlovna proza.

ZGODOVINSKA PROZA

HERODOT

Začetnik tovrstne proze je HERODOT iz Halikarnasa /5. stoletje/. Dobil je ime oče zgodovine, vendar je njegovo pisanje še blizu mitom in zgodbam, ki jih je odkrival na svojih šestih velikih potovanjih po Bližnjem vzhodu, po Egiptu in po južni Italiji. Tudi naslov njegovega dela je kar ZGODBE. V slovenskem prevodu so prvič izšle v dveh knjigah 1953 in 1955 /prevajalec Anton Sovre, 2. izdaja 2005/. Izbor iz Herodotovih zgodb je izšel tudi v zbirki Kondor, 1961.

Znameniti začetek Herodotovih zgodb se glasi takole: **»Herodot iz Halikarnasa je ta poročila zbral in zapisal, da ne bi s časom zamrl spomin na to, kar se je godilo po svetu, zlasti pa, da bi se ne pozabile velike občudovanja vredne storitve tako Helenov kot Barbarov, in zakaj je prišlo do vojne med njimi.«**

Herodot je živel v času grško-perzijskih vojn in zato je ta tematika v ospredju njegove pozornosti. Omenjene spopade spremlja avtor do ključnih grških zmag v petem stoletju, sicer pa se najbolj podrobno ukvarja s perzijsko zgodovino od Kira Velikega dalje.

Dokaj anekdotično se sliši Herodotovo raziskovanje, "zakaj je prišlo do vojne med njimi" /med Grki, ki zastopajo Evropo, in med Perzijci, ki zastopajo Azijo/. Pa poglejmo: najprej so azijski Feničani ugrabili skupino argoških deklet in med njimi tudi hčer kralja Inaha Io. Zatem so Grki, najbrž Krečani, vrnili Feničanom milo za drago in ugrabili feničansko kraljično Europo. Pa so šli Grki spet na pot in v Kolhidi ugrabili kraljično Medejo. In slednjič: najbolj slavna in razglašena zgodba: trojanski /azijski/ princ Paris ugrabi v Grčiji Heleno, ženo kralja Menelaja. Torej štiri znane mitske in ne zgodovinske zgodbe! Lahko bi nadaljevali: ugrabitev Helene je bila povod za trojansko vojno /še vedno smo v mitologiji!/.

Zdaj pa k zgodovini: perzijski napad na Grke se je začel v Mali Aziji, razmeroma blizu Troje!

Poudariti je treba, da je Herodotova zgodovina prijetno bralna in vseskozi zanimiva.

Ob Herodotu velja omeniti njegovega poznega "naslednika" Poljaka Ryszarda Kapuścińskiego. Le-ta je kot potujoči novinar obšel z modernimi prevoznimi sredstvi sicer veliko večji zemeljski krog kot Herodot, a na njegovih potovanjih ga je vedno spremljala knjiga starogrškega mojstra. Kot soočanje starega in novega potovanja je zasnovana Poljakova knjiga Potovanja s Herodotom /slovenski prevod Nikolaja Ježa, 2009/.

TUKIDID

Drugi pomembni zgodovinar je TUKIDID /5. stoletje/, pričevalec o peloponeški vojni, torej o vojni med Atenami in med Šparto /431 – 404/. Pri Tukididu narašča znanstvenost njegove zgodovine, a obravnaval je za razliko od Herodota samo svojo sodobnost. Njegovo delo Peloponeška vojna je prevedel Janez Fašalek, 1958.

Začetek Tukididove knjige se glasi: **»Tukidides, atenski državljani, je opisal vojno Peloponežanov in Atencev. Povedati hoče, kako so se med seboj bojevali. Ker je vedel, da bo velika in mnogo pomembnejša kot vse druge pred njo /!/, je takoj, ko se je začela, začel zbirati podatke.« /!/,**

Kot Atencec bi lahko Tukidid "navijal" za Atence, a ohranjal je znanstveno objektivnost.

PLUTARH

Najbolj prevajani grški zgodovinar v slovenščino je PLUTARH /okoli 46 - okoli 120/ s svojimi Vzorednimi življenjepisi. To so povezujoče biografije znamenitih Grkov in Rimljanov, npr. Aleksander Veliki - Cezar, Tezej - Romul, Likurg - Numa, Solon - Publikola itd.

Navajam najprej pregled Plutarhových biografij po času slovenskih prevodov: Življenje velikih Rimljanov /prevod Anton Sovre, 1950, 2. izdaja 1981, izbor v zbirki Kondor, 1956, izbor v zbirki Klasiki Kondorja, 2000/. Sovre se je odločil za izdajo zgolj rimskih biografij in pozneje tudi zgolj grških biografij. V njegovem izboru iz leta 1950 so predstavljeni Katon starejši, Tiberij Grakh, Gaj Grakh, Marij, Sula, Pompej, Julij Cezar, Ciceron, Junij Brut.

Življenje velikih Grkov /prevod Anton Sovre, 1959, 2. izdaja 1982, izbor v zbirki Klasiki Kondorja, 2005/.

V njegovem izboru iz leta 1959 so predstavljeni: Solon, Temistokles, Kimon, Perikles, Alkibiades, Pelopidas, Fokion, Piros, Agis, Kleomenes.

Aleksander Veliki /prevod Marijan Tavčar, 1975/.

Vzporedni življenjepisi I: Tezej - Romul, Likurg - Numa, Solon - Publikola /prevod Matej Hriberšek in David Movrin, 2004/.

Vzporedni življenjepisi: Temistokles - Kamil, Perikles - Fabij Maksim, Alkibiad – Gaj Marij /Koriolan/ /prevod Matej Hriberšek, 2008/.

Vzporedni življenjepisi: Kimon - Lukul, Nikias - Kras /prevod Maja Sunčič, 2014/.

Vzporedni življenjepisi: Demetrij - Antonij /prevod Maja Sunčič, 2015/.

Maja Sunčič je naša najpomembnejša plutarhoslovka.

V celoti obsegajo Vzoredni življenjepisi 21 parov, eno četverico /Agis in Kleomenes - Tiberij in Gaj Grakh/ ter 4 življenjepise brez para /nacionalno izstopa perzijski kralj Artakserks/. Čeprav štejemo Plutarhove biografije nasplošno k zgodovini, je avtor označil svoje delo takole: **»Ne pišem zgodovine, ampak življenjepise, in tudi najsijajnejša dejanja nam ne razkrijejo vedno kreposti ali hudobije, kakšna neznatna zadeva, beseda ali šala pogosto bolj razodene značaj kot bitke s tisoči mrtvih, največje vojaške sile in obleganja mest.«**

Tako so Plutarhove biografije res bliže literaturi kot zgodovini.

Ob življenjepisih je Plutarh pisal še zelo raznolika dela in bil pravcati mnogopisec z okoli 250 deli! Matej Hriberšek v uvodu v Vzoredne življenjepise I /2004/ takole deli Plutarhova preostala dela:

a/ razprave, ki se ukvarjajo z moralnofilozofsko in s popularnofilozofsko tematiko,

b/ razprave, ki obravnavajo ožjo filozofsko tematiko,

- c/ razprave politične vsebine,
- d/ razprave, ki obravnavajo zgodovinska in antikvarna vprašanja,
- e/ razprave s področja naravoslovja,
- f/ literarni spisi,
- g/ razprave s področja verstva.

Plutarhova prevedena dela z gornjih področij bomo navedli pri filozofski prozi.

Od renesanse dalje je bil Plutarh v Evropi zelo prevajan in znan avtor. Cenili so ga številni pomembni književniki. Shakespeare je na podlagi Plutarhových biografij ustvaril svoje tragedije z antično tematiko: Julij Cezar, Antonij in Kleopatra ter Koriolan.

FILOZOFSKA PROZA

Poznana je že v začetnem grškem književnem razvoju od 6. stoletja v obliki kratkih izrekov filozofov predsokratikov. Pozneje se v klasičnem atiškem obdobju razvije blesteča filozofska proza, katere glavni predstavnik je Platon /427-347/. Grško filozofijo razmejimo po Sokratu. Avtorji pred njim so predsokratiki. Izbor iz njihovih del je pripravil in prevedel Anton Sovre /Predsokratiki, 1946, 1988/. Nekaj imen: Sedem modrih: Kleobul, Solon, Hilon, Tales, Pitak, Biant, Periander. Jonski naravoslovci: Tales, Anaksimander, Amaksimn. Leta 2012 so izšli Fragmenti predsokratikov I – III (10 prevajalcev).

PITAGORA Na začetku še ni kake meje med filozofijo in med znanostjo. Posebno mesto ima PITAGORA /6. stoletje/, filozof, matematik in verski vodja. Njegovi sledniki so pitagorejci.

KSENOFAN KOLOFONSKI /6. - 5. stoletje/ je bil tudi že omenjen pri liriki.

HERAKLIT iz Efeza /6. - 5. stoletje/ je dialektik. Njegov znameniti izrek je **Panta rei - Vse teče**. V slovenščini: Heraklit: Fragmenti /prevod Franci Zore, 1992/.

PARMENID /6. - 5. stoletje/ je bil eleat, pripadnik filozofske šole, imenovane po kraju Elea v južni Italiji. V slovenščini: Parmenid: Fragmenti /prevod Gorazd Kocijančič, 1995/.

EMPEDOKLES /5. stoletje/: 4 snovne prvine so ogenj, zrak, voda in zemlja. V slovenščini: Empedokles: Fragmenti /prevod Jan Ciglencečki, 2006/. Dramo o Empedoklu je napisal slovenski pisatelj Vladimir Bartol.

ANAKSAGORA KLAZOMENSKI /5. stoletje/, filozof in fizik. Deloval je 50 let v Atenah in pripadal družabno Periklovemu krogu. Bil je obtožen brezboštva in grozila mu je smrtna obsodba /prim. poznejšo usodo Sokrata!/. Perikles se je zavzel za to, da je bil Anaksagoras le izgnan iz Aten.

PROTAGORA /5. stoletje/ je bil prvi sofist, potujoči učitelj in popularni predavatelj, a »je od učencev pobiral honorar«. Njegov izrek: **Človek je merilo vseh stvari.** Tudi on je bil obtožen brezboštva in obsojen na smrt. Pravočasno je zbežal in se namenil na Sicilijo, a ladja, s katero je potoval, se je potopila z njim vred.

GEORGIAS LEONTINSKI /5. - 4. stoletje/ je drugi pomembni sofist in priljubljeni retor z blestečim izrazjem. Pa premislimo njegove teze: **»1. Nebivajoče ne biva. 2. Pa tudi bivajoče ne biva. 3. Da pa bivajoče tudi oboje hkrati ni, bivajoče in nebivajoče, je lahko dokazati. 4. Pa četudi kaj je, je človeku nespoznatno in nepredstavljivo. 5. Pa tudi ko bi spoznatno bilo, bi bilo drugemu nepriobčljivo.«**

DEMOKRIT iz Abdere /5. - 4. stoletje/ je bil materialist in atomist. Bil je plodovit pisec /60 knjig z različno tematiko/. Nekaj Demokritovih izrekov: **»Človek je svet v malem. - Sreča in nesreča prebivata v duši. - Kdor voli duhovne dobrine, voli božansko, kdor gmotne, človeško. - Izobrazba srečnemu ukras, nesrečnemu zavetje.«**

Pri omenjenih in pri neomenjenih predsokratikih so že zametki vseh mogočih poznejših filozofskih smeri.

SOKRAT /470 - 399/ je znana osebnost, a sam ni pisal. Njegov najbolj znani učenec je Platon. O svojem učitelju je pisal v več svojih delih. Sokrat je znan po svoji pogovorni /sokratični/ metodi. Bil je nadaljevalec tradicije sofistov, nekak javni filozof ter pomembni člen izjemne kulture v Periklovi dobi. Kasneje je bil obsojen na smrt zaradi »protidržavnega delovanja« in zaradi »kvarjenja mladine«, kar precej spominja na podobne ukrepe raznih držav in sistemov vse do naših dni.

O Sokratu izvemo več v dobrem romanu J.V. Koppa Sokrat sanja, 1968. Več anekdot o Sokratu najdemo v knjigi Smeh stoletij, 1956.

Znameniti Sokratov izrek: **Vem, da nič ne vem.**

PLATON /427-347/ je pomembni idealistični filozof in eden najvplivnejših svetovnih filozofov ter ustanovitelj filozofske šole Akademija. Njegovi učenci so platonisti. Platon je mojster filozofske proze in ta se pri njem stilno bliža leposlovju. V slovenščino je bil precej prevajan. V novejšem času ga je v celoti prevedel Gorazd Kocijančič: Zbrana dela I-II, 2004, 2006, Zbrana dela I-V, 2009.

Omenimo nekaj posameznih naslovov: pod uredniškim naslovom Poslednji dnevi Sokrata so izšla tri Platonova dela: Apologija - Kriton - Faidon /prevod Anton Sovre, 1955/. V skupni knjigi sta izšli dve deli: Simposion in Gorgias /prevod Anton Sovre, 1960/. Celotna naslova sta: Simposion ali o ljubezni in Gorgias ali o retoriki. Še ključni politični deli: Država /prevod Jože Košar, 1976/ in Zakoni /prevod Jože Košar, 1982/.

Nujno je omeniti še izbor iz Platonovih del, ki ga je pripravil in besedila prevedel Gorazd Kocijančič: Izbrani dialogi in odlomki, 2002.

ARISTOTEL Platonov učenec je bil največji grški filozof ARISTOTEL /384-322/, ustanovitelj filozofske šole Likej in učitelj Aleksandra Velikega. Podobno kot Platon se je ukvarjal z različnimi področji znanja. Več njegovih del je tudi v slovenskem prevodu. Aristotelovi učenci in njegovi sledilci so aristoteliki. Ob Platonu je Aristotel eden najvplivnejših svetovnih filozofov. Sam še vedno združuje filozofijo in znanost.

Aristotelova dela v slovenščini:

Poetika /prevod Kajetan Gantar, 1959, 1982, 2005 - z naslovom O pesniški umetnosti, 2012/.

Nikomahova etika /prevod Kajetan Gantar, 1964, 1994, 2002, 2016/.

O duši /prevod Valentin Kalan, 1995, 2002/.

Metafizika /prevod Valentin Kalan, 1999/.

Fizika: knjige 1, 2, 3, 4 /prevod Valentin Kalan, 2004/.

Kategorije /prevod Franci Zore, 2004/.

O nebu /prevod Pavel Češarek, 2004/.

Politika /prevod Matej Hriberšek, 2006/.

Retorika /prevod Matej Hriberšek, 2011/.

Druga analitika /prevod Jera Marušič, 2012/.

O nastajanju in propadanju /prevod Valentin Kalan, 2012/.

S stališča književnosti je za nas najpomembnejša Poetika s podrobno teoretično obravnavo tragedije.

EPIKUR V helenizmu se razvijejo številne filozofske šole. Epikurejska šola se imenuje po filozofu EPIKURJU s Samosa /4.-3. stoletje/. Cilj te filozofije je v doseganju človeške sreče, človeškega zadovoljstva, kar vključuje tudi zmerno uživanje. Pomemben pa je tudi duševni mir.

Znana je Epikurjeva misel o smrti: ***Dokler smo, ni smrti, ko pa pride smrt, ni nas.*** Pri tej bistveni ugotovitvi pa je pomembno, da nas ne vznemirja stanje, ko ni nas!

ZENON iz Kitije na Cipru /4 - 3. stoletje/ je v Atenah ustanovil svojo šolo, ki je dobila naziv po dvorani, v kateri je predaval /stoa poikile/, torej stoična šola. Bistvo te filozofije je mirno sprejemanje življenjskih težav. Zenon je končal življenje s samomorom, kar nakazuje, da se je od življenjskih težav zavestno umaknil.

Tako epikurejska smer kot stoična smer sta se opazno nadaljevali v Rimu. Omeniti moramo dva grško pišoča stoična rimska pisca: bivšega sužnja in poznejšega osvobojenca EPIKTETA /1 - 2. stoletje/ in cesarja MARKA AVRELIJA /2. stoletje/.

EPIKTET Izbrane diatribe in Priročnik /prevod Brane Senegačnik, 2001/. Epiktet je sicer predaval, ni pa pripravil svojih spisov za objavo. Zapiske njegovih predavanj je izdal njegov učenec Flavij Arian.

OPOMBA: diatriba – grško: pouk, razlaganje in tudi antična zvrst, ki so jo uporabljali stoični govorniki.

MARK AVRELIJ /121 - 180/. Bil je član senatorske družine. Za poklic cesarja ga je načrtoval že cesar Hadrijan. Marka Avrelija je posinovil Antonin /s poznejšim pridevkom Pij - Pobožni!/, ki je postal Hadrijanov naslednik. Takole piše o izjemnem odnosu med omenjenima Anton Sovre v Uvodu Dnevnika cesarja Marka Avrelija /prevod Anton Sovre, 1934, 1971/. **»Naslednjih 23 let je preživel Markus najsrečnejši del svojega življenja.** /OPOMBA: leta vladanja Antonina Pija 138 - 161/. **Razmerje med cesarjem in njim je bilo silo presrčno. Pomagal mu je pri vseh državnih poslih in se tako praktično uril za svoj visoki poklic. Vsa leta Antoninovega vladanja sta pretekli samo dve noči, da nista spala pod isto streho.**« /!!!/

Gotovo je bil le redkokdo tako pripravljen za vladarski posel kot Mark Avrelij. Dodatna posebnost pri njem je, da je bil tudi filozof, če seveda rečemo njegovim razmišljanjem o človeškem življenju in nehanju ter o skrivnostih sveta filozofija. Svoje misli si je Mark Avrelij zapisoval v vojaških taborih, v katerih je često živel in v enem od njih tudi umrl. Zdaj so njegove misli zbrane v 12 knjigah /delih/ njegovega Dnevnika.

Za predstavitev tega izjemnega vladarja in človeka sem izbral različne odlomke iz njegovega dnevnika, ki jih umestimo lahko tako v filozofijo kot v književnost. Pisanje Marka Avrelija je vmesna postaja med predsokratiki in med poznejšimi filozofi, npr. med Pascalom /17. stoletje/, piscem znanih Misli.

Tako je govoril Mark Avrelij:

Po dedu Veru imam dobro čud in krotko srce.

Po očetu imam - kakor dokazuje njegov sloves - skromnost in moškost.

Po materi imam strah božji in darežljivost, po njej, da se varujem ne le hudih dejanj, marveč že samih hudih misli, in da ljubim zmerno življenje in se ogibljem bogataške razpašnosti. (prim. Goethejevo pesem SEBI!)

Imaš razum? Imam. Zakaj ga pa ne rabiš? Kajti če razum dela, kakor mu gre, kaj hočeš še več?

V svetu stojiš kot njegov drobec: izginil boš v tem, kar te je rodilo, ali bolje, vzeti boš po premeni nazaj v življenjsko klico sveta.

Jaz delam, kakor mi velewa dolžnost. Drugega me ni briga, saj je vse ali brez duše ali brez uma ali pa je zabredlo in ne pozna poti.

Smrt: konec nasprotstvom v čutnih zaznavah, mir po valovanju strasti, pokoj po utrudljivem delovanju misli, svoboda po tlaki telesa!

Kdor je videl, kar je sedaj, je videl vse, kar je od vekov bilo in na veke bo: Zakaj vse ima isto naravo in isto obliko. (!!)

Ali sam stojiš ali pa te drugi drže.

Blizu je čas, ko boš ti vse pozabil, blizu čas, ko bode tebe vse pozabilo.

O smrti: ali se boš razpršil, če so atomi, ali pa ugasnil, oziroma se preselil, če je enota.

Vase glej: V sebi imaš vir dobremu, ta bo neprestano žuborel, če boš neprestano kopal.

Nravstvena popolnost se kaže v tem, da preživiš sleherni dan, ko da je tvoj zadnji, brez razburjenja, brez odrevenelosti, brez hinavščine.

Sprejemaj brez napuha, dajaj z veselo voljo!

Ljudje so drug za drugega na svetu: torej jih pouči ali prenašaj.

Zatiraj domišljijo! Brzdaj nagon! Ugašaj pohlep! Glej, da bo Razum vladar pri tebi!

Ne da razpravljaš, kakšen bodi dober mož, temveč, da si, to je glavno!

Kako jasno mi je, da ni noben položaj v življenju za filozofijo tako pripraven ko ta, v katerem sem danes jaz!

Prvo je, da ne delaj ničesar vendan in brez namena, drugo, da naravnaj svoj smoter samo na korist skupnosti!

Mark Avrelij je bil človek dolžnosti in kreposti, svojo stoično filozofijo je živel. Po stoičnem intermezzu nadaljujmo s predstavitevjo nekaterih helenističnih filozofov.

PIRON Utemeljitelj skeptične filozofske smeri je PIRON iz Elide /4. - 3. stoletje/, ki sam ni pisal. O njem je pisal Sekst Empirik okoli leta 200.

DIOGEN Tu je še kinična /cinična/ smer. Najbolj razglašeni predstavnik te smeri je DIOGEN iz Sinope /4. stoletje/. Znan je po tem, da je nekaj časa živel v sodu. Bil je ravnodušen do kulturnih dobrin, zavzet za vračanje k naravi in k preprostemu, nezahtevnemu življenju. Diogen je zelo pomembna oseba /nasprotje Aleksandra Velikega!/ v drami Vitomila Zupana Aleksander praznih rok.

Omenjene filozofske smeri /epikurejska, stoična, skeptična, kinična/ so značilne za padajočo fazo civilizacije, ko ne prevladujejo več veliki sistemi, ampak eklekticizem.

TEOFRAS Bolj v psihologijo kot v filozofijo spada aristotelik TEOFRAS /4.-3. stoletje/ z delom Značaji /prevod Anton Sovre in Kajetan Gantar, 1971/.

PLUTARH In tu je še PLUTARH /okoli 46 - okoli 120/ s svojimi različnimi, le delno s filozofskimi deli v slovenskih prevodih.

Seznam Plutarhových del v slovenščini:

2004: V zborniku Plutarhove ženske so izšla 3 Plutarhova besedila: Nasveti ženinu in nevesti - Tolažba za ženo - Ženska junaška dejanja /prevod Maja Sunčič/.

2005: V zborniku Dialogi o ljubezni je izšel Plutarhov Dialog o ljubezni /prevod Maja Sunčič/.

2006: Rimska vprašanja - Grška vprašanja /prevod Maja Sunčič/.

2007: V zborniku Morala za vsakdanjo rabo so izšli naslednji Plutarhovi spisi: O množstvu prijateljev - Kako imeti korist od sovražnikov - O zavisti in sovraštvi - Kako razlikovati prilizovalca od prijatelja - O samohvali, ki ne vzbuja zavisti - O ljubezni do bogastva - O praznoverju /prevod Maja Sunčič/.

2008: V zborniku Politika in morala so izšli naslednji Plutarhovi spisi: Politični nasveti - Ali naj se starec ukvarja s politiko - Filozof mora razpravljati zlasti z vladarji - Neizobraženemu vladarju - O monarhiji, demokraciji in oligarhiji /prevod Maja Sunčič/.

2009: Prerokbe za vsakdanjo rabo: pitijski dialogi /prevod Maja Sunčič/.

2018: V zborniku Sreča in politika so naslednje razprave: O sreči Rimljanov - O sreči ali vrlini Aleksandra Velikega I - O sreči in vrlini Aleksandra Velikega II - O slavi Atencev - O usodi /prevod Maja Sunčič/.

PLOTIN iz LIKOPOLISA /okoli 205 - 270/ je bil neoplatonist in učitelj filozofije v Rimu. Plotinova dela v slovenščini: O večnosti in času: grško-slovenska izdaja /prevod Franci Zore, 2005/, Zbrani spisi I /Traktati 1-21 /prevod Sonja Weiss, 2016/, Zbrani spisi II /Traktati 22-33 /prevod Sonja Weiss, 2018/.

DIOGEN LAERTSKI Najustreznejši zaključek površnega pregleda grške filozofske proze je DIOGEN LAERTSKI z delom /3. stoletje po n.š./ Življenja in misli znamenitih filozofov /prevod Živa Borak, Gregor Pobežin, Matej Hriberšek, 2015./

GOVORNIŠKA PROZA

Najbolj se je govorništvo razmahnilo v atenski demokraciji. Razumljivo je, da demokracija omogoča govorništvo v mnogo večji meri kot absolutistična monarhija ali pa diktatura. V slednjih vladavinah je omogočeno zgolj hvaljenje vladarjev. V demokraciji pa se je razvil zlasti razgibani politični govor /za nekaj, proti nečemu, za nekoga, proti nekemu.../. V zvezi z govorništvom se je razvila tudi veda retorika.

DEMOSTEN Največji grški govornik je bil DEMOSTEN /4. stoletje/. Živel je že v času pešanja grških držav in večanja moči makedonske države. Najbolj je znan po govorih proti Filipu Makedonskemu, ki je po bitki pri Hajroneji leta 338 prevzel hegemonijo nad Grki. Ti govori se imenujejo filipike. Tudi zdaj je ta izraz rabljen za ostre in za napadalne govore.

Kot politični begunec je Demosten leta 322, leto dni po smrti Aleksandra Velikega, končal s samomorom.

V Antologiji antičnega govorništva /prevod Matjaž Babič, 2001/ so s po enim govorom predstavljeni Grki Lisija, Izokrat in Demosten ter Rimljana Ciceron in Evmenij.

ZNANSTVENA PROZA

HIPOKRAT S kulturnozgodovinskega stališča je nedvomno posebno pomemben začetnik raziskovalne medicine HIPOKRAT /okoli 460 - okoli 370/. Nedavno smo dobili v prevodu njegovo delo Kanon medicine ali Hipokratovi izreki /prevod in priredba Peter Amalietti - prevod iz angleščine/, 2018.

LEPOSLOVNA PROZA

EZOP Sem spadajo že EZOPOVE basni /6. stoletje/ in izreki filozofov predsokratikov iz istega časa. Daljša leposlovna proza pa se je razvila šele v helenističnem času, torej od 4. stoletja dalje.

PSEVDO – KALISTEN Govorimo že o antičnem romanu /prim. delo Niklasa Holzberga *Antični roman: Uvod*, 2004/. Nastala so tudi obsežna dela z mitološko in z zgodovinsko tematiko, npr. PSEVDO - KALISTEN: *Življenje in dela Aleksandra Makedonskega* /4. stoletje/.

Zanimajo nas predvsem pustolovsko-ljubezenski romani, prevedeni v slovenščino.

AHILEJ TATIJ /2. stoletje po n.š./ je avtor romana *Levkipa in Klejtofont* /prevod Rahela Šibal, 2005/. Vsebina tega romana je klišejska in podobna drugim tovrstnim romanom. Vrste se napeta dogajanja in pustolovščine, ki jih doživljata zaljubljenca skupaj ali ločeno, nato pa vse skupaj zaide v srečen konec. Kliše je še vedno veljaven za sodobne pustolovsko-ljubezenske romane. Ker smo opustili vsebino, si oglejmo vsaj kompozicijo. Začetna stavka se glasita **»Sidon je mesto ob morju, ki se imenuje Asirsko. Je feniška metropola in njegovi meščani so očetje Tebancev.«**

In zadnji stavek: **»Sklenili smo, da zimo prebijemo v Tiru in potem odidemo v Bizanc.«**

Poudarek je na geografski umeščenosti te povesti ali romana. Na začetku in na koncu je Fenicija, kar nakazuje tudi pomorske pustolovščine. Zadnja beseda Bizanc spet napoveduje pomorsko potovanje.

In še mitološki utrinek: ustanovitelj grških Teb je po izročilu Kadmos, sin Agenorja in brat Europe!

HELIODOR /verjetno 3. stoletje po n.š./ je avtor romana *Etiopske zgodbe* /prevod Primož Simoniti, 1977, 1989/. Naslov ni najbolj posrečen, saj Etiopija ni ravno v ospredju pozornosti. Bolj bi ustrezala spet dvojica: Teagen in Harikleja /tak je npr. hrvaški naslov romana/. Oglejmo si tudi tu zgolj kompozicijsko razpetost. Začetni stavek je tokrat široko informativen: **»Sinil je smejoč se dan in sonce je pravkar posijalo na vrhove gora, ko so jeli z gričev nad ustjem Nilovega rokava, ki mu pravijo Herakleotski izliv, oprezati okrog sebe moške v razbojniški opravi.«**

In še zadnja stavka: **»Spremljalo jih je /opomba: ljubezensko dvojico in njuno spremstvo/ vriskanje in ploskanje in rajanje. V mestu naj bi s še skrivnostnejšo slovesnostjo praznovali posvetitev in svatbo.«**

Tudi pri Heliodorju je dana v prvem stavku geografska informacija /tokrat afriški Nil/. Zelo pa je opazno nasprotje med lepoto in radostjo jutranje narave in med pretečo navzočnostjo razbojniške družbe. Slednja seveda predstavlja zli pol v spopadu med dobrimi in med zlimi. Tudi tu je nakazan mitološki utrinek: Herakleotski izliv ima gotovo nekako zvezo s Heraklom.

Prvi stavek je vsekakor široko pomenljiv.

Zadnja stavka pa sestavljata kar monumentalni srečni konec: veselo praznovanje, skrivnostna slovesnost in svatba.

LONGOS Oba omenjena romana pa močno prekaša avtor LONGOS /?/ /3. stoletje po n.š./ z očarljivo ljubezensko zgodbo ali povestjo ali pastoralo /za roman je ta zgodba prekratka/ Dafnis in Hloa /prevod Fran Bradač, 1952, 1992/. Vredno je omeniti, da se je ob Dafnisu in Hloi navduševal Goethe in povedal med drugim tole: **»To je mojstrovina, ki sem jo pogosto prebiral /!/ in občudoval /!/, v nji so pamet, umetnost in okus dosegli svoj najvišji vrh in celo vrli Vergil stopa ob tem nekoliko v ozadje.« /!/**

Glasbena obdelava teme: Maurice Ravel: Dafnis in Hloa.

LUKIJAN Predstavniki satirične proze je LUKIJAN /2. stoletje po n.š./. Leta 1946 so izšle njegove Satire /pod imenom Lukian/ v prevodu Antona Sovreta, leta 1985 pa je izšla knjiga Filozofi na dražbi: izbrani spisi /prevod Marjeta Šašel Kos/.

Lukijanovi Pomenki bogov, Pomenki Pomornikov in Pomenki umrlih se zaradi dialoške forme bližajo dramatici.

S četrtem stoletjem našega štetja se končuje obdobje grške antične književnosti.

NEKAJ GRADIVA H GRŠKI ANTIČNI KNJIŽEVNOSTI

LITERARNE ZGODOVINE /PO ČASU NATISOV/

Franček Bohanec: Zgodovina svetovne književnosti I/ 2, Grška književnost, 1962

Raffaella Cantarella: Grška književnost, /1964?/

Zgodovina grške književnosti: 1. knjiga: Epika, lirika in dramatika klasičnega obdobja, 1966

Marko Marinčič: Grška književnost arhaične dobe: zgodovinski, problemski in bibliografski uvod, 2004

Tim Whitmarsh: Starogrška literatura, 2013

KNJIGE O GRŠKI ZGODOVINI IN O GRŠKI KULTURI

Antika /Leksikon/, 1998

Artner, Tivadar: Srečanje z antično umetnostjo, 1968

Benesch, Kurt: Uganke preteklosti, 1979

Bertman, Stephan: Vzpenjanja na Olimp: miti in modrost starih Grkov, 2006

Bowra, C. M.: Klasična Grčija, 1968

Bratož, Rajko: Grška zgodovina: kratek pregled s temeljnimi viri in z izbrano literaturo, 1997, 2003, 2010, 2015

Canby, Courtlandt: Razkrita preteklost: Potovanje skozi stari svet, 1981

Ceram, C. W.: Pokopane kulture: Roman starinoslovja, 1956, 1980 /Roman arheologije/

Čelebonović, Aleksa: Stara Grčija: estetska obravnava arhitekture, kiparstva in slikarstva, 1974

Durando, Furio: Antična Grčija: Zarja zahoda, 1999

Erato: muza ljubezenske in erotične poezije /zbornik/, 2012

- Gantar, Kajetan: Helenizem, 1978
- Germ, Tine: Podobe antičnih bogov v likovni umetnosti od antike do izteka baroka, 2001
- Hafner, German: Atene in Rim, 1970
- Hafner, German: Kreta in Helada, 1969
- Hribar, Mirko: Zgodovina filozofije: Antična filozofija, 1987
- Janković, Vladeta: Kdo je kdo v antiki: Mitologija, zgodovina, umetnost, 2004
- Kalan, Darja: Olimpi: med vzhodnimi in zahodnimi miselnimi držami, 1995
- Kerrigan, Michael: Stara Grčija in Sredozemlje, 2002
- Leveque, Pierre: Rojstvo Grčije: od kraljev do mest, 1997
- Lopez Melero, Raquel: Kako so živeli Grki, 1994
- Maver, Aleš: Od klinopisa do Teodore: Sprehod skozi zgodovino starega veka, 2018
- Meletinski, Jeleazar Mojsejevič: Bogovi, junaki, ljudje: Izbrani članki in razprave, 2001
- Morus: Večni Zeus: Misli in vera starih Grkov v zgodovini sveta, 1961
- Otto, Walter: Bogovi Grčije: Podoba božanskega v zrcalu grškega duha, 1998
- Podoba, pogled, pomen: zbornik tekstov iz Arheologije antičnih svetov, 2000
- Reale, Giovanni: Zgodovina antične filozofije I-IV, 2002, V. 2013
- Sharples, R. W.: Stoiki, epikurejci in skeptiki: Uvod v helenistično filozofijo, 2000
- Sovre, Anton: Gospodarske razmere pri starih narodih, 1928
- Sovre, Anton: Stari Grki, 1959, 2002, 2006
- Thorley, John: Atenska demokracija, 1998
- Ventura, Piero in Gian Paolo Ceserani: Kreta, 1989
- Ventura, Piero in Gian Paolo Ceserani: Troja, 1989
- Vernant, Jean-Pierre: Začetki grške misli, 1986
- Veyne, Paul: So Grki verjeli v svoje mite?: Esej o konstitutivni imaginaciji, 1998
- Vidal-Naquet, Pierre: Črni lovec, 1985
- Vilhar, Albin: Orfej in orfizem: Prispevki k zgodovini grške religije, 1931
- Winckelmann, Johann Joachim: Zgodovina umetnosti starega veka, 2013
- Winer, Bart: Življenje v starem veku, 1968
- Zieliński, Tadeusz: Antični in moderni svet, 1925

BIOGRAFIJE

ALEKSANDER VELIKI

Abbott, Jacob: Aleksander Veliki: Življenjepis, 2016

Briant, Pierre: Aleksander Veliki, 1999

Lorfels, A.B.: Aleksander Veliki: Zadnji antični čarovnik, 2009

HEINRICH SCHLIEMANN

Emil Ludwig: Schliemann: zgodba o iskalcu zlata, 1977

DELA O GRŠKI KNJIŽEVNOSTI IN O GRŠKIH KNJIŽEVNIKIH

Antični mit in literatura /zbornik/, 2003

Bradač, Fran: Postanek in razvoj drame: 1. del: Tragedija, 1931

Bradač, Fran: Sapfina erotika, 1933

Debevec, Jože: Grška drama, 1913 - 1914

Ercegović, Romana: Obredno gledališče od misterijev matriarhalne Evrope do obujanja svetosti v gledališču našega časa, 2017

Gantar, Kajetan: Antična poetika, 1985

Gantar, Kajetan: Grške lirične oblike in metrični obrazci, 1980

Gantar, Kajetan in Brane Senegačnik: Sofoklova Antigona v prevodu Ivana Hribovška, 2014

Holzberg, Niklas: Antični roman: Uvod, 2004

Hribar, Tine: Tragična etika svetosti (Sofoklova Antigona v evropski in v slovenski zavesti), 1991

Hristić, Jovan: O tragediji: Deset esejev, 2001

Inkret, Andrej: Drama in gledališče, 1986

Kralj, Vladimir: Dramaturški vademekum, 1964, 1984

Lah, Andrijan: Slovenska dramatika z antično tematiko: poljudna obravnava, 2012

Melchinger, Siegfried: Zgodovina političnega gledališča, 2000

Moder, Janko: Starogrška epika, lirika in dramatika pri Slovencih /v: Zgodovina grške književnosti 1, 1966/

Nietzsche, Friedrich: Rojstvo tragedije iz duha glasbe, 1970, 1995

Ojdip v Kolonu (zbornik), 2018

Poniž, Denis: Komedijska in druge mešane dramske zvrsti, 1995

Poniž, Denis: Kratka zgodovina evropske in ameriške dramatike od antike do postmoderne, 1994

Poniž, Denis: Tragedija, 1994

Slapšak, Svetlana: Mikra theatrika: Antropološki pogled na antično in sodobno gledališče, 2011

Slapšak, Svetlana: Mikrotheatika 2: Antropološki eseji o gledališču in dramski teksti, 2018

Sloterdijk, Peter: Srd in čas: Politično-psihološki poskus, 2009

Sunčič, Maja: Plutarhova šola za ženske: predstavitev žensk v Etičnih spisih, 2013

Sunčič, Maja: V postelji z najboljšo med ženami: imaginarij antične junakinje Alkestide, 2006

Vernant, Jean-Pierre in Pierre Vidal-Naquet: Mit in tragedija v stari Grčiji, 1994

Vrečko, Janez: Atiška tragedija, 1997

Vrečko, Janez: Ep in tragedija, 1994

Vrečko, Janez: Med antiko in avantgardo, 2002

Ženska v grški dramati /zbornik/, 1993

IZ LEPOSLOVJA /PREDVSEM PRIPOVEDNA PROZA/ O GRŠKI ANTIKI

Andres, Stefan: Sinezijeva preskušnja /roman o zatonu antike, 4. - 5. stoletje/

Atwood, Margaret: Penelopina preja: mit o Penelopi in o Odiseju

Bunsch Karol: Olimpija /roman o materi Aleksandra Velikega in o Aleksandrovi mladosti/

Caldwell, Taylor: Aspazija I-II /roman o Periklovi družici in o Perikleju/

Camus, Albert: Mit o Sizifu

- Chaucer, Geoffrey: Legende o dobrih ženah /pesnitve o mitskih ženskah/
Chavarria, Daniel: Kibelino oko /roman o Periklovem času/
Corneille, Pierre: Zlato runo (drama)
Cussler, Clive: Trojanska odiseja /roman o trojanski vojni drugače/
Deary, Tony: O fantu, ki je zganjal hrup zaradi konja (zgodba o trojanskem konju)
Druon, Maurice: Aleksander Veliki /biografski roman/
Eiker, Karl V.: Makedonska zvezda /roman o Aleksandru Velikem/
Erskine, John in André Roussin in Madeleine Gray: Lepa Helena ali Veselje do življenja /komedija/
France, Anatole: Tais /roman o grški kurtizani, 4. stoletje po n.š./
Fry, Christopher: Feniks preveč /igra o efeški vdovi/
Gibbins David: Trojanska maska /roman o Troji – arheološki vidik/
Giraudoux, Jean: Amfitrion 38 /komedija/
Giraudoux, Jean: Trojanske vojne ne bo /drama/
Graves, Robert: Zlato runo I-II /roman o Argonavtih/
Hagelstange, Rudolf: Igrača bogov: Zapiski trojanskega princa /roman o Parisu/
Hagelstange, Rudolf: Veliki premetenec: Prigode Itaćana Odiseja /roman/
Herm, Gerhard: Dionizova kraljica /roman o traški kraljici Arsinoji, 3. stoletje pred n.š./
Jacobsen, H.P.: Borba z bogovi /roman o minojski Kreti/
Jovanović, Dušan: Kdo to poje Siziifa /glasbena drama v 3 delih/
Kavčič, Vladimir: Aleksander Veliki /drama/
Kavčič, Vladimir: Termopile /enodejanka/
Kopp, Josef Vital: Sokrat sanja /biografski roman o Sokratu/
Korun, Borut: Odisej sem, Itaka dom je moj sončni /roman o Odiseju/
Manfredi, Valerio Massimo: Aleksander Veliki I-III /biografski roman/
Manfredi, Valerio Massimo: Talisman Troje /roman o Diomedu/
Manfredi, Valerio Massimo: Talosov ščit /roman o 5. stoletju/
Manfredi, Valerio Massimo: Tiran /roman o sirakuškem vladarju Dioniziju, 5. - 4. stoletje/
Motram, Peter: Grk Miron /roman o 5. stoletju/

- Mrak, Ivan: Kralj Laj /Chrysippos/ /himnična monotragedija/
Mrak, Ivan: Orfej /Requiem za Karlo/ enodejanka /
Novak, Boris A.: Kasandra /drama/
Pelevin, Viktor: Čelada groze: Mit o Tezeju in o Minotavru
Racine, Jean: Aleksander Veliki /tragedija/
Racine, Jean: Andromaha /tragedija/
Rehar, Radivoj: Argonavti I-II /roman - 1. izdaja romana s psevdonimom Radislav Rudan!/
Remic-Jager, Vera: Arsinoja: tragedija v 3 dejanjih /o traški kraljici iz 3. stoletja pred n.š./
Renault, Mary: Bik iz morja /roman o Tezeju - 2. del/
Renault, Mary: Kralj mora umreti /roman o Tezeju - 1. del/
Severin, Jean: Olimpijsko sonce /roman o 5. stoletju/
Shakespeare, William: Sen kresne noči /komedija/
Shakespeare, William: Timon Atenski /tragedija/
Shakespeare, William: Troilus in Kresida /drama/
Simon Francesca: Pomagam Herkulu (7 mladinskih zgodb po grških mitih)
Stritar, Josip: Klasične podobe /1. Diogen pri Sokratu, 2. Sokrat pri Diogenu, 3. Pri Kritonu /prizori/
Svetina Ivo: Ada - Sapfo /drama o Sapfo/
Svetina, Ivo: Ojdip v Korintu /drama/
Swerr, Artur: Zdravnik tiranov: Življenje največjega zdravnika stare Grčije /roman o Demokedu, 6. stoletje/
Tichy, Anny: Vselej sta dve možnosti /igra o Aleksandru Velikem/
Vandenberg, Philipp: Hetera /roman o 5. stoletju/
Winterson, Jeannette: Teža /mit o Atlasu in o Herakleju/
Wolf, Christa: Kasandra: štiri predavanja: pripoved /roman o trojanski princesi/
Zupan, Vitomil: Aleksander praznih rok /drama o Aleksandru Velikem in o filozofu Diogenu/

OPOMBA: V tem pregledu niso omenjane številne poznejše obdelave tem iz grških tragedij, npr. številne Antigone, Medeje, Elektre itd. Razlog za izpust je ta, da so bile tovrstne igre že omenjene ob originalnih grških igrah.

DELA O GRŠKI ZGODOVINI IN O GRŠKI KULTURI V JUGOSLOVANSKIH JEZIKIH

- Burckhardt, Jacob: Eseji iz grčke prošlosti
- Chadwick, John: Mikenski svet
- Chamoux, F.: Grčka civilizacija
- Dukat, Zdeslav: Grčka tragedija
- Dukat, Zdeslav: Sofoklo /Ogledi o grčkoj tragediji/
- Duruy, V.: Poviest grčka
- Đurič, M.: Filozofija starih Grka
- Đurič, M.N.: Istorija helenske etike
- Đurič, M.N.: Istorija helenske književnosti
- Đurič, M.N.: Istorija helenske književnosti u vreme političke samostalnosti
- Đurič, M.N.: Kroz helensku istoriju, književnost i muziku
- Flacelière, R.: Grčka u doba Perikla
- Frejdenberg, Olga M.: Mit i antička književnost
- Gavela, Branko: Fidija: epoha klasičke helenske umetnosti
- Gavela, Branko: Istorija umetnosti antičke Grčke
- Graves, Robert: Grčki mitovi
- Kaufmann, Walter: Tragedija i filozofija
- Kogan, P.S.: Istorija stare grčke književnosti
- Kolosimo, Peter: I Odisej sa zvijezda
- Kott, Jan: Jedenje bogova
- Kreissig, H.: Povijest helenizma
- Kun, N.A.: Legende i mitovi stare Grčke
- Levruga, Jorge Angel: Kazalište misterija u Grčkoj: Tragedija
- Majnarić, N.: Grčka metrika
- Marcadé, Jean: Eros Kalos: esej o erotskim djelima u staroj grčkoj umjetnosti
- Oswalt, S.G.: Grčka i rimska mitologija
- Pinsent, John: Grčka mitologija
- Rađanje evropske civilizacije: Grčka i Rim /zbornik/

- Ranovič, A.: Helenizam i njegova istorijska uloga
- Ristić, Svetislav: Leksikon Mit i umetnost
- Rufij, Kvint Kurcij: Povijest Aleksandra Velikog, makedonskog kralja I-II /dvojezična latinsko-hrvaška izdaja/
- Savić Rebac, Anica: Predplatonska erotologija
- Schein, Seth: Smrtni junak: Uvod u Homerovu Iliadu
- Srejović, D.: Rečnik grčke i rimske mitologije
- Srkulj, S.: Biserje priča grčkih
- Stevanović, B.: Istorija helenske književnosti od Aleksandra do Justinijana
- Struve, V.V. in O. P. Kalistov: Stara Grčka
- Šijaković, Miodrag B.: Sedam čuda antičkog sveta
- Tronski, I.M.: Povijest antičke književnosti
- Zamarovsky, Vojtech: Grčko čudo
- Zamarovsky, Vojtech: Junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije
- Zamarovsky, Vojtech: Otkriće Troje
- Zamurović, A.: Mitologija Grka i Rimljana

OPERNI LIBRETI Z ANTIČNO GRŠKO TEMATIKO

/ABECEDNI SEZNAM PO NASLOVNIH MITOLOŠKIH LIKIH/

- ADONIS - J. Peri, C. Monteverdi, A. Georges.
- AFRODITA /VENERA/ - P. Colasse, H. Desmartes, G. Pugnioni.
- AHIL - G.B. Lulli, A. Draghi, A. Scarlatti.
- AMFITRION - F. Gasparini, A.E.M. Gretry, B. Papandopulo.
- ANDROMAHA - A. Bioni, G. Sarti, S. Pavesi
- ANDROMEDA - F. Mariello, G. B. Lulli, J.M. Haydn.
- ANTIGONA - C. W, Gluck, G. Scarlatti, C. Orff.
- APOLON - F. Cavalli, A. Draghi, W.A. Mozart.
- ARIADNA - C. Monteverdi, G.F. Händel, R. Strauss
- ARTEMIDA /DIANA/ - A. Scarlatti, J. Weigl, A. Nepomuceno.
- ATALANTA - A. Draghi, G.F. Händel, L. Piccinni.

ATENA /MINERVA/ - A. Draghi, R. Keiser, E. Krenek.
DAFNA - J. Peri, G.F. Händel, R. Strauss.
DAFNIS - A. Scarlatti, J.J. Rousseau, J. Offenbach.
DIDONA - H. Purcell, A. Scarlatti, F.J. Haydn.
DIONIZ /BAKH/ - F. Bianchi, A. Tarchi, J. Massenet.
ELEKTRA - J.B. Lemoyne, A. H. Dietrich, R. Strauss.
ENDIMION - R. Keiser, A. Bioni, J. C. Bach.
ENEJ - C. Monteverdi, J. Melani, A. Draghi.
EROS /AMOR/ - F. Cavalli, J.F. Agricola, P. Vidal.
EUROPA - O. Vernizzi, J.E. Galliard, D. Milhaud.
FEDRA - C. W. Gluck, G. Paisiello, I. Pizzetti.
HEBA - R. Keiser, N.A. Porpora, C. W. Gluck.
HELENA - R. Keiser, C. W. Gluck, J. Offenbach.
HERAKLEJ - A. Draghi, J. A. Hasse, G. Paisiello.
HIPERMNESTRA - A. Vivaldi, C. W. Gluck, F. Bianchi.
HIPOLIT - J. P. Rameau, L. Drysdale, H. W. Bell.
HIPSIPILA - N.A. Porpora, C. W. Gluck, G. Scarlatti.
IFIGENIJA - R. Keiser, D. Scarlatti, C. W. Gluck.
JAZON - F. Cavalli, P. Colasse, F. Bianchi.
KALIPSA - J.G. Conradi, G.P. Telemann, R. Winer.
KIRKA - A. Stradella, B. Romberg, W. Egk.
KLITAJMESTRA - N. Piccinni, N.A. Zingarelli, I. Pizzetti.
LEANDER - P. A. Scarlatti, F. Paer, A. Holmes.
MEDEJA - J. A. Benda, L. Cherubini, D. Milhaud.
NARCIS - P. F. Cavalli, D. Scarlatti, C. W. Gluck.
NIOBA - A. Steffani, G. Pacini, H. Sutermeister.
ODISEJ - C. Monteverdi, R. Keiser, L. Dallapiccola.
OJDIP - H. Purcell, R. Leoncavallo, R. Strauss.
OREST - D. Cimarosa, A. Lorenz, E. Krenek.
ORFEJ - J. Peri, C. Monteverdi, C.W. Gluck.
PANDORA - F. Beck, A. Cellier, G. Pierne.

PARIS - G. M. Bontempi, J. D. Heinichen, B. Galuppi.

PELEJ - F. Cavalli, P. Colasse, C. Caproli /Caprioli/.

PENELOPA - A. Draghi, A. Scarlatti, D. Cimarosa.

PERZEFONA /PROZERPINA/ - C. Monteverdi, G.B. Lulli, C. Saint-Saens.

PERZEJ - G.B. Lulli, F. A. Philidor, M. Haydn.

PROMETEJ - G.B. Bassani, G. Mathias, R. Wagner-Regeny.

PSIHA - G.B. Lulli, A. Scarlatti, P. Winter.

TELEMAH - A. Draghi, A. Scarlatti, C. W. Gluck.

TEZEJ - A. Draghi, G.F. Händel, D. Milhaud.

TETIDA - J. Peri, F. Cavalli, G.D. Scarlatti.

OPOMBA: Podatki so prevzeti iz dela Svetislava Ristića Leksikon Mit i umetnost, Beograd 1984. Sistemsko so pri vseh geslih izbrani le trije skladatelji, sicer pa je pri večini gesel glasbenih stvaritev precej več. S književnega vidika so seveda pomembnejši pisci libretov, a sem se vseeno odločil za seznam skladateljev kot glavnih avtorjev oper.

II. ANTIČNI RIM

KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED

Medtem ko sega prva doba grške civilizacije v sredino 2. tisočletja /mikenska doba/, pa je rimska civilizacija skoraj tisočletje mlajša. Mitološki začetki Rima segajo v 8. stoletje. /OPOMBA: oznake pred n.š. ali po n.š. bodo le na dvomljivih mestih, torej ob prehodu prvega štetja v drugo štetje./

Takrat naj bi Romul ustanovil mesto Rim /Roma - anagram Amor!/ in v sovražnem spopadu za oblast ubil brata dvojčka Rema /753 - začetek rimskega letoštetja - Ab Urbe condita - Od ustanovitve Mesta/.

Predrimska civilizacija v Italiji je bila etrurska in je zelo vplivala na Rimljane. Izvor Etruščanov ni povsem jasen. Zdi se, da se se naselili v Italijo iz Male Azije, kar bi potrjevalo zvezo s Trojanci /Troja, Tros, Etruski, Etruščani/. O trojanski naselitvi v Italiji pripoveduje tudi nacionalno-državni ep: Vergilijeva Eneida. V Italiji so živela številna italska plemena, na jugu so živeli Grki /Sicilija, Južna Italija/, v sredini so bili Etruščani, na severu Galci in Veneti. Rim je bil mestna država in so mu po ustanovitvi vladali sprva kralji /reges/. Celotno obdobje kraljestva je glede na stvarne podatke bolj mitološko kot zgodovinsko. Bilo naj bi 7 rimskih kraljev /izrazito mitsko število, prim. tudi 7 rimskih gričev I/. Njihov vrstni red: Romul, Numa Pompilij, Tul Hostilij, Ank Marcij, Tarkvinij Prisk, Servij Tulij in Tarkvinij Superbus /Ošabni/. O kraljih več v knjigi G. Schalka: Pripovedke o rimskih bogovih in junakih, 1964.

Okoli leta 500 nastopi upor proti kralju Tarkviniju Ošabnemu /zgodba o Tarkvinijevem sinu in o čisti Rimljanki Lukreciji: potem ko je je kraljev sin posilil, je Lukrecija naredila samomor - o tem Shakespearova pesnitev Ugrabitev Lukrecije./

Rimski meščani se pod vodstvom Bruta upro kralju in po zmagi proglasijo republiko /latinsko res publica - javna zadeva/. Obdobje republike traja približno 500 let, skoraj do začetka našega štetja /30 pred n.š./. Republikansko oblast sta predstavljala dva konzula, ki so ju menjali vsako leto. Začetna konzula

sta bila Brut in Lukrecijin mož Kolatin. Sicer pa je vladal senat v imenu rimskega ljudstva /SPQR - Senatus populusque romanus/. Edino v času izjemnih /vojnih/ okoliščin so imeli Rimljani institucijo diktatorja /voditelja z izjemnimi pooblastili za nekaj časa/.

Rim je bil za razliko od grških mest precej bolj napadalna militaristična država. V času republike je širil svojo oblast najprej v Italiji, v 3. in v 2. stoletju pa že v Sredozemlju s punskimi vojnami /vojnami s Kartagino, z mestom na afriški obali in z bivšo feničansko kolonijo - zdaj je tam Tunizija./ Od 2. do 1. stoletja razširi Rim svojo oblast nad vsem grško-helenističnim svetom /Grčija z otoki, Mala Azija, Bližnji vzhod, Egipt./ Pomembna letnica je 146, ko Rimljani v 3. punski vojni uničijo konkurenčno Kartagino in sočasno zavzamejo Grčijo /razrušenje Korinta/.

V 1. stoletju divjajo poleg zunanjih osvajalnih vojn tudi državljanske vojne za oblast v Rimu med posameznimi vojaškimi poveljniki /npr. Marij - Sula, Cezar - Pompej, Oktavijan - Mark Antonij/.

Cezar,, ki je bil krajši čas že dejanski samovladar /monarh/, je bil leta 44 ubit od republikanskih zarotnikov. Na čelu zarote je bil drugi Brut! Po Cezarjevi smrti se nadaljujejo boji za oblast in se končajo z zmago Oktavijana nad Markom Antonijem leta 30. S tem letom se začne obdobje cesarstva /principata in dominata/, izraz cesar pa izhaja iz priimka Cezar. Ta tip vladavine traja - tako kot republika - približno 500 let /do propada zahodnorimskega cesarstva leta 476/.

Pa naštejmo nekaj začetnih rimskih cesarjev: Avgust /prej Oktavijan/ je bil Cezarjev pranečak in njegov posinovljenec. Vladal je na prehodu starega in novega letoštetja. Slede: Tiberij, Avgustov posinovljenec, Kaligula, Tiberijev pranečak, Klavdij, Tiberijev nečak, Neron, Klavdijev posinovljenec. Ti cesarji so julijsko-klavdijska dinastija. Po Neronovem umoru se zvrste trije kratkotrajni vojaški cesarji: Galba, Oton in Vitelij /vsi ubiti leta 69!/. Novi cesar je postal Vespazijan, sledila sta mu sinova Tit in Domicijan /flavijska dinastija/. Več o teh cesarjih v Svetonijevem delu Dvanajst rimskih cesarjev /všet je tudi Julij Cezar!/, 1960. Komaj kdo od omenjenih cesarjev je končal svoje življenje nenasilno.

Na koncu 1. stoletja za kratko zavlada sposobni Nerva, sledijo pa mu pomembni cesarji 2. stoletja: Trajan, Hadrijan in Antonin Pij. Za časa Trajana doseže rimski imperij svoj največji obseg. Od cesarjev v 2. stoletju izstopa Mark Avrelij kot cesar filozof /prim. njegov stoično usmerjeni Dnevnik cesarja Marka Avrelija/.

Znameniti angleški zgodovinar iz 18. stoletja Edward Gibbon upravičeno označuje čas po Marku Avreliju za propadanje rimske države /prim. njegovo delo The History of the Decline and Fall of the Roman Empire/.

V 3. stoletju se vrstijo številni kratkotrajni vojaški cesarji. Na prehodu 3. in 4. stoletja vlada eden zadnjih sposobnih cesarjev Dioklecijan, Ilir po rodu /prim. roman Ivana Ivanjija Dioklecijan/, ki uvede tetrarhijo /2 cesarja sovladarja in dva njuna namestnika/. Dokler je sam vladal, je sistem kar deloval, po njegovem odstopu pa se je sesul.

V nadaljevanju je pomemben cesar Konstantin, ki je leta 313 proglasil krščansko vero za dopuščeno vero v rimskem cesarstvu. Zadnji cesar, ki je še skušal obnoviti staro rimsko vero, je bil Konstantinov nečak Julijan /prim. roman Gora Vidala Julijan/. Ob koncu stoletja proglasi cesar Teodozij krščanstvo za edino državno vero in leta 395 razdeli cesarstvo v dva dela: v zahodni del /Teodozijev sin Honorij/ in v vzhodni del /Teodozijev sin Arkadij/. Zahodna polovica cesarstva je ob germanskih vdorih v 5. stoletju hitro opešala. Slabotno cesarsko oblast /zadnji cesar ima pomenljivo ime Romul Avgustul!/ je dokončno odpravil germanski vojskovodja Odoakar /476/. Vzhodni del pa je vzdržal še skoraj tisočletje /do 1453, ko Turki osvojijo Carigrad/.

RIMSKA MITOLOGIJA

V primerjavi z grško mitologijo je rimska mitologija precej skromna. Kot drugi narodi so tudi Rimljani poskušali svoj izvor povezati z bogovi. To težnjo kažeta Vergilijev nacionalni ep Eneida /Enej je sin boginje Afrodite - Venere/ in mit o Romulu in o Remu, ki sta sinova boga Marsa, boga vojne.

Rimljani so svoje bogove navezovali na močne grške vzore. Tako pridobimo naslednje znane dvojice: Zevs - Jupiter, Pozejdon - Neptun, Had - Pluton, Hera - Junona, Hestija - Vesta, Demetra - Cerera /Kronosovi sinovi in hčere/.

Dalje: Ares - Mars, Hefajst - Vulkan, Atena - Minerva, Apolon - Apolon, Artemida - Diana, Hermes - Merkur, Afrodita - Venera /njen sin Eros je pri Rimljanih Amor ali Kupidu/, Dioniz - Bakh /Zevsovi sinovi in hčere/.

Poleg naštetih omenimo še domače bogove: Saturna /v vlogi Kronosa/, Jana /boga z glavama, ki gledata v dve smeri: naprej in nazaj - po njem ime meseca januarja!/, lare in penate /zaščitnike domov, skupnosti in mest/, Tiberina /rečnega boga/, Floro /boginjo rasti - prim. današnji strokovni izraz za rastlinstvo!/, Fauna /boga čred - prim. današnji strokovni izraz za živalstvo/ itd. Grška Moira - Usoda je bila pri Rimljanih Fortuna.

Od prihoda Trojancev v Italijo do ustanovitve Rima poteka tale mitska zgodba: Enej, sin Afrodite - Venere in Trojanca Anhiza, je prišel s tovariši iz Troje v Italijo. Tu se je poročil s hčerjo kralja Latina /prim. latinski jezik!/ Lavinijo. Enejevi nasledniki vladajo v Albi Longi /ustanovil jo je Enejev trojanski sin Jul Askanij/. Po številnih generacijah nastopi prvi bratski spor. Mlajši brat Amulij je vrgel starejšega brata Numitorja s prestola in ga izgnal. Hči izgnanega Numitorja Rea Silvija je bila vestalka, svečenica boginje Veste, in je morala biti zaradi svojega

poklica deviška. Vendar je bog Mars spočel z njo dva otroka. Ker se je pregrešila, so jo meščani vrgli v vodo, vendar jo je rešil rečni bog Tiberin in jo pozneje vzel za ženo. /Mars se je slabo izkazal!/ V vodo so vrgli tudi oba otroka, a k sreči v košari. Dvojčka je rešila in ju dojila volkulja /prim. znani rimski kip!/, zatem pa sta odraščala pri pastirju. Ko sta odrasla, sta izvedela za svoj rod in se maščevala nad Amulijem /Romul ga je ubil/. Ko pa sta ustanavljala novo mesto, je nastopil drugi bratski spor. Romul je v prepiru ubil Rema in imenoval mesto po sebi Roma. Ker niso imeli žensk, so Romulovi vojaki ugrabili sabinska dekleta /Ugrabljene Sabinke - čest likovni motiv/. In začne se razvoj Rima.

RIMSKA KULTURA

Ob grški kulturi je rimska kultura /in umetnost - latinski izraz za umetnost je ars/ najbolj in najdlje vplivala na Evropo. V primerjavi z grško kulturo /in z literaturo posebej/ je rimska kultura drugotna, kar pomeni, da so Rimljani prevzeli tuje kulturne osnove /mitologijo, filozofijo, umetnost, znanost/ in se oblikovali ob izrazitih tujih /predvsem grških in etrurskih/ vplivih.

Rimska kultura je imela še večjo možnost širjenja kot grška kultura, sprva zaradi velike države, katere uradni jezik je bila latinščina, pozneje pa zaradi vloge latinščine v katoliški Cerkvi.

Poleg zelo uporabljane mitologije je najvplivnejša rimska kulturna prvina pisava latinica. Za svojo pisavo jo je prevzela večina evropskih narodov, seveda z nekaterimi priredbami, zdaj pa je latinica zaradi svoje enostavnosti in praktičnosti razširjena daleč po svetu.

Do zdaj se je ohranila v rabi tudi rimska pisava števil. Znaki so tile: I - 1, V - 5, X - 10, L - 50, C - 100, M - 1000.

Rimljani so značilni po svoji razumnosti, treznosti, praktičnosti. Razvoj velikega imperija je terjal predvsem veliko gradenj /npr. ceste, mostovi, svetišča, kopališča, vodovodi - akvadukti, gledališča - amfiteatri, palače idr./. Po celi Evropi so še vedno ostanki rimskih gradenj. Med pomembna rimska kulturna izročila spada tudi rimsko pravo, še zdaj upoštevani sestavni del pravne zgradbe.

In ne nazadnje: jezik latinščina, glavni jezik srednjeveških in še poznejših izobražencev, iz nje pa se je razvila celotna romanska skupnost jezikov /italijanščina, francoščina, španščina idr./. Mnogo kulturnih besed v evropskih jezikih pa izvira iz latinščine.

Dodajmo še ureditev koledarja: Julij Cezar je vpeljal t.i. julijanski koledar, ki je bil v zahodni Evropi v veljavi do konca 16. stoletja. Vredno je tudi omeniti latinska imena za dneve tednu in za mesece. Dnevi: dies Solis - nedelja, dies

Lunae - ponedeljek, dies Martis - torek, dies Mercurii - sreda, dies Iovis - četrtek, dies Veneris - petek, dies Saturni - sobota.

Meseci: januar, imenovan po bogu Janusu, je postal prvi mesec v letu šele od 2. stoletja pred n.š.. Prej se je začelo rimsko leto z marcem, kar je še zdaj vidno pri tistih mesecih, ki so ohranili v svojih imenih števila. Februar - po: februa - očiščenje, marec - po bogu Marsu, april - po: apricus - sončen, maj - po boginji rasti Maji, junij - po boginji Junoni, julij - po Juliju Cezarju, prej se je imenoval ta mesec quintilis /5. mesec/, avgust - po prvem rimskem cesarju Avgustu, prej se je imenoval ta mesec sextilis /6. mesec/. September je 7. mesec, oktober je 8. mesec, november je 9. mesec in december je 10. mesec.

RIMSKA /STAROLATINSKA/ LITERATURA

Rimska literatura je bistveno oblikovala evropsko literaturo na njenih srednjeveških in na renesančnih začetkih ter zlasti v klasicizmu /17. in 18. stoletje/. Obdobja rimske književnosti oziroma rimske kulture sploh:

1. Arhaisko /staro/ obdobje: od 3. do 1. stoletja - začetki epike, proze, vrh komedije.
2. Zlata /klasična/ doba: ustreza grški klasični /atiški/ dobi. Obsega 1. stoletje pred n.š. in prehod v naše štetje. Del te dobe se ujema z vladanjem cesarja Avgusta /Avgustova doba/ - ta ustreza Periklovi dobi v Atenah. Takrat je vrh lirike, epike n proze.
5. Srebrna doba: 1. in 2. stoletje. Pomembni sta še epika in proza, dejavna je še dramatika.
4. Bronasta doba /doba propadanja/: od 2. do 5. stoletja.

Ob rimski antični književnosti že nastaja tudi krščanska latinska književnost, ki vodi v srednji vek.

1. RIMSKA LIRIKA

Grški kulturni vpliv je dosegel tudi rimsko liriko, a je še bolj opazen v rimski epiki in v rimski dramatiki. Medtem ko je antična grška lirika ohranjena le fragmentarno, je lirika vodilnih rimskih pesnikov ohranjena v večji meri. Kot del klasične izobrazbe jo je stoletja širilo tudi šolstvo. V slovenščini imamo kar nekaj antologij /cvetnikov/ rimske lirike:

1923 - Iz starorimske lirike /izbral in prevedel Fran Bradač - izbor Katula, Tibula in Propercija/.

1968 - Rimska lirika /izbral in prevedel Kajetan Gantar/.

1980 - Rimska lirika /izbral in prevedel Kajetan Gantar/ /zbirka Kondor/.

2000 - Zbadljivke po antično: izbor grških in rimskih epigramov /9 prevajalcev, uredila Nada Grošelj/.

2002 - Antična poezija /Izbral in uredil Marko Marinčič/.

2006 - Praznično leto Rimljanov v pesmi: verzi o praznikih, običajih, ozvezdijh /prevedli Nada Grošelj in Jelena Isak Kres/.

Oblikovno in vsebinsko je rimska lirika raznolika. Med zvrstmi /oblikami/ prevladujejo elegije, ode, satire, epistule /poslanice, pisma/ in epigrami. Ob glavnih rimskih pesnikih bomo navedli njihove knjižne izdaje v slovenščini in predstavili nekaj njihovih pesmi.

GAJ VALERIJ KATUL

Najstarejši od predstavljenih rimskih pesnikov je GAJ VALERIJ KATUL /okoli 87 - 54/, doma iz Verone. Znan je kot ljubezenski, a ne samo kot ljubezenski pesnik. Svojo pesniško in siceršnjo ljubico je imenoval Lesbija /prim. otok Lesbos in pesnico Sapfo s tega otoka/. Realno je bila to dama iz višje rimske družbe Klodija, ki ji Katul ni bil edini ljubimec. Ob svoji ljubici je Katul doživljal številne nianse ljubezenskega čustvovanja, kar bo omenjeno pri izbranih pesmih.

Katul v slovenskih knjižnih izdajah:

1923 - Iz starorimske lirike /prevod Fran Bradač - eden od treh pesnikov v izboru je Katul/.

1959 - Pesmi /prevod Jože Šmit/.

1974 - Katul /prevod Fran Bradač, Kajetan Gantar, Ivan Hribovšek, Fran Omerza in Jože Šmit/.

2000 - Gaj Valerij Katul /izbor Marko Harinčič - prevod Marko Marinčič in še 9 prevajalcev - dvojezična latinsko-slovenska izdaja/.

IZBRANE KATULOVE PESMI

/OPOMBA: naslovi niso avtorjevi, ampak slovenskih prevajalcev./

Lesbijnemu vrabčku /tudi malo bitje dobi velik pomen zaradi Lesbije/.

Blagoslov ljubezni /ena najbolj popularnih Katulovih pesmi. Oglejmo si začetne verze v prevodu Jožeta Šmita./:

**»Živiva, moja Lesbija, in se ljubiva,
in starih svetohlincev modrovanje
naj naju toliko ko počen groš boli.«**

Pri pijači /vzorčna pivska pesem/.

Opomin Cezarju /pesnik je republikanec in zato kritično prikaže Cezarja, v katerem vidi nevarnost za republiko/.

Prošnja za vabilo /pesem priča, da se je Katul ozrl tudi za kako drugo žensko/.

Lesbija /strastna izpoved ljubezni/.

Resignacija /pesnikovo ljubezensko razočaranje/.

Sovražim in ljubim /skrajni nasprotji ljubezenskega čustvovanja/.

Sirmio /to je kraj ob Gardskem jezeru, kjer je imel Katul svojo pristavo - pesem je oda domačemu kraju/.

Velikemu govorniku /oda Marku Tuliju Ciceronu/.

Knjiga o Katulu: Marko Marinčič: Carmina docta: Katul in nova poezija, 2018.

KVINT HORACIJ FLAK

Časovno sledi mladourlemu Katulu najbolj znani rimski lirski, a ne samo lirski pesnik KVINT HORACIJ FLAK /QUINTUS HORATIUS FLACCUS/ /65- 8 pred n.š./.

Rojen je bil v manjšem kraju Venuziju v južni Italiji. Njegov oče je bil osvobojeni suženj, a je imel skromno premoženje. S sinom se je preselil v Rim in tam sinu omogočil primerno šolanje. Horacij je celo nadaljeval študij v Atenah, ki so bile rimski kulturni vzor. Tam se je pridružil Juniju Brutu, enemu od Cezarjevih

morilcev, ki je zbiral vojsko proti cezarjevema Oktavijanu in Marku Antoniju. Tako se je Horacij udeležil na Brutovi strani znane bitke pri Filipih, v kateri so bili republikanci premagani, Brut pa je naredil samomor. Horacij se je iz bitke rešil z begom in slabo bi mu kazalo, če ne bi Oktavijan proglasil amnestije za republikance.

Horacij se je vrnil v Italijo in dobil skromno uradniško službo v Rimu. Začel je pisati pesmi in postal sčasoma znan v literarnih krogih. Prijateljsko in denarno mu je pomagal znani bogati zasebnik Mecenat /po njem obče ime mecen!/ in podaril pesniku celo majhno posestvo na deželi. S posredovanjem Mecenata je bil Horacij sprejet na cesarskem dvoru, spremenil je svoje dotedanje republikanske nazore in podprl vladavino cesarja Avgusta, bivšega Oktavijana. Tako je doživel Horacij velik družbeni vzpon od osvobojenčevega sina do dvorskega pesnika.

Horacij v slovenskih knjižnih izdajah:

1935 - Izbor iz satir in pisem /prevod Amat Škerlj in Anton Sovre/.

1966 - Pesmi: izbor /prevod Kajetan Gantar/.

1993 - Pesmi: Carmina /prevod Kajetan Gantar/.

Posebej omenjam izdaje Horacijevega znamenitega Pisma o pesništvu, verzificirane literarne teorije:

1934 - Pismo o pesništvu /prevod Anton Sovre/.

1963 - Pismo o pesništvu /prevod Anton Sovre - v zborniku O pesništvu/.

2012 - Umetnost pesništva /prevod Nada Grošelj - v knjigi Umetnost pesništva: od antike h klasicizmu/.

Horacij je dokaj racionalen pesnik in glasnik zmernega epikurejstva. Njegove značilne in širše vplivne misli so:

aurea mediocritas - zlata sredina,

beatus ille, qui procul negotiis - blažen tisti, ki je daleč od poslov,

carpe diem! - uživ dan!,

omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci - žebljico zadene v glavico, kdor meša prijetno s koristnim.

IZBRANE HORACIJEVE PESMI

/OPOMBA: naslovi so po prvem verzu!/

Mecenas, žlahtna kri, pravnuk kraljevih dedov /Svojo odo Mecenatu nadaljuje pesnik z verzom **»Ti sladki moj ponos, opora mi mogočna!«** In še zaključna

verza pesmi **»Če me še ti uvrstiš v število lirskih pevcev, se srečen bom z glavo dotikal zvezd na nebu.«**

Merkur, besed umetnik, vnuk Atlanta /oda bogu Merkurju - Hermesu/.

Dekle, ne poizveduj - ker vedeti je greh /igriva pesem - zadnja verza: **»Glej, čas beži! Besed ne zgublajva zaman! Ne veruj v jutrišnji, užij današnji dan!«**

Hloe, ti se izmikaš meni /lahkotna ljubezenska pesem/.

Srečnejši boš, če na morja širine /poučna pesem o zlati srednji poti/.

Dokler sem, Lidija, tebi bil drag /On in Ona se pogovarjata - moška kitica in ženska kitica v izmenjavi. Sistem pesmi nas spominja na Prešernovo pesem Od železne ceste!/.

Zgradil sem spomenik, bolj trajen kot iz brona /samozavestna pesem o pesniškem ustvarjanju - vpliv na podobno Puškinovo pesem!/.

O srečen, komur so kupčije tuje /hvaljenje zmernega uživanja/.

/Izbor pesmi po knjigi Pesmi: izbor, 1966, prevodi Kajetana Gantarja/.

V Izboru iz satir in pisem /1935/ pa najdemo delne in prave pripovedne pesmi. Oglejmo si nekaj primerov v prevodu Amata Škerlja:

Popotovanje v Brundisium /opis poti/.

Sin oproščenca /pripoved o lastnem življenju s hvalnicama Mecenatu in lastnemu očetu/.

Vsiljivec /sprehajajočega se pesnika nadleguje zoprni znanec/.

Mestna in poljska miš /ob tem, da pesnik daje prednost podeželju pred velemestnim Rimom, je dodana še verzna basen, katere nauk pove poljska miš, ki je bila na obisku pri mestni miši. Zadnji verzi pesmi:

**»To ni življenje zame! Zdrava mi!
Res, da živim ob suhi grašici,
vendar sem varna: v gozdu ni zasede,
a bolje to ko strah kraj zlate sklede!«**

Srečni Tibullus /Horacij razmišlja o pesniškem kolegu Tibulu in konča pesem takole/:

**»A če bi od srca se rad nasmejaj,
obišči me, ki okroglo sem razcvel se,
si svetlo kožo s salom podblazinil,
jaz, črede Epikurove prašiček!«**

Knjiga o Horaciju: Kajetan Gantar: Študije o Horaciju, 1993.

OPOMBA K PISANJU IMEN RIMSKIH LITERATOV

V prvem izboru Horacijevih pesmi /1935/ je bil avtor Quintus Horatius Flaccus, v drugem izboru je bil isti avtor imenovan Horac /1966/, v tretjem izboru pa Horacij /1993/. Če se ravnamo po napotkih Bronislave Aubelj v njeni knjigi *Antična imena po slovensko*, 1997, je zdaj pravilno Horacij. Za nestrokovno vsakdanjo rabo pa bi vsekakor zadostovale krajše oblike imen: Horac, Ovid, Vergil.

ALBIJ TIBUL

ALBIJ TIBUL /okoli 54 - 19/ je bil plemiškega rodu. Njegov rojstni kraj ni znan, imel pa je posestvo v Laciju /pokrajina/ in je živel tam, če se ni kot vojak mudil kje v tujini! Njegov vojaški poveljnik in obenem njegov mecen je bil vojskovodja Valerij Mesala Korvin. Sicer pa je Tibul ljubil mirno življenje na deželi, kar je razvidno tudi v njegovem pesništvu.

Podobno kot Katul je tudi Tibul opeval svojo stvarno ljubico Planijo s pesniškim imenom Delija /po Apolonovem otoku Delosu!/. Tudi druga pesnikova ljubica, pesniško imenovana Nemeza, ima grško mitsko ime /Usoda!/ Tibul je pesnil obsežne razmišljujoče elegije v elegičnih distihih, kar sodobnemu bralcu poezije, vajenemu romantične in poromantične kratke lirike, ni blizu. V slovenščini je Tibul dostopen le v antologijah, ne pa v samostojni knjigi.

IZBRANE TIBULOVE PESMI

/Opomba: naslovi so po prvih verzih pesmi/

Zbira kdo drug naj rumeno zlato, hlepeč po bogastvu /Pesnik idilično opeva svojo Delijo in kot kontrast omenja tudi Mesalo kot predstavnika vojne. Jasno izrazi svoje mišljenje o idealnem življenju/:

**»mene naj skromno imetje pospremi skoz mirno življenje,
v moji naj hiši oltar v ognju neugasnem brli,«**

In še

**»Ni mi do slave, časti, ni mar mi očitkov lenobe,
Delija, da le s teboj v mirnem zatišju živim.«**

Šli boste z vojsko brez mene, Mesala, čez morje Egejsko /Elegija je nastala, ko je Tibul zbolel in tako ni mogel z Mesalo na vojno. Znašel se je na otoku Krfu in

tam melanholično premišljal o smrti. Obenem se je spominjal svoje Delije ter sanjaril, kako se bosta ponovno srečala/:

**»Ti pa mi, Delija draga, z lasmi razpuščenimi steci
takšna, kakršna si, steci mi bosa v objem!«**

Kdo je bil mož, ki si prvi izmislil je meče strahotne /izrazita protivojna in pacifistična pesem, pravzaprav čudna za rimskega vojaka!/. Pesem se konča takole:

**»K nam pa pridi, boginja miru, v prebeli obleki,
s polnim naročjem sadov, s klasjem zorečim v rokah!«**

/Citati iz pesmi so v prevodih Kajetana Gantarja./

SEKST PROPERCIJ

SEKST PROPERCIJ /okoli 49 - 16/ se je rodil v Asisiju, a se je že v mladih letih preselil v Rim in se tam uveljavil v pesniškem svetu. Pripadal je znanemu Mecenatovemu krogu, bogati Mecenat mu je tudi najbrž poklonil lepo vilo v Rimu. Pesniški poklic se je v Rimu večkrat izkazal kot poslovno uspešen.

Tudi Propercij je imel realno žensko kot muzo svoje ljubezenske lirike. Imenoval jo je Cintija /realno se je imenovala Hostija/, in sicer po gori Kintos na otoku Delosu. Spet smo pri bogu Apolonu in pri njegovi sestri dvojčici Artemidi, ki sta bila rojena na Delosu! Zanimivo je, da je imela pridevek Kintija tudi sama Artemida, deviška boginja, medtem ko bi bila deviškost Propercijeve Cintije močno moteča. V svojih dolgih elegijah /podobno kot Tibul je pisal v elegičnih distihih/ je izkazal številne nianse ljubezenskega čustvovanja, slednjič tudi žalost za umrlo Cintijo. Tudi sam je mlad umrl.

Slovenske knjižne izdaje Propercijevih pesmi:

1923 - Iz starorimske lirike /prevod Fran Bradač - tudi izbor Propercijevih pesmi/.

1971 - Propercij /prevod Kajetan Gantar in Jože Mlinarič/.

1973 - Pesmi /prevod Jože Mlinarič/.

IZBRANE PROPERCIJEVE PESMI

/Opomba: naslovi so po prvih verzih pesmi/

Cintija prva me reveža ujela je z nežnim pogledom /pesem o še "nesrečni" nerealizirani ljubezni/.

Cintija! Zdaj, ko se v Bajah mudiš, v sredini vrvenja /Baje so bile kopališko mesto visoke rimske družbe blizu Neaplja. Pesnik je v skrbeh, kaj Cintija v Bajah počne!/

Zdaj ne bojim se več, Cintija ljuba, prekmalu umreti /razmišljanje o ljubezni in o smrti s končnima hedonističnima verzoma/:

**»Zdaj pa, dokler je še čas, uživajva skupaj v ljubezni!
Saj za ljubezni napoj časa ni nikdar dovolj.«**

Iščete vir, iz katerega vro mi ljubezenski stih

/Pesnik svoj vir takole označi/:

**»Mojih mi pesmi ne poje Kaliope niti Apolon,
deklica draga samo mi je navdihnjenja vir.«**

Srečen sem, sreče pijan! O noč, presrečna in jasna! /Ljubezen v navdušujoči fazi, a zadnja verza sta skeptična/:

**»prav tako nam, ki v upih visokih se ljubimo danes,
morda že jutrišnji dan sklene usojeno pot.«**

Duše umrlih živijo, in s smrtjo še ni vse končano /Pesem je žalostinka po Cintijini smrti. Da duše živijo, sklepa pesnik po tem, da ga je Cintija v sanjah obiskala in mu o sebi na dolgo govorila ter mu večkrat očitala to in ono./

/Citati iz pesmi so v prevodih Kajetana Gantarja./

PUBLIJ OVIDIJ NAZO

PUBLIJ OVIDIJ NAZO /43 pred n.š. - 17 n.š./ se je rodil v Sulmonu v srednji Italiji kot plemiški sin. Deležen je bil odlične izobrazbe ne le v Rimu, ampak tudi v Atenah. Krajši čas je bil v Rimu uradnik, a se je kmalu poklicno posvetil poeziji. Bil je lirik in epik, zato bo predstavljen v dveh razdelkih. Oženjen je bil trikrat. Na vrhu njegovega uspešnega življenja v Rimu ga je cesar Avgust leta 8 n.š. izgnal v Tome ob Črnem morju /sedanja Romunija/. Še vedno ni čisto jasen vzrok Ovidijevega izгона. Najbrž je bilo v ozadju Ovidijevo lahkotno ljubezensko pesništvo ali pa je bil Ovidij morda povezan s kakim škandalom na Avgustovem dvoru, saj je Avgust brez milosti izgnal na otok Pandaterijo celo svojo hčer Julijo!

Tako je Ovidij zadnja leta življenja preživel konfiniran v pustem kraju in tam pisal svoja zadnja dela: Žalostinke /Tristia/ in Pontska pisma /Epistulae ex Ponto/. A tudi Tiberij, ki je leta 14 zavladał za Avgustom, Ovidija očitno ni maral in mu ni dovolil vrnitve v Rim. V Tomih je Ovidij sestavil lastni nagrobni napis. V prevodu Josipa Jurce se glasi:

**»Ta, počiva tu, Nazon:
opeval je nežno ljubezen,
padel, da v rani je grob,
kriv je bil pesniški dar.
Tebi, popotnik, če ljubil si kdaj,
ne bode pač težko reči:
njegove kosti mirno počivajo naj.«**

Knjižni izdaji Ovidijeve lirike

1959 - Pisma iz pregnanstva: Žalostinke in Pontska pisma /prevod Josip Jurca/.

2006 - Ljubezni /Amores/ /prevod Marko Marinčič/.

Kot njegovi pesniški kolegi Katul, Tibul in Propercij ima tudi Ovidij svojo pesniško muzo, imenovano Korina /ime po manj znani grški pesnici/. Lik Korine pa je morda izmišljen ali sestavljen. »Ljubezni« so zadnja pomembna zbirka rimskih ljubezenskih elegij. Pesmi so razdeljene v tri dele /knjige/. Naslovi pesmi so po prvih verzih.

***"Najsi mi bog zaukaže: odslej brez ljubezni boš živel,
se ne odrečem nikdar deklici, sladkemu zlu.«***

/Svojevrstno uporništvo bogu!/
/Slavljenje ljubezenske zmage!/
***»V znak triumfa naj zdaj lovorika ovenča mi senca!
Zmaga! Korino imam! V mojem naročju sedi!«***

***»Bolna leži Korina, na nitki visi ji življenje,
ker je nespametno šla trebuh olajšat plodu.«* /!/
/Nadvse realističen dogodek!/
Memnona smrt in Ahila sta materi objokovali /elegija v spomin umrlemu pesniškemu kolegu Tibulu/. Verza:**

***»Če od človeka kaj več kot ime in senca ostane,
bo v dolini Tibul našel elizijski dom.«***

***»Skokov čez plot ti ne branim - zavedam se tvoje lepote,
le do tega mi ni, da sem o vsem obveščen.«* /!/
/Precejšnja popustljivost pri ljubezenskem egoizmu!/
***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«*****

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

***»Mati vseh nežnih ljubezni, poišči si novega pevca!
S tem opravil moj voz zadnji je krog elegij.«***

Druga Ovidijeva zbirka ima naslov Heroide. Vsebuje pisma znanih žensk iz mitologije, ki pišejo svojim moškim /Npr. Penelopa piše Odiseju, Ariadna piše Tezeju - obe pesmi sta prevedeni v Rimski liriki, 1966 - Fedra piše Hipolitu/.

Pisma iz pregnanstva: Žalostinke in Pontska pisma /primeri/:

Med žalostinkami navajam znano elegijo »Slovo od Rima«, nato pa še »Moji ženi« /kar 2 pesmi z istim naslovom!/
Obsežno »Pismo Avgustu« je pesnikov poskus, da bi vladarja omečil in da bi mu ta dovolil vrnitev v domovino.

Obsežno »Pismo Avgustu« je pesnikov poskus, da bi vladarja omečil in da bi mu ta dovolil vrnitev v domovino.

Z obupno intonacijo je elegija »Prihod v Tome«. Omenimo še elegijo »Pontski mraz«, ki nas spomni na Prešernov verz **»mraz Ovidja v Pontu tare«**.

Pesnikova žena je naslovljena še v več elegijah: »Pismo ženi« 2x! »Ženin rojstni dan«, »Tolažba ženi«, »Ženi«!

Avtobiografska je elegija »Moj življenjepis«.

Tudi med Pontskimi pismi najdemo kar dvakrat pismo Ženi! Tako je Ovidij prvi veliki pesnik, ki poudarjeno opeva lastno ženo!

Rimska lirika /in sploh vsa literarna ustvarjalnost/ je začela očitno pešati že v 1. stoletju, v naslednjih stoletjih pa je povsem opešala. Propadanje književnosti se je ujelo s propadanjem cesarstva.

Omeniti je treba še dva avtorja: Marciala in Juvenala.

MARCIAL

MARCIAL /okoli 40 - 104/ je znamenit epigramatik. Po rodu je bil iz Španije, tako kot sodobnika Seneka in Lukan. Bil je dvorni pesnik pri tiranskem cesarju Domicijanu in je zato pisal cesarju slavnih pesmi. Po Domicijanovi smrti se je vrnil v Španijo /Hispanijo/.

Epigrami so kritično naperjeni na določene osebe. Za vzorec vzemimo dva literarna epigrama v prevodu Davida Movrina /Antična poezija, 2002/:

**»Slišim, da Kina menda že verze zdaj piše čez mene.
Hmm. Kaj res piše nekdo, kogar ne bere nihče?«**

In še:

**»Vprašaj, zakaj ti, Pontilijan, knjig svojih ne pošljem ?
No, preveč se bojim - da potem tvoje dobim.«**

DECIM JUNIJ JUVENAL

DECIM JUNIJ JUVENAL /okoli 60 - okoli 150/ je pomemben satirik, ki je ostro pisal o cesarju Domicijanu, a objavljaj seveda po njegovi smrti. Sicer je bil učitelj, kar odseva tudi v 7. satiri Trpljenje in revščina učiteljskega poklica, objavljeni v zborniku Antična poezija, 2002, v prevodu Davida Movrina.

Začetna verza te satire:

**»Kaj, mladino učiš govoriti? Zares potrebuješ
prsi železne, ko razred mesari okrutne tirane.«**

NEKAJ ZAKLJUČNIH MISLI OB RIMSKI LIRIKI

Pravzaprav je čisti lirik med obravnavanimi pesniki le Katul, avtor kratkih, čustveno intenzivnih pesmi. Večina pesnikov se nagiba k pripovednosti, k daljšemu opisovanju, k dodajanju mitoloških zgodb ali mitoloških asociacij.

Po razumni umerjenosti izstopa Horacij s svojim načrtnim ravnotežjem med utile in med dulce. Po nesrečni usodi izstopa Ovidij kot verjetna žrtev lastnega igrivega erotičnega pesništva, ki ni prijalo v krepostno družbenost usmerjenemu cesarju Avgustu.

Vpliv rimske lirike na nadaljnjo evropsko liriko je bil precejšen, saj je veljala latinska književnost kar za izobrazbeni temelj v stoletjih srednjega in še novega veka. Tudi pisanje naslovljenim pesniškim izbrankam, ki se je začelo pri rimskih pesnikih, se je nadaljevalo v srednjem in v novem veku /Dantejeva Beatrice, Petrarcova Laura idr./.

2. RIMSKA EPIKA

Vpliv grške epike na rimsko epiko je vseskozi razviden. Kot je na začetku grške epike Homer, je na začetku rimske epike prevod ali priredba Homerja. V 3. stoletju je osvobojeni grški suženj LIVIJ ANDRONIK priredil Homerjevo Odisejo v latinščino, a ohranjeni so le fragmenti tega dela.

GNEJ NAJVIJ

Začetnik rimske tematike pa je GNEJ NAJVIJ /NEVIJ/ /3. stoletje/ s pesnitvijo Punska vojna /gre za prvo punsko vojno 264 - 241, torej za svežo zgodovinsko temo./

KVINT ENIJ

Tretji pomembni epik je KVINT ENIJ /239-169/ z velikim zgodovinskim epom Anali /Letopisi/. Od 50.000 verzov heksametrov je ohranjenih le okoli 600. Gre za prikaz rimske zgodovine od bajeslovnega Enejevega prihoda v Italijo do 2. stoletja, Naslov Anali je pozneje prevzel za svoje zgodovinsko delo Tit Livij.

TIT LUKRECIJ KAR

V 1. stoletju pred n.š. je živel TIT LUKRECIJ KAR /Titus Lucretius Carus/, ki je napisal poučno filozofsko pesnitev v heksametrih in v epikurejskem duhu O naravi sveta /De rerum natura/. Pesnitev je v slovenščino prevedel Anton Sovre, 1959. Prevajalec je v Predgovoru poudaril težavnost prevoda in med drugim dejal: "... razlaganje atomske teorije in drugih fizikalnih problemov v heksametrih, to prav zares niso mačje solze. Zategadelj ni čudo, da me je Lukrecov poem stal znatno več truda in časa kakor oba Homerjeva epa skupaj, pa četudi ga je po številu verzov štirikrat manj." /!//

Pesnitev se ne začneja z nagovorom Muze, ampak s slavljenjem Venere:

***»O Eneadov rodnica, ljudem radost in bogovom,
Venus hranilka, ki sama pod nebesa zvezdnim obokom
plovnemu morju življenje daješ in plodni kopnini.«***

PUBLIJ VERGILIJ MARO

Glavni rimski epik pa je PUBLIJ VERGILIJ MARO /70-19/. Rojen je bil v kraju Andes pri Mantovi kot kmečki sin in bil tako seznanjen s kmečkim življenjem. Oče mu je omogočil mestno izobrazbo /Kremona, Milan, Rim/. Vergil pa je imel rajši mirno življenje na deželi kot mestni nemir. Ob robu dogajanja je doživljal najhujše obdobje državljanskih vojn /spopad med Pompejem in med Cezarjem, Cezarjev umor, vojskovanje med cesarjevci in med republikanci in končni spopad med Oktavijanom in med Markom Antonijem/. Tudi sam je izgubil svojo domačo posest zaradi vojaškega nasilja. Ponovno je odšel v Rim in se tam posvetil pesništvu. Prišel je v Mecenatov krog. Mecenat pa je bil Avgustov prijatelj. Vergilij je postal pod vplivom Mecenata in Avgusta pravi državotvorni pesnik. Dolgo je snoval svoje glavno delo Eneido. Ko se je z ladjo vračal z obiska Aten, je zbolel za mrzlico in umrl v Brundiziju. Pokopan je v Neaplju.

Vergilijeve knjige v slovenščini

1962 - Eneida /5 spevov - prevod Fran Bradač/.

1964 - Bukolika in Georgika /prevod Fran Bradač/.

1964 - Eneida /prevod Fran Bradač/.

1994 - Publij Vergilij Maro /Bukolika, Georgika - izbor, prevod Marko Marinčič/.

1. BUKOLIKA /grško bukolos - pastir/. Izhodišče za bukolično /pastirsko, tudi idilično/ pesništvo je bilo v helenizmu. Glavni vplivni pesnik je bil Teokrit /Idile/. Vergilij je za svojo zbirko Bukolika uporabil izraz ekloge /grško ekloge = izbor/. Vergilijeve kratke pesnitve /skupno 10/ so lirsko-epske, a imajo večinoma tudi dramski element dialog. Ob pastirski in ljubezenski idiliki pa se pojavljajo v zbirki tudi odmevi takratne politike /npr. 1. ekloga, 4. ekloga, 5. ekloga slavi mrtvega Cezarja v liku Dafnisa, 9. ekloga/.

2. GEORGIKA /grško georgikos - poljedelski, poljedelec/. Gre torej za pesnitev o poljedelstvu. Zanimivo je, da je to pesnitev prevedel v slovenščino Jožef Šubic že leta 1863!

Začetna grško poučna pesnitev je Heziodova Dela in dnevi. Vergiliju je šlo v tej pesnitvi nedvomno za podporo Avgustovi politiki pri obnovi rimskega gospodarstva po državljanskih vojnah. Pesnitev je razdeljena v štiri knjige ali dele in se ukvarja s poljedelstvom, s sadjarstvom, z živinorejo in s čebelarstvom. Ta tematika se zdi pesniško malo primerna in zastavlja se vprašanje, ali je mislil Prešeren v Novi pisariji tudi na Vergilija, ko je nasprotoval kmetijski tematiki v pesništvu.

Oglejmo si začetne verze te pesnitve:

**»Peti, Mecenas, ti hočem, kaj dela polje rodovitno,
kdaj naj se orje, kdaj treba je vezati trte na breste,
pel bom o reji govedi, o skrbi za koze in ovce,
koliko dobrih izkušenj zahtevajo varčne čebele.«**

Primerjajmo s povedanim citat iz Prešernove Nove pisarije:

**»Bom pel: gosence kaj na repo varje,
kak prideluje se krompir najbolji,
kako odpravljajo se ovcam garje.«**

V 2. knjigi nagovarja Vergilij boga Bakha in ga prosi za pomoč:

**»Semkaj potrudi se, Bakhus, le pridi, sezuj se in potlej
tlači z menoj bosonog v kadeh nakopičeno grozdje.«**

Tudi tretja knjiga se začneja z božansko udeležbo:

**»Tudi o tebi bom, Pales mogočna, zapel in o tebi
slavni amfriški pastir, pa o gozdih in rekah Liceja.«**

OPOMBA: Pales je manj znana boginja živinoreje, slavni amfriški pastir pa je bog Apolon, ki je nekoč pasel črede kralja Admeta ob reki Amfris. Mitološki liki in elementi mitoloških zgodb pa so vsekakor vidni estetski dodatek k obravnavi poljedelstva.

V 4. knjigi o čebelarstvu je ponovno nagovorjen Vergilijev dobrotnik Mecenas:

**»Zdaj bom zapel še o daru nebeškem, o rosi presladki,
pel bom o medu. Še tale naj pesem ti vseč bo, Mecenas.«**

Na knjižnem ovitku Bukolik in Georgik preberemo med drugim tole: »Sloves Georgik temelji na lepoti njihovih ekskurzov, kjer se pesnik zdaj zamišljeno, zdaj navdušeno potaplja v čuda stvarstva in podoživlja njih trpkolepo eksistenco.«

3. ENEIDA je glavno Vergilijevo delo in glavna rimska pesnitev. Razdeljena je na 12 spevov /očitno v spoštovanju do Homerja, katerega oba epa sta razdeljena na 24 spevov!/, a ni povsem dokončana. Baje je hotel avtor svoj ep pred smrtjo celo uničiti, a mu to ni bilo dopuščeno. Vergilij zelo sledi Homerju, in sicer ustreza začetnih 6 spevov Odiseji /dogajanja na morju in ob morju/, naslednjih 6 spevov pa Iliadi /boji na kopnem/. Ep obsega nekaj manj kot 10.000 verzov heksametrov. Začetna verza Eneide v prevodu Frana Bradača:

**»Pojem o bojih moža, kateri po sili usode
prvi prišel je na begu iz Troje v deželo Italsko.«**

BISTVENA VSEBINA ENEIDE

Sin Venere /Afrodite/ in Trojanca Anhiza Enej je s tovariši po številnih prigodah pripotoval v Afriko na dvor kartažanske kraljice Didone. Tu pripoveduje svojo zgodbo od razrušenja Troje do prihoda v Kartagino /retrospektiva, podobna

Odisejevi pripovedi pri Fajakih/. Enej je po padcu Troje vzel s seboj očeta Anhiza in sina Jula Askanija, ženo Kreuso, Priamovo hčer, pa je po volji bogov moral pustiti v Troji /s tem mu je bila v nadaljevanju omogočena nova zveza s kako politično vplivno žensko!/. Enej išče novo domovino zase in za preostale Trojance in se ustavlja na več krajih na istem sredozemskem prostoru kot Odisej. Didona bi rada zadržala Eneja, vendar Enej po volji bogov nadaljuje svojo pot. Didona tedaj v žalosti naredi samomor. /tu je nekaka mitska osnova za poznejšo sovražnost med Rimom in med Kartagino!/.

Enej pride s tovariši na obalo Italije. Tu ga kumska Sibila pouči o poti v Had. Tako se Enej /kot že prej Odisej/ napoti v Had in se tam pogovarja z umrlimi /prim. v zvezi s tem Dantejevo pot po onstranstvu v Božanski komediji - po Peklu in po Vicah vodi Danteja Vergilij!/. V nadaljnjih spevih vodi Enej boje z italjskimi plemeni, zlasti z rutulskim kraljem Turnom. Eneja podpira njegova mati Venera, proti njemu pa rovari Junona. Po več bojih se Enej in Turnus spoprime v dvoboju /podobnost z dvobojem med Ahilom in med Hektorjem/. Enej v boju zmaga in ubije nasprotnika. S tem se Eneida konča in kar čutimo, da še nekaj manjka.

POZGODBA ENEIDE

Z zmago v omenjenem boju se Trojanci udomijo v Italiji. Enej se poroči z Lavinijo, hčerjo kralja Latina /!/. Za njim zavlada Jul Askanij /iz njega so izvajali svoj rod Julijci, družina Julija Cezarja - Avgust je bil Cezarjev pranečak in posinovljenec, torej je bil tudi on božanski!/. Julu Askaniju pa sledi Enejev sin z Lavinijo Silvij. S tem je dokončno potrjena zveza med prišleki in med domačini.

Nato sledijo rodovi vladarjev do Numitorja in do Amulija oziroma do Romula in do Rema. Mit o Eneju in o njegovih naslednikih je svojska razlaga o naselitvi Trojancev /Etruščanov?/ v Italiji. Eneida pa je eden glavnih evropskih epov.

Esejistično delo o Vergiliju: Theodor Haecker: Vergilij - oče Zahoda, 2000.

Roman o Vergiliju: Hermann Broch: Vergilova smrt.

PUBLIJ OVIDIJ NAZO

PUBLIJ OVIDIJ NAZO, omenjen že pri liriki, je bil še pomembnejši kot epik. V slovenščini je kar dobro predstavljen. Knjižne izdaje Ovidijeve epike:

1977 - Metamorfože: izbor /prevod Kajetan Gantar/.

2002 - Umetnost ljubezni /Ars amatoria/ /prevod Barbara Šega Čeh/.

2004 - Zdravila za ljubezen /Remedia amoris/ /prevod Barbara Šega Čeh/.

2009 - Rimski koledar /Fasti/ /prevod Nada Grošelj/.

2010 - Umetnost ljubezni - Nega ženskega obraza /prevod Barbara Šega Čeh/.

2015 - Metamorfoze I-III /prevod Barbara Šega Čeh/.

OPOMBA: Priredbo Ovidijeve Umetnosti ljubezni v prozi je iz francoščine prevedel Slavko Krušnik že leta 1957.

UMETNOST LJUBEZNI je poučna pesnitev o ljubezenskem zbliževanju v treh delih. Prvi in drugi del sta namenjena moškim, tretji del pa ženskam. Pesnitev se začne takole:

**»Kdor je med nami morda še neuk v ljubezenski stroki,
pesem je učbenik zanj, več bo ljubimec odslej.«**

Pesnitev ni kaka Kamasutra, ampak se ukvarja predvsem z družabnimi in s psihološkimi elementi ljubezenskih odnosov. V drugi knjigi doda avtor nekaj znanih mitskih zgodb /Dedal in Ikar, Odisej in Kalipso, Venera in Vulkan/ in omeni več psiholoških dogajanj. S posteljnimi nasveti pa pesnik ni radodaren in pravi:

»Muza, le zunaj obstoj, v spalnico vhod je zaprt!«

Tretji /ženski/ del se začne z mitsko obarvanim distihom:

**»Grke sem zdaj oborožil za boj z Amazonkami, čas je,
Pentezileja, da ti s četo orožje dobiš.«**

OPOMBA: Pentezileja je bila kraljica Amazonk.

Pri posteljni dejavnosti je pesnik manj zadržan kot pri moških, saj pravi:

**»Tega, kar zdaj naj sledi, me je sram, toda Venera blaga
pravi: 'Kar vzbuja ti sram, zlasti je najina skrb.'«**

S svojim poučevanjem ljubezni se pesnik pohvali tako pri moških kot pri ženskah in sklene svojo pesnitev z verzoma:

**»Nekdaj so mladci, tako naj zdaj trumoma moja dekleta
bojni označijo plen: 'Nas pa je Nazo učil.'«**

ZDRAVILA ZA LJUBEZEN so svojska dopolnitev Umetnosti ljubezni. Če je prva knjiga ljubezensko strast podžigala, jo druga knjiga blaži ali kar zdravi. Zdravilnih nasvetov je kar nekaj in bolniki ali bolnice jih lahko preskusijo. Pesnik nas obdari tudi z mitskimi zgodbami /Odisej in Kirka, Hrizeida in Brizeida, Filida in Demofont/.

Najpomembnejše Ovidijevo delo so vsekakor METAMORFOZE /PREOBRAZBE/. Tehnični podatki o tem delu: 15 knjig, 250 mitskih zgodb in 12.000 verzov heksametrov. Časovni razpon zgodb je kar najširši: od nastanka sveta do Ovidijevega časa, ko se Cezar preobrazi v zvezdo.

Smiselno je navesti pesnikov Proemij /Uvod/ v Metamorfoze /prevod Kajetana Gantarja/:

»Duh mi veli, naj opevam spremembe oblik, preobrazbe v nova telesa. Bogovi, navdihnite moje početje - vse te spremembe ste vi povzročili - in spev nepretrgan snujte od prvih početkov sveta do mojega časa!«

Navedimo nekaj mitskih zgodb iz Metamorfoz v Gantarjevem izboru /1977/: Štiri dobe človeštva, Vesoljni potop, Devkalion in Pira, Apolon in Dafna, Evropa, Narcis in Eho, Venera in Mars, Perzej in Andromeda, Dedal in Ikar, Filemon in Bavkida, Orfej in Evridika, Akis in Galateja, Enejeva apoteoza.

Žal je zastala načrtovana celotna izdaja Metamorfoz v slovenščini. Izšle so le začetne tri knjige.

Zadnje Ovidijevo epsko delo je poučna pesnitev RIMSKI KOLEDAR /FASTI/. Ovidij je upesnil celotni koledar prve polovice leta. Ostaja nejasno, ali ni napisal nadaljevanja ali pa je nadaljevanje izgubljeno. Verjetnejša je prva različica, saj pesnik v Tomih najbrž ni imel ne veselja ne volje, da bi nadaljeval delo, ki je bilo v Rimu mišljeno kot pesnikov državotvorni popravek njegovih mladostnih erotičnih blodenj.

Roman o Ovidiju: Christoph Ransmayr: Poslednji svet: Z Ovidovim repertoarjem.

V prvem stoletju n.š. sta pomembna epika še **MARK ANEJ LUKAN** z zgodovinskim epom v 10 spevih Farzalia /o spopadu Cezarja in Pompeja/ ter **PUBLIJ PAPINIJ STACIJ** z epom Tebaida /tematika Sedmerice proti Tebam/.

Omeniti kaže še basnopisca **FEDRUSA** /živel je na prehodu obeh štetij/. Sledil je vzorom Grka Ezopa.

KLAVDIJ KLAVDIJAN

Pregled rimske epike končajmo s **KLAVDIJEM KLAVDIJANOM** /živel je na prehodu 4. in 5. stoletja/. Po rodu je bil Grk, a je pesnil v latinščini. Bil je dvorni pesnik cesarja Honorija in slavilec vojskovodje Stilihona. Ob različnih pesmih je napisal tudi nedokončano pesnitev v treh knjigah Ugrabitev Prozerpine /prevod Nada Grošelj, 2006/. Gre za znano mitsko temo, ko bog Podzemlja Had /Pluton/ ugrabi na Zemlji svojo nečakinjo Perzefono /Prozerpino/, hčer svoje sestre, boginje rodovitnosti, Demetre /Cerere/.

3. RIMSKA DRAMATIKA

Kot pri rimski epiki je tudi začetnik rimske dramatike isti avtor: latinizirani Grk LIVIJ ANDRONIK /3. stoletje/. Znanih je 9 naslovov njegovih tragedij - brez izjeme gre za grške mitološke teme. Tudi naslednji dramatik 3. stoletja NAJVII /NEVIJ/, ENIJ in PAKUVIJ so poznani zgolj po naslovih svojih iger ali po fragmentih iz iger.

TIT MAKCIJ PLAVT

Prvi avtor s precej ohranjenim opusom je TIT MAKCIJ PLAVT /okoli 253 - okoli 184/. Bil je sprva igralec in je morda igral v ljudski komediji atelani vlogo Makusa /Butca/, odtod najbrž njegovo drugo ime Makcij. Plavt pa naj bi pomenilo Ploskonog. Ohranjenih je 20 Plavtovih komedij in večji fragment 21. komedije. Pri njem gre za spoj grške nove komedije /Menander/ in rimske ljudske igre. Prevlada domačega humorja nad grškim književnim izročilom je prinesla avtorju veliko popularnost. Njegov mlajši tekmeč Terencij je ostal v Plavtovi senci. Plavt je vplival tudi na evropsko komediografijo od renesanse dalje.

Marko Marinčič je v spremni besedi k Plavtovima Dvojčkoma, 2000, prevedel Plavtov nagrobni napis /napisal ga je morda Plavt sam/:

**»Odkar je Plavta vzela smrt, Komedijska žaluje,
scena je prazna, Smeh, Igrivost in Dovtip
in brezštevilni ritmi /numeri innumer/ so vsi v eno zajokali.«**

Pregled Plavtovih komedij v slovenščini:

1967 - Dvojčka /prevod Anton Sovre - prevod Jera Ivanc, 2000/.

1970 - Amfitruo /prevod Kajetan Gantar/. /2. izdaja 2016/.

1971 - Hišni strah /prevod Kajetan Gantar/.

1991 - Aulularia ali Komedijska o loncu /prevod Kajetan Gantar/.

1994 - Bahavi vojščak /prevod Alojz Rebula/.

2010 - Kljukec /original: Pseudolus/ /prevod Nada Grošelj/.

2013 - Osli /prevod Marko Marinčič/.

2017 - Perzijec - Kazina /prevod Nada Grošelj/.

2018 - Tri pustolovske fantazijske komedije /Trgovec - Trinovčevo - Stihus: prevod Nada Grošelj/.

2019 - Komedija prepoznavne /Komedija iz škatlice - Striček iz Kartagine - Rilčkar - Epidik: prevod Nada Grošelj/.

OPOMBA: V načrtu je izdaja celotnega Plavtovega dela v slovenščini. Manjkajo nam torej še 4 neprevedene Plavtove komedije.

Obrisno si bomo ogledali 4 Plavtove komedije, in to z vidika vplivnosti na poznejšo evropsko komediografijo.

DVOJČKA /original Menaechmi - slovensko Menehna/. V novem prevodu /2000/ sta dvojčka imenovana Menajhmus I in Menajhmus II, v Sovretovem prevodu pa sta Menehmus Dračan in Menehmus Sirakužan.

Dvojčka sta po sili razmer že od otroštva živela ločeno. Ko se dvojček Sirakužan pojavi v Draču, se sproži vrsta zapletov, saj ju ljudje zamenjujejo. V tem je bistvo te komedije. Na koncu pride do anagorizma in do srečnega konca. Igra je pozneje vplivala na znano Shakespearovo Komedijo zmešnjav.

AMFITRUO /grški Amfitrion/ je tebanski vojskovodja, ki ima zvesto ženo Alkmemo. Pohotni Zevs si jo hoče pridobiti in pride k njej v podobi njenega moža. Iz te zveze se je rodil glavni grški junak in polbog Heraklej. Dogajanje poteka v Tebah. Poigravanje bogov z ljudmi je že zunaj komičnega. Zastavlja se vprašanje: ali sta tebanska zakonca ob Zevsovem posegu počaščena ali onečaščena?! Motiv je bil pozneje često uporabljen. Omenimo le tri pomembne dramatike amfitrioniste: Molière, John Dryden in Jean Giraudoux.

AULULARIA ALI KOMEDIJA O LONCU. Dogajanje igre poteka v Atenah. Starec Evklion je v nenehnih skrbih za svoj hišni zaklad, za lonec z zlatom. Spretni suženj /čest tip pri Plavtu/ pa mu lonec izmakne in ga preda svojemu gospodarju Likonidu, snubcu Evklionove hčere. Likonid vrne zlato Evklionu in si pridobi oboje: nevesto in zlati lonec, svojega sužnja Strofila pa osvobodi. Iz Aulularie izhajajo komedije o skopuhih. Dve znani izpeljavi: Marin Držić: Skopuh in Molière: Skopuh.

BAHAVI VOJŠČAK /Miles gloriosus/. Dogajanje poteka v Efezu. Stolpolom je vojak, ki se rad hvali in je rad hvaljen. Naivnega bahača si spretneži privoščijo in ga pripravijo za ljubezensko prigodo, a Stolpolom ostane navsezadnje brez prigode in ga v tuji hiši celo pretepejo. Tip bahavi vojak je postal pozneje v italijanski ljudski komediji tip Capitano.

PUBLIJ TERENCEJ AFRIČAN

PUBLIJ TERENCEJ AFRIČAN /okoli 190 - 159/ je bil osvobojeni suženj. Kot dramatik je sledil grški novi komediji, predvsem Menandru, in je napisal 6 komedij: Dekle z Androsa, Tašča, Samomuk, Evnuh, Formion in Brata. Posebnost je, da so se ohranile vse te komedije!

Terencij v slovenščini

1981 - Evnuh /prevod Kajetan Gantar/.

2007 - Dekle z otoka Androsa /prevod Kajetan Gantar/.

2011 - Brata /prevod Marko Marinčič/

Najbolj razgibana avtorjeva komedija je EVNUH, v kateri se kar dva brata trudita, da prideta do svojih izbrank, eden pa uspe priti do svoje izbranke v preobleki evnuha. V komediji ali bolj v poučni igri BRATA imamo ob glavni dvojici starejših bratov še mlajša brata, sinova Demee, enega od starejših bratov. Mikion je lahkomiselni in liberalni brat, Demea pa težkomiselni brat ali tip Čemernež. Gre za tehtanje med dvema psihološkima tipoma.

Če izhaja izrek ***Homo homini lupus*** /Človek človeku volk/ od Plavta, pa označuje Terencijevo humanistično idejnost izrek ***Homo sum, humani nihil a me alienum puto*** /Človek sem, nič človeškega mi ni tuje/.

Terencijeve /enako že Menandrove/ komedije so močno tipizirane. Glavne značilnosti so: generacijska problematika /starci - mladci/, razredna problematika /gospodarji sužnjev - sužnji/ in pa ljubezenska zgodba z mlado udeležbo.

LUCIJ ANEJ SENEKA

Tako kot oba komediografa iz časa republike je pisal pod grškim vplivom tudi tragediograf iz cesarskega časa LUCIJ ANEJ SENEKA, tudi Seneka Filozof ali Seneka Mlajši /okoli 1 pred n.š. - 65/. Doma je bil iz španske Kordobe in je bil sin Seneke Starejšega ali Seneke Retorja. Študiral je v Rimu, nato pa več let bival v Egiptu zaradi slabega zdravja. Po vrnitvi v Rim se je vključil v politiko kot pravnik in kot govornik ter je prišel v senat. Za časa Kaligule mu je pretila smrt. Cesar Klavdij pa ga je na pobudo žene Mesaline pregnal na Korziko /41-49/. V Rim se je vrnil po Mesalinini smrti in ob podpori nove Klavdijeve žene Agripine. Postal je učitelj Agripininega sina iz prvega zakona Nerona in bil politično vpliven na začetku Neronovega vladanja. Neron, ki je dal ubiti Klavdijevega sina Britanika in lastno mater Agripino, je obsodil na smrt zaradi suma zarote kar tri znane književnike: Seneko, Lukana in Petronija.

Seneka je sicer bolj znan kot stoični filozof. Napisal pa je tudi 9 tragedij: Besni Herkul, Trojanke, Feničanke, Medeja, Fedra, Ojdip, Agamemnon, Tiest in Herkul z Ojte /Senekovo avtorstvo te tragedije je dvomljivo/.

Senekove tragedije v slovenščini:

2008 - Medeja /prevod Jera Ivanc/.

2011 - Ojdip /prevod Brane Senegačnik/.

2015 - Tiest /prevod Jera Ivanc/ /Tiest spada v družinsko predzgodbo Agamemnona./

2017 - Fedra /prevod Brane Senegačnik/.

Senekove tragedije so bolj bralne kot gledališko učinkovite. O tem priča tudi uprizoritev njegove Medeje v ljubljanski Drami.

NEZNANI AVTOR

Dodati je treba še zgodovinsko dramo /preteksto/ neznanega avtorja OKTAVIJA /prevod Jera Ivanc, 2012, latinsko-slovenska izdaja/. Gre za edino v celoti ohranjeno dramo iz rimske zgodovine. V njej je prikazana nesrečna usoda hčere cesarja Klavdija in žene cesarja Nerona Oktavije. Dogajanje drame je postavljeno v leto 62.

Oktavija je že v rani mladosti doživela usmrtitev svoje matere Mesaline, umor svojega očeta Klavdija in umor svojega brata Britanika. Umora slednjih dveh sta bila delo njenega moža Nerona, s katerim se je poročila pri 13 letih.

Leta 62 se je Neron pripravljaj na poroko z novo ženo Popejo in se je hotel Oktavije znebiti. V sami drami je izgnana, pozneje v izgnanstvu pa umorjena.

Oktavijin zadnji pogovor z zborom državljanov v drami se začinja takole:

***»Glej, tudi mene pošilja divji
tiran med žalostne sence umrlih.
Čemu to brezplodno, nesrečno čakanje?
Peljite me v smrt, ki vam usoda
je dala to moč!«***

4. RIMSKA PROZA

Tako kot pri Grkih je tudi pri Rimljanih leposlovne proze malo, zato se moramo informativno ustaviti pri neleposlovni prozi.

ZGODOVINSKA PROZA

KATON CENZOR

KATON CENZOR /tudi KATON STAREJŠI/ /okoli 234-149/ je bil vojak, politik, govornik in pisec. Njegovo zgodovinsko delo ima naslov Izvori /Origines/. Obravnava začetno dobo rimske zgodovine, delo pa je ohranjeno le fragmentarno. Katon je tipični rimski konservativec in ni naklonjen grški kulturni prevladi.

GAJ JULIJ CEZAR

GAJ JULIJ CEZAR /100 - 44/, vojskovodja in politik, se je uveljavil tudi kot zgodovinar oziroma kot spominopisec. V slovenščini imamo njegovo znano delo Galska vojna /prevod Janez Fašalek, 1970, 1999/. Delo je pravzaprav spominska obravnava lastnega osvajanja Galije. O sebi piše avtor v tretji osebi /prim. že Ksenofon!/.

Cezar je bil pomemben člen v dolgoletnem klasičnem izobraževanju. S prvim stavkom iz Galske vojne /Galia omnis divisa est in partes tres./ se je začel pouk latinske književnosti v nekdanjih klasičnih gimnazijah.

Nedokončano Cezarjevo delo je Državljanska vojna, v kateri je avtor opisal svoje bojevanje s Pompejem. O Cezarju je napisana množica del, postal je junak romanov in dram.

Romani o Cezarju v slovenščini:

1931 - Mirko Jelušič: Cezar: roman.

1960 - Thornton Wilder: Marčeve ide.

1975 - Bertolt Brecht: Posli gospoda Julija Cezarja: Nedokončan roman.

2005 - Max Gallo: Julij Cezar.

2005 - Conn Iggulden: Imperator: Rimska vrata /1. del/.

2006 - Conn Iggulden: Imperator: Smrt kraljev /2. del/.

2007 - Conn Iggulden: Imperator: Polje mečev /3. del/.

2008 - Conn Iggulden: Imperator: Bogovi vojne /4. del/.

Pomembni drami o Cezarju

William Shakespeare: Julij Cezar.

George Bernard Shaw: Cezar in Kleopatra.

GAJ SALUSTIJ KRISP

GAJ SALUSTIJ KRISP /86-35/ je bil politik in vojak ter Cezarjev pristaš. Dve njegovi deli sta tudi v slovenščini.

1924 - Vojna z Jugurto /prevod Anton Dokler - prevod Jože Šmit, 1968, z naslovom Jugurtinska vojna/.

1968 - Katilinova zarota /prevod Jože Šmit/. Obe deli sta izšli v knjigi Vojna in prevrat, v kateri sta izšli še Pismi Cezarju /prevod Jože Šmit/, ki pričata o prijateljskih stikih med obema politikoma in zgodovinarjema.

TIT LIVIJ

TIT LIVIJ /59 - 17 n.š./ je bil glavni zgodovinar Avgustove dobe. Njegova Zgodovina v 142 knjigah je le delno ohranjena, znana pa je bolj pod naslovom Od ustanovitve Mesta /Ab Urbe condita/. Avtor prikazuje celotno rimsko zgodovino od začetkov do Avgustove dobe.

PUBLIJ KORNELIJ TACIT

PUBLIJ KORNELIJ TACIT /okoli 55 - okoli 117/ je glavni zgodovinar t.i. srebrne dobe /1. - 2. stoletje/. Bil je tudi znan politik in govornik. Njegovo glavno delo so Anali /Letopisi/ /prevod Fran Bradač, 1968/ ali z drugim naslovom Od smrti božanskega Avgusta. Obravnavano je obdobje cesarjev Tiberija, Kaligule, Klavdija in Nerona. Delo pa ni ohranjeno v celoti, saj manjkajo 4 knjige /vseh knjig je 16/.

Drugo Tacitovo delo so Historije /Zgodovine/. Obravnavajo čas od Neronove smrti /69/ do Domicijanove smrti /96/. Ohranjen pa je le začetni del, ki sega do leta 70 /Titovo obleganje Jeruzalema/. Za razgled lahko uporabimo hrvaški prevod Historije, 1987.

V slovenščini imamo še eno Tacitovo knjigo, ki združuje 3 krajša dela: Pogovor o govornikih - Agrikola - Germanija /prevod Matej Hriberšek, 2004/. Gre za dvojezično latinsko-slovensko izdajo.

Pogovor o govornikih je v zvezi z avtorjevo poklicno dejavnostjo. Agrikola je življenjepis znanega rimskega vojskovodje in tudi Tacitovega tasta.

Germanija pa je geografsko-etnografski opis, saj so bili Germani kot nevarni sosodje za Rimljane še posebej zanimivi.

GAJ SVETONIJ TRANKVIL

GAJ SVETONIJ TRANKVIL /okoli 75 - 143/ je bil odvetnik in učitelj retorike, pozneje pa tajnik cesarja Hadrijana. Njegovo glavno delo je Dvanajst rimskih cesarjev /prevod Jože Šmit, 1960/. Gre za biografije od Cezarja /ki še ni bil cesar!/ do Domicijana, torej za cesarje v prvem stoletju n.š.

FILOZOFSKA PROZA

Rimljani imajo tovrstne proze razmeroma malo, kar kaže na to, da rimska praktična treznost ni bila nagnjena k filozofiranju. Sicer pa so Rimljani sledili helenističnim filozofskim smerem, zlasti epikurejstvu /npr. Lukrecij Kar/ in stoicizmu /npr. Seneka/. Najbolj značilen pa je za Rimljane eklekticizem /filozofija, ki povezuje različne miselne sisteme/ /npr. Cicero/.

MARK TULIJ CICERO/N/

MARK TULIJ CICERO/N/ /106-43/ je bil vojak, pomemben politik, znamenit govornik in pisec različnih, tudi filozofskih del. V času državljanske vojne med Cezarjem in med Pompejem je bil na Pompejevi strani, a Cezar je bil do njega odpuščajoč. Ko pa je po umoru Cezarja v govorih napadal cezarjevca Marka Antonija, ga je dal slednji leta 43 ubiti. Rimska politika je terjala številne žrtve tudi pri literatih.

Ciceronova filozofska dela v slovenščini

1972 - Največje dobro in največje zlo /prevod Fran Bradač in Tone Ločniškar/. Knjiga je polemika z epikurejstvom in s stoicizmom, avtor pa navsezadnje podpre akademsko-peripatetični nauk.

2004 - Lelij - O prijateljstvu /prevod Barbara Zlobec Del Vecchio. Dvojezična latinsko-slovenska izdaja.

2010 - O prerokovanju /prevod Nada Grošelj/.

2011 - O dolžnosti /prevod Nada Grošelj/. Zadnji Ciceronov spis.

2018 - Pogovori v Tuskulu /prevod Polonca Zupan/. Delo je nastalo ob koncu Ciceronovega življenja leta 44 /prim. leto Cezarjeve smrti!/.

LUCIJ ANEJ SENEKA

LUCIJ ANEJ SENEKA /okoli 1 pred n.š. - 65/ je bil omenjen že pri dramatiki. Kot filozofski stoik je tudi umrl, potem ko ga je Neron obsodil na samomor.

Senekova filozofska dela v slovenščini

1966 - Pisma prijatelju /prevod Fran Bradač, 2. izdaja 2004/ so avtorjevo glavno tovrstno delo.

2001 - O srečnem življenju in druge razprave /prevod Brane Senegačnik/. Razen naslovne razprave vsebuje knjiga še: O prostem času, Tolažba za Marcijo /odlomki/ in O kratkosti življenja /odlomki/.

V nadaljevanje stoične filozofije spada še cesar MARK AVRELIJ /2. stoletje/, a njegov Dnevnik je pisan v grščini.

GOVORNIŠKA PROZA

MARK TULIJ CICERO/N/

Tovrstna proza se je najbolj razvila v času republike, ko je bil možen tudi sovražni politični govor. Čas cesarstva je dopuščal le slavnice govore vladarjem in pa strokovne sodne govore.

Najpomembnejši rimski govornik, obenem eden glavnih rimskih kulturnikov in vzorni mojster klasične latinščine je bil MARK TULIJ CICERO/N/ /106-43/. Znan je bil kot politični in kot sodni govornik, obenem pa je tudi teoretično pisal o govorništvu.

Med njegovimi govori so znani: Proti Veresu /le-ta je bil sicilski propretor, ki je izkoriščal provinco/, Proti Katilini /le-ta je bil zarotnik proti republiki - prim. Salust: Katilinova zarota/ in filipike /sovražni govori/ proti Marku Antoniju /povod za Ciceronovo smrt/.

Ciceronovi govori v slovenščini in njegova knjiga o govorništvu

2001 - Zagovor Marka Kajlija Rufa /prevod Matjaž Šabič/ - v: Antologija antičnega govorništva.

2008 - In Catilinam orationes IV - Štirje govori proti Katilini /prevod Barbara Zlobec Del Vecchio/. Dvojezična latinsko-slovenska izdaja.

2002 - O govorniku: trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu /prevod Ksenja Geister/.

Romana o Ciceronu: Robert Harris: Imperij, Robert Harris: Zarota.

ZNANSTVENA PROZA

GAJ PLINIJ SEKUND

Tip znanstvene proze najbolje predstavlja GAJ PLINIJ SEKUND ali PLINIJ STAREJŠI /23 - 79/. Bil je široko razgledan učenjak, pravcati polihistor, pisec obsežnega dela v 57 knjigah Zgodovina narave /Naturalis historia/. Zaradi svoje znanstvene vedoželjnosti je celo umrl, saj se je leta 79 preveč približal izbruhu Vezuva in se zastrupil z vulkanskimi plini.

V slovenščini imamo izbor iz njegovega dela z naslovom

Naravoslovje: Izbrana poglavja /prevod Matej Hriberšek, 2012/ in še:

Naravoslovje 1: knjige 1-6: Kozmologija in geografija /prevod Matej Hriberšek, 2012/.

Naravoslovje 2: knjigi 7 in 8: Antropologija in zoologija /prevod Matej Hriberšek, 2015/.

Naravoslovje 3: knjige 9 - 11: Zoologija in primerjalna anatomija /prevod Matej Hriberšek, 2016/.

LEPOSLOVNA PROZA

GAJ PETRONIJ ARBITER

Kot pri Grkih je tudi pri Rimljanih leposlovne proze malo. Izstopata dva avtorja. Prvi je GAJ PETRONIJ ARBITER /? - 66/, politik in Neronov dvorjan. Neron ga je obsodil na samomor. Petronij je le verjetni avtor tega fragmentarno ohranjenega romana Satirikon /prevod Primož Simoniti, 1975, 1987, 2006/.

Sestavni deli fragmentov: V grškem mestu - Pojedina pri Trimalhionu - Eumolp - Na morju - Dogodivščine v Krotonu. Okvirna pripoved pa je po izjavi našega prevajalca v spremni besedi k romanu taka: "Mlad mož po imenu Enkolpij pripoveduje o svojih dogodivščinah, ki jih je doživljal na dolgi poti skozi razne dežele in mesta...."

Najbolj znani fragment iz romana je Pojedina pri Trimalhionu /prevod Jože Glonarja že leta 1919 - takrat pisano: Trimalhionu/. Gre za realistični prikaz sodobnega rimskega življenja s satirično intonacijo. Trimalhion je osvobojenec in v času dogajanja bogat poslovnež. Kot tak prireja uživaške pojedine...

Kako označiti to nenavadno delo? Prevajalec v spremni besedi pravi tole: " Če se vrnemo k vprašanju literarne vrste, se zdi za Satirikon še najbolj ustrezna tista sodba, ki vidi v njem ustvarjalno sintezo parodično zasukanega grškega ljubezenskega romana ter rimske satire z njenim duhom, obliko, scenami in značaji, pri čemer je v epizode natresena pisana množica motivov in prvin iz drugih literarnih vrst, iz mima, epa, drame, komedije, retorične deklamacije, diatribe, lirike in še česa." /!/"

LUCIJ APULEJ

Drugi pomembni pisatelj je LUCIJ APULEJ /okoli 125 - okoli 170/, po rodu iz Afrike, kar priča o širini rimske kulture v cesarski dobi. Njegovo glavno delo je pustolovsko-fantastični roman Metamorfoze ali Zlati osel /prevod Primož Simoniti, 1981/. Verjetna osnova za roman je grška, saj tudi pri Lukijanu najdemo zgodbo Lukij ali osel. Pri Apuleju se glavna oseba Lucij že v tretji knjigi /smiselno: v poglavju/ ob neki pustolovščini spremeni v osla in večino romana preživi v oslovski podobi z vsemi spremnimi težavami osla. Proti koncu romana boginja Izida omogoči Luciju ponovno preobrazbo v človeka /v 11., zadnji knjigi/. Lucij je zatem posvečen v Izidine misterije. V romanu opazimo razmah bližnjevzhodnih verstev v rimskem cesarstvu.

Znani odlomek iz romana je pravljica o Amorju in o Psihi /o Telesu in o Duši/ /prevod Antona Sovreta že leta 1925 z naslovom Amor in Psychu/.

Oglejmo si začetek živahne Apulejeve pripovedi: " Jaz pa ti v dobro znanem miletskem slogu napletem vseh vrst zgodbe in te s prijetnim kramljanjem poččečem po blagohotnih ušesih..."

OPOMBA: v... miletskem slogu - avtor namiguje na delo Miletske zgodbe avtorja Aristida Miletčana iz 2. stoletja pred n.š. Vendar se je to delo v času izgubilo. Apulej pa je omenjene zgodbe očitno še poznal.

SENEKA

Še enkrat bo predstavljen SENEKA, ki je napisal tudi Potikvitev: satiro na cesarja Klavdia smrt, vnebohod in pot v pekel. /prevod Anton Sovre - v zborniku Svet humorja in satire: Utrinki dveh tisočletij, 1951/.

Satira je literarno maščevanje Seneke Klavdiju, ker ga je za več let izgnal na Korziko!

GAJ PLINIJ MLAJŠI

Na rob leposlovja spada pisemska proza. Najbolj znani predstavnik te zvrsti je v Rimu GAJ PLINIJ MLAJŠI /okoli 61 - okoli 113/, nečak in posinovljenec Plinija Starejšega. Njegova Pisma je v slovenščino prevedel Fran Bradač leta 1969.

Znameniti sta pismi iz Šeste knjige: šestnajsto in dvajseto pismo, v katerih Plinij sporoča prijatelju Tacitu o usodi strica Plinija Starejšega ob izbruhu Vezuva. K zaključku bežnega pregleda rimske književnosti samo še izrek FINIS CORONAT OPUS.

- Bratož, Rajko: Rimska zgodovina, 1. del: Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana, 2007
- Carcopino, Jérôme: Rim na vzponu cesarstva, 2001
- Cedilnik, Alenka: Ilirik med Konstantinom Velikim in Teodozijem Velikim: Balkansko-podonavski prostor v poročilih Atanzija, Hilarija, Seksta Sholastika, Sozomena, Teodorika in Filostargija, 2002
- Cunliffe, Barry: Rimljani, 1982.
- Curk, Iva: Arma virumque...: Ob tvarnih virih o rimski dobi na Slovenskem, 1999
- Curk, Iva: Rimljani na Slovenskem, 1976
- Eluere, Christiane: Kelti, prvi gospodarji Evrope, 1997
- Grant, Michael: Miti starih Grkov in Rimljanov, 1968
- Hafner, German: Atene in Rim, 1970
- Herm, Gerhard: Kelti, 1983
- Heurgon, Jacques: Življenje in navade Etruščanov, 1982
- Higin /Gaius Iulius Hyginus/: Bajke, 2008
- Hughes, Robert: Rim, 2014
- Janković, Vladeta: Kdo je kdo v antiki: mitologija, zgodovina, umetnost, 2004
- Jordanes: O izvoru in dejanjih Gotov: Getika, 2006
- Kako so živeli Rimljani /zbornik/, 2000
- Kerrigan, Michael: Stari Rim in rimsko cesarstvo, 2002
- Liberati, Anna Karia - Fabio Bourbon: Antični Rim: zgodovina civilizacije, ki je vladala svet, 2000
- Maver, Aleš: Od klinopisa do Teodore: Sprehod skozi zgodovino starega veka, 2018
- Meadows, Gilbert: Mali antični leksikon: Priročnik o ljudeh, krajih in dogodkih, povezanih z grško in rimsko mitologijo, 1995
- Michelet, Jules: Rimska zgodovina, 2013
- Moatti, Claude: Iskanje starega Rima, 1996
- Mommsen, Christian Matthias Theodor: Rimska zgodovina, 1980
- Novak, Iva: Bogovi in junaki v grški in rimski mitologiji, 2012
- Rausch Sven: Rimska antika: Najpomembnejše osebnosti od Romula do Konstantina, 2011
- Schalk, Gustav: Pripovedke o rimskih bogovih in junakih, 1964

- Schmidt, Joel: Slovar grške in rimske mitologije, 1995
- Stoll, W.: Grška mythologija, Rimska mythologija, 1887
- Šašel Kos, Marjeta: Rimsko osvajanje zahodnega Balkana: Ilirik v Apijanovi zgodovini, 2010
- Šašel Kos, Marjeta: Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herdijanu, 1986
- Ventura, Piero in Gian Paolo Ceserani: Pompeji, 1989
- Walter, Gerard: Kartagina in njen konec, 1964
- Winckelmann, Johann Joachim: Zgodovina umetnosti starega veka, 2015
- Winer, Bart: Življenje v starem svetu, 1968

BIOGRAFIJE

AVGUST

Antonio Spinosa: Avgust: veliki slepar, 2013

HANIBAL

Beer, Gerard de: Hanibal: Vojna za prevlado v Sredozemlju, 1995

Lamb, Harold: Hanibal sam proti Rimu, 1969

KLEOPATRA VII.

Abbott, Jacob: Kraljica Egipta Kleopatra, 2017

Grant, Michael: Kleopatra, 1975

Ludwig, Emil: Kleopatra, 1965

Spinosa, Antonio: Kleopatra: kraljica, ki je preslepila samo sebe, 2011

Wertheimer, Oskar von: Kleopatra, 1965

NERON

Massimo Fini: Neron: Dva tisoč let klevet, 2011

ROMUL

Jacob Abbott: Romul, 2018

DELA O RIMSKI KNJIŽEVNOSTI IN O RIMSKIH KNJIŽEVNIKI

Gantar, Kajetan: Študije o Horaciju, 1995

Haecker, Theodor: Vergilij - oče Zahoda, 2000

Marinčič Marko: Carmina docta: Katul in nova poezija, 2018

Veyne, Paul: Rimska erotična elegija - ljubezen, poezija in Zahod, 1992

***IZ LEPOSLOVJA /PREDVSEM PRIPOVEDNA PROZA/ O ČASU
RIMSKE DRŽAVE***

Andres, Stefan: Sinezijeva preskušnja /roman o zatonu antike - 5. stoletje/

Aškerc, Anton: Atila v Emoni /dramska pesnitev/

Baumann, Hans: Vojskoval sem se s Hanibalom /roman/

Brecht, Bertolt: Posli gospoda Julija Cezarja /roman/

Broch, Hermann: Vergilova smrt /roman/

Bulwer-Lytton, Edward George: Poslednji dnevi Pompejev /roman/

Camus, Albert: Kaligula /drama o rimskem cesarju/

Corneille, Pierre: Cina ali Avgustova velikodušnost /tragedija/

Corneille, Pierre: Horacij /tragedija/

Corneille, Pierre: Pompejeva smrt /tragedija/

De Ropp, Robert S.: Če te kdaj pozabim: Roman o padcu Jeruzalema

Detela, Lev: Jantarska zveza /roman/

Dürrenmatt, Friedrich: Romulus Veliki /drama o zadnjem rimskem cesarju/

Ellert, Gerhard: Atila /roman/

Feuchtwanger, Lion: Lažni Neron /roman/

Flaubert, Gustave: Salamambo /roman o Kartagini/

Gallo, Max: Julij Cezar /roman/

Gangl, Engelbert: Mucij Levoroki /dramski prizor/

Gardonyi, Geza: Atila, bič božji /roman/

Gibbins, David: Poslednji evangelij /roman/

- Giovagnoli, Raffaello: Spartak /roman/
Graves, Robert: Jaz, Klavdij /roman o začetnih rimskih cesarjih/
Haggard, Henry Rider: Dekle z biseri: povest iz prve dobe krščanstva
Haggard, Henry Rider: Kleopatra: zgodba o kraljevskem Egipčanu Harmakisu, njegovem padcu in maščevanju, kakor jo je bil sam opisal /roman/
Harris, Robert: Imperij /roman o Ciceronu - 1. del/
Harris, Robert: Pompeji /roman o ognjeniškem uničenju Pompejev/
Harris, Robert: Zarota /roman o Ciceronu - 2. del/
Hergold, Ivanka: Dido /novela o kartažanski kraljici/
Iggulden, Conn: Imperator: Rimska vrata /roman o Cezarju I/
Iggulden, Conn: Imperator: Smrt kraljev /roman o Cezarju II/
Iggulden, Conn: Imperator: Polje mečev /roman o Cezarju III/
Iggulden, Conn: Imperator: Bogovi vojne /roman o Cezarju IV/
Ivanji, Ivan: Dioklecijan /roman o rimskem cesarju/
Janša, Janez: Noriško kraljestvo: Beli panter /roman/
Jelušič, Mirko: Cezar /roman/
Jeske-Choiński, Teodor: Poslednji Rimljani /roman o 4. stoletju/
Koestler, Arthur: Spartak /roman/
Korošak, Vinko: Veliko sonce nad Evropo: na poti od Etrurije do Baltika /roman/
Kosztolanyi, Deszö: Neron, krvavi pesnik /roman/
Kreft, Bratko: Tiberij Grakh /dramski prizor/
Lawrence, Caroline: Dvanajst nalog Flavie Gemine
Lawrence, Caroline: Jupitrovi sovražniki
Lawrence, Caroline: Lavrentski delfini
Lawrence, Caroline: Pirati iz Pompejev
Lawrence, Caroline: Rimski plačanci
Lawrence, Caroline: Skrivnosti Vezuva /roman/
Lawrence, Caroline: Tatovi iz Ostije
Lovrenčič, Joža: Karnska kraljica /povest/
Lovrenčič, Joža: Publius in Hispala: roman iz starega Rima
Malenšek, Mimi: Noriška rapsodija /roman/
Manfredi, Valerio Massimo: Cesarstvo zmajev /roman/

- Manfredi, Valerio Massimo: Poslednja legija /roman/
Mihelič, Mira: Tujec v Emoni /roman/
Morris, Mark: Spartak: Kri in pesek /roman/
Munn, H. Warner: Izgubljena legija: Roman o rimskem imperiju
Orczy, Emmuska: Za Cezarja /roman/
Petersen, Nis: Opankarska ulica: roman iz časa cesarja Marka Avrelija
Quinn, Kate: Hčere Rima /roman/
Quinn, Kate: Ljubica Rima /roman/
Racine, Jean: Berenika /tragedija o palestinski kraljici/
Racine, Jean: Britanik /tragedija o sinu cesarja Klavdija/
Racine, Jean: Mitridat /tragedija o pontskem kralju/
Ransmayr, Christoph: Poslednji svet: Z Ovidovim repertoarjem /roman o Ovidiju/
Rebula, Alojz: V Sibilinem vetru /roman/
Rode, Jože: Spopad pri Mrzli reki /povest o 4. stoletju/
Rozman Roza, Andrej: Neron /igra - scenarij za muzikal/
Sabbach, Pierre in Antoine Graziani: Fanina I-II /roman/
Scarrow, Simon: Brata v krvi /roman/
Scarrow, Simon: Centurion /roman/
Scarrow, Simon: Cesarska straža /roman/
Scarrow, Simon: Dnevi cesarjev /roman/
Scarrow, Simon: Gladiator /roman/
Scarrow, Simon: Grbin in prerokbe /roman/
Scarrow, Simon: Ko orli lovijo /roman/
Scarrow, Simon: Krvavi krokarji /roman/
Scarrow, Simon: Nepremagljivi rimski orli /roman/
Scarrow, Simon: Orel devete legije /roman/
Scarrow, Simon: Orli na pohodu /roman/
Scarrow, Simon: Prelita rimska kri /roman/
Scarrow, Simon: Temne sile Britanije /roman/
Scarrow, Simon: V znamenju orla /roman/ /serija lahkih romanov!/
Shakespeare, William: Antonij in Kleopatra /tragedija/

- Shakespeare, William: Julij Cezar /tragedija/
Shakespeare, William: Koriolan /tragedija o rimskem vojskovodji/
Shakespeare, William: Tit Andronik /tragedija o rimskem plemiču/
Shakespeare, William: Ugrabitev Lukrecije /pesnitev/
Shaw, George Bernard: Androkles in lev /drama /
Shaw, George Bernard: Cezar in Kleopatra /drama/
Sienkiewicz, Henryk: Quo vadis ? /roman o času cesarja Nerona - 1. stoletje/
Sivec, Ivan: Zadnji keltski poglavar: povest /Rimljani na naših tleh I/
Sivec, Ivan: Usodna Emonska lepotica: povest /Rimljani na naših tleh II/
Sivec, Ivan: Burja nad Mrzlo reko: povest /Rimljani na naših tleh III/
Sivec, Ivan: Atila, šiba božja: povest /Rimljani na naših tleh IV/
Stritar, Josip: Regulovo slovo /dramski prizor/
Sutcliff, Rosemary: Orel devete legije /roman/ (2. stoletje)
Toman, Josef: Sonce je zašlo nad Rimom /roman o času cesarjev Tiberija in Kaligule/
Vidal, Gore: Julijan /roman o rimskem cesarju/
Waltari, Mika: Turms Nesmrtni: Roman o Etruščanu Turmsu 520 do 450 pred n.št.
Wilder, Thornton: Marčeve ide /roman o Cezarju/
Williams, John: Avgust /roman o rimskem cesarju/
Yourcenar, Marguerite: Hadrijanovi spomini /roman o cesarju Hadrijanu/

DELA O RIMSKI ZGODOVINI IN O RIMSKI KULTURI V JUGOSLOVANSKIH JEZIKIH

Budimir, M.: Pregled rimske književnosti

Burckhardt, Jacob: Doba Konstantina Velikog

Cazenave, Michel in Roland Huguët: Ludi carevi: Pokušaj povijesne mitološke analize

Cermanović-Kuzmanović, A.: Rimska keramika

Etruska umetnost

Gavela, Branko: Etrurci: Istorija, kultura, umetnost

Grimal, Pierre: Rimska civilizacija

Mannix, Daniel P.: Oni moraju umrijeti

Marcadé, Jean: Roma Amor: Esej o erotskim elementima u umjetnosti Etruščana i Rimljana

Maškin, N.A.: Istorija starog Rima

Montesquieu, Charles-Louis de Secondat: Razmatranje o razlozima veličine Rimljana i njihove propasti

Oswalt, S.G.: Grčka i rimska mitologija

Perowne, S.: Rimska mitologija

Rabar, I.: Povijest carstva rimskoga

Rađanje evropske civilizacije: Grčka i Rim

Rendić-Miočević, Duje: Iliri i antički svijet: ilirske studije...

Seider, R.: Rimsko slikarstvo

Srejović, D.: Rečnik grčke i rimske mitologije

Stipčević, Aleksandar: Iliri: Povijest, život, kultura

Timofejev, N.K.: Mitologija i religija Etruraca

Tomić, P. N.: Povijest rimska

Tronski, I.M.: Povijest antičke književnosti

Zamarovsky, Vojtech: Junaci antičkih mitova: leksikon grčke i rimske mitologije

Zamurović, A.: Mitologija Grka i Rimljana

Žeželj, M.: Augustovo doba

DODATEK

SLOVENSKE KNJIŽNE ZBIRKE Z ANTIČNO TEMATIKO

Zbirka **CVETJE IZ DOMAČIH IN TUJIH LOGOV**: Svetovno slovstvo, Ljubljana 1942-1944, Družba sv. Mohorja

1. HOMER: Iliada
2. SOFOKLES: Kralj Oidipus

Zbirka **IZ ANTIČNEGA SVETA**

Maribor, Obzorja 1962-2000, Litera 2004-2008

1. PLINIJ MLAJŠI: Pisma
2. AJSHIL: Uklenjeni Prometej
3. EVRIPID: Medeia - Hipolitos - Ion
4. VERGILIJ: Bukolika in Georgika
5. VERGILIJ: Eneida
6. PLATON: Protagoras
7. HORACIJ: Pesmi
8. SENEKA: Pisma prijatelju
9. TACIT: Anali
10. ANAKREONTIKA ali pesmi o vinu in ljubezni
11. PLATON: Faidros
12. CEZAR: Galska vojna
13. PLAVT: Amfitruo
14. PLAVT: Hišni strah
15. CICERO: Največje dobro in največje zlo
16. PLUTARH: Aleksander Veliki
17. PROPERCIJ: Pesmi
18. SOFOKLES: Antigona

19. EVRIPID: Trojanke
20. EVRIPID: Elektra
21. PLATON: Kratilos
22. PLATON: Sofist
23. PLATON: Zakoni
- 23./A/ TEOKRIT: Idile
24. SOFOKLES: Elektra
25. PAVEL DIAKON: Zgodovina Langobardov
26. TERENCEJ: Evnuh
27. PLAVT: Aulularia ali komedija o loncu
28. HORACIJ: Pesmi - Carmina
28. /A/ Kajetan Gantar: Študije o Horaciju
29. /v knjigi 20!/ PLAVT: Bahavi vojščak
30. MENANDER: Čemernež
31. CEZAR: Galska vojna /2. izdaja/
32. SOFOKLES: Ajant - Trahinke - Filoktet
33. CICERO: Lelij - O prijateljstvu
34. VALERIJ MAKSIM: Spomina vredna dejanja in besede: izbor
35. AJSHIL: Sedmerica proti Tebam
36. ARISTOFAN: Oblačice
37. TERENCEJ: Dekle z otoka Androsa
38. CICERO: In Catilinam orationes IV - Štirje govori proti Katilini

Zbirka **MUZAJON**, Ljubljana 2004, DZS

/1/ PLUTARH: Vzporedni življenjepisi: Tezej-Romul, Likurg-Numa, Solon-Publikola

/2/ TACIT: Pogovor o govornikih - Agrikola - Germanija: Latinsko-slovenska izdaja

Zbirka **DIALOG Z ANTIKO**, Ljubljana 2004 -

/1/ PLUTARHOVE ŽENSKE /zbornik/

-
- /2/ DIALOGI O LJUBEZNI /zbornik/
/3/ CLAUDIUS CLAUDIANUS: Ugrabitev Prozerpine
4. MAJA SUNČIČ: V postelji z najboljšo med ženami: imaginarij antične junakinje Alkestide
 5. PLUTARH: Rimska vprašanja - Grška vprašanja
 6. PLUTARH: Morala za vsakdanjo rabo
 7. EVRIPID: Alkestida
 8. HYGINUS MYTHOGRAPHUS: Bajke
 9. PLUTARH: Politika in morala
 10. OVID: Rimski koledar
 11. PLUTARH: Prerokbe za vsakdanjo rabo: pitijski dialogi
 12. PIERRE CORNEILLE: Ženske tragedije
 13. CICERO: O prerokovanju
 14. ARISTOFAN: Politične komedije: 1. Ekonomska komedija
 15. GEOFFREY CHAUCER: Legende o dobrih ženah
 16. ARISTOFAN: Politične komedije: 2. Mirovniška komedija
 17. UMETNOST PESNIŠTVA: OD ANTIKE H KLASICIZMU /Horacij, Boileau/
17./A/ PIERRE CORNEILLE: Rimske politične tragedije
 18. ARISTOFAN: Politične komedije: 3. Demagoška komedija
 19. MAJA SUNČIČ: Plutarhova šola za ženske: predstavitev žensk v Etičnih spisih
 20. PLUTARH: Vzporedni življenjepisi /Kimon-Lukul, Nikias-Kras/
21. EVRIPID: Orest
 22. SENEKA: Tiest
 23. PLUTARH: Vzporedni življenjepisi /Demetriji-Antonij/
24. AMFITRION OD ANTIKE DO KLASICIZMA /Plavt, Molière/
25. EVRIPID: Bakhantke
 26. EVRIPID: Prošnjice - Heraklovi otroci
 27. PLAVT: Perzijec - Kazina
 28. EVRIPID: Trojanke - Andromaha
 29. PREPOVEDANA LJUBEZEN /Evrpid: Hipolit - Seneka: Fedra/
30. ARTEMIDORUS EPHESIUS: Interpretacija sanj
 31. PIERRE CORNEILLE: Ojdip
-

- 32. PLAVT: Tri pustolovske fantazijske komedije
- 35. PLUTARH: Sreča in politika
- 34. EVRIPID: Elektra - Ion
- 35.
- 36. PLAVT: Komedija prepoznave
- 37. PIERRE CORNEILLE: Zlato runo
- 38. MENANDER: Romantična komedija